T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)

ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA NUR KAVRAMI

-Yüksek Lisans Tezi-

Hazırlayan:

Azat Karimov

10912734

ANKARA-2012

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)

ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA NUR KAVRAMI

-Yüksek Lisans Tezi-

Tezi Hazırlayan:

Azat Karimov

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Salih AKDEMİR

ANKARA-2012

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)

ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA NUR KAVRAMI

-Yuksek Lisans Tezi-

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Salih AKDEMİR

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Salih AKDEMİR	…….……
Prof. Dr. Nedim SERİNSU	……..…
Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM	…….....

Tez Sınavı Tarihi: ..../..../.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(……/……/200…)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı
Azat KARİMOV

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **6**

KISALTMALAR **8**

GİRİŞ **9**

İÇERİK VE YÖNTEM **9**

II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI 9

III. KONUNUN SUNULMASI 10

BİRİNCİ BÖLÜM **12**

NUR KAVRAMI VE İSLAM DÜŞÜNCESİNDE NUR ANLAYIŞI **12**

1. NUR KAVRAMININ TARİFİ 13

2. FELSEFEDE NUR KAVRAMI 14

3. TASAVVUFTA NUR KAVRAMI 23

4. KELAMDA NUR KAVRAMI 29

İKİNCİ BÖLÜM **31**

KUR'AN'DA NUR KAVRAMI **31**

1. NUR KAVRAMININ KUR'AN'DA AÇIKLANMASI 31

2. NUR KAVRAMININ KUR'AN'I KERİMİNİN ÇEŞİTLİ AYETLERİNDEKİ MANALARI VE BU AYETLERİNİN TEFSİRLERİ: 38

a) ALLAH'IN YÜCELİĞİ 39

Allah Teâlâ ve Nur 51

b) KUR'AN 58

c) MUHAMMED (S.A.S.) 62

Rahmet 62

Şâhid, Müjdeci ve Uyarıcı Olan Hz. Peygamber 65

Vahiy Nevileri 69

d) HİDAYET 76

Mü'minin Dostu Allah'tır 84

Hidayete Erdirmek ve Saptırmak. Ehl-i Sünnetin Görüşü 85

SONUÇ YERİNE 88

KAYNAKÇA 93

ÖZET 95

ABSTRAKT 96

ÖNSÖZ

Peygamber Efedimiz (s.a.s.)'in Kur'an'ı insanlara tebliğinden bu zamana kadar on dört asır geçmiştir, bu zaman diliminde İslam'ı, Şeriat'ı öğrenen sonra da öğreten, açıklayan farklı fikirleri ortaya koyanlar çok olmuştur. Şimdi de, tabiî ki, Hazreti Allah'ın izni ve yardımıyla, Peygamber (s.a.s.)'in himmetiyle ve alimlerin çabalarıyla bugün İslam'ın beş şartını müslüman olmayanlar bile bilmektedir. İşte bu durumda müslümanların İslam'ı daha iyi, bilmeleri, öğrenmeleri, ilim konusunda ilerlemeleri kısacası Kur'an'ı daha iyi anlamaları luzum duyulmaktadır. Çünkü nasıl ki, zaman her saniye ilerliyorsa aynı şekilde zaman ile birlikte dünya da değişmektedir. Öyleyse insanın hayat değişikliklerine uyum sağlıyabilmesi ve aktivitesinin zirvesinde olabilmesi kendisini geliştirmesi ile mümkün olan bir şeydir.

Yirmi birinci asrın özelliklerinden birisi de, insan başarısına oldukça önem vermesidir. Buna dair insanın yardımına koşan farklı eğitim önerileri her yandan insana sesleniyor. Onların bu teklifte bulunmaları ve ısrar etmeleri, başarılı olmanın büyük avantajları olduğuna delalet etmektedir, bence de bu avantajların en önemlisi zamandır. Yani dünyada insana verilen kısa bir zamana sahip olmaktır. Bu konuda farklı yöntemleri takip ederek kendi amaçlarına ulaşmak üzere herkes kendine uygun bir yolu seçerek veya yeni şeyler icad ederek amaçlarına ulaşmaktadır. Müslümanlar için ise yeni bir program veya başka bir şey icat etmeye lüzum olmayıp ellerindeki, kitap kendisine bir programdır ve biz bu programdan bir kelimeyi anlatmaya çalışacağız.

Yüce Allah Teâlâ'nın sonsuz ilim hazinelerinden kaynaklanan Kur'an-ı Kerim'in cümleleri, hatta tek kelimeleri bile derin ve kapsayıcı manalara sahip olabileceği bir gerçektir. Dolayısıyla bir kelimeyi anlamak için başka âyetleri de alimlerin ve düşünerlerin görüşlerinin ve delillerinin araştırılması gerekmektedir. Bunu İslam öncesi döneminden başlayıp günümüze dek nur kavramının asıl ve her zaman taşıdığı anlamı açıklamaya bu çalışmada planlanmıştır.

Özellikle gerek konu seçiminde, gerekse çalışma esnasında benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Salih Akdemir'e şükranlarımı sunarım. Tezimin gözden geçirilmesi hususunda değerli tavsiyelerini aldığım değerli hocama Doç. Dr. İbrahim Maraş'a, Ar. Gör. Hasan Yücel'e teşekkürü bir borç

bilirim. Ayrıca eksikliklerini zamanla gidermeyi umduğumuz bu tezimizde, benden yardım ve desteklerini esirgemeyen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Azat Karimov

KISALTMALAR

a.e.	**:**	**Aynı eser**
a.c.	**:**	**Azze Celâluhu**
A.g.e.	**:**	**Adı geçen eser**
A.g.m.	**:**	**Adı geçen makale**
a.s.	**:**	**Aleyhi's-selâm**
A.y.	**:**	**Aynı yer**
ar.	**:**	**Arapça**
b.	**:**	**İbn**
bkz.	**:**	**Bakınız**
c.c.	**:**	**Celle Celâlühü**
çev	**:**	**Çeviren**
D.İ.A.	**:**	**Diyanet İslam Ansiklopedisi**
H.	**:**	**Hicri**
M.	**:**	**Miladi**
M.Ö.	**:**	**Milattan önce**
ö.	**:**	**Ölüm**
r.a.	**:**	**Radiyallahu anh**
s.	**:**	**sayfa**
s.a.s.	**:**	**Sallallahu Aleyhi ve Sellem**
Th.	**:**	**Tarihsiz**
vs.	**:**	**ve saire**
Yay	**:**	**Yayınları**

GİRİŞ
İÇERİK VE YÖNTEM

I. KONUNUN ÖNEMİ

On dört asırlık İslam tarihi boyunca, din ile ilgili ilimler ve onların dalları meydana gelmeye ve çoğalmaya başlamıştır. Her bir ilimle ilgili çok sayıda kitap yazılmış, İslami hükümler ve kanunlar, farklı yönlerden araştırılmıştır. Bütün bunların kaynakları Kur'an ve sünnetir. Din alimleri de bu iki ipe sarılıp bu yolu takip ederek bu günlere kadar İslam'ı daha iyi anlamaya çalışmaktadırlar. On dört asır geçmesine rağmen deniz gibi olan şer'i ilimlerde gelinecek son noktaya ulaşıldığını söyleyemiyoruz. Yüce Yaratıcının sonsuz ilim hazinesinin; sonlu, kusurlu ve aciz olan insan ilmiyle bir teraziye konularak tartılmasının muhal olması bu durumu çok iyi açıklamaktadır.

Aslında, dünyada din Âdem (a.s.) ile yayılmaya başlamıştır, öyleyse İslam tarihi o zamandan başlanmaktadır. Âdem (a.s.)'dan günümüze kadar ibret alınacak olayların var olması, insaların da onları bilmesi çok önemlidir. Ayrıca bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'in üçte ikisi tarihten ibarettir. Aynı zamanda tarihi bilmek, tarihin tekerrür etmesine izin vermemek için faydalıdır. Demek ki, Kur'an araştırılması gereken bir deryadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim -ileride göreceğimiz gibi- insanların hidayete ermesi için bir rehber, dünya ve ahiret saadatine ulaşması için yol gösterici olup mutluluk veya azap ile dolu ebedi hayatın yaşanması kadar önemlidir.

Kur'an-ı Kerim'de bazı kelimelerin manası açık ve net olarak gözükse de taşıdığı anlamların daha derin, kapsamlıdır ve diğer konulara ilişkin yönlerinin incelenmesine luzum duyulmaktadır. Bu konuda alimlerin, müfessirlerin ve düşünerlerin görüşlerini dikkate alarak nur kavramının aydınlatılmasının yararlı olduğu kanaatindeyiz.

II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Bu çalışma nur kavramıyla ilgili olunca Kur'an-ı Kerim'de nur kelimesi geçen tüm âyetleri kapsamaktadır. Bununla birlikte çalışmanın sınırları İslam tarihi

öncesini de içermektedir. Çünkü nur kavramının Kur'an-ı Kerimi'in nuzülünden önce var olması ve bu nedenle o devre/döneme mahsus farklı anlamlara sahip olması, bu çalışmanın araştırma alanında olma hakkını kazandırmaktadır. Kur'an'da nur kelmesinin terkip veya istilahi manalarından ziyade onun taşıdığı anlamlar incelenecektir. Yani nur kelimesini içeren herhangi bir âyet-i kerimenin incelenmesi ve de aynı konu içerisindeki diğer âyetlerin çalışma alanına girmeleri, konunun farklı yönlerden aydınlanmasını sağlamaktadır. Âyetlerin manaları ve açıklamaları tefsirlere dayanılarak verilecektir. Tasavvuf, kelam ve felsefe alanlarında nur kavramına dair yazılmış olan eserler ve risaleler kaynak olarak kullanılacaktır.

III. KONUNUN SUNULMASI

Nur kavramı, Allah'u Teâlâ'nın insanlığa yol gösterici olarak gönderdiği son kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in üzerinde durduğu konulardandır. Buna bağlı olarak İslam alimleri, gerek tefsirciler ve gerekse tasavvufçular nur konusu üzerinde önemle durmuşlardır. Biz de araştırmamızı bir giriş ve iki ayrı bölümden oluşturacağız. Birinci bölümde nur kelimesinin sözlük ve terim manaları üzerinde duracağız. Nurun değişik ilim dallarınca nasıl algılanıp yorumlandığını; felsefe, tasavvuf, tefsir ekollerince nura ne tür anlamlar yüklendiğini, sıfat ve özelleklerinin neler olduğunu, (kısacası mahiyetini) incilemeye çalışacağız.

İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de nurun kullanış biçimlerini incelemeyi uygun gördük. Nur kelimesinin Allah (c.c.), kitap, Peygamber (s.a.s.), hidayet gibi manaları ifade ettiğini bu bölümde sunmaya çalışacağız. Bu ilk kısımda Kur'an'da bizzat geçen âyet-i kerimeleri ön plana çıkarmaya gayret ederek geçen bölüme ışık tutmayı amaçladık.

Sonuç Yerine bölümünde de çıkaracağımız sonuçları kısaca ifade edeceğiz. Nur kelimesinin Allah (c.c.), kitap, Peygamber (s.a.s.), hidayet gibi bu dört mana için alimlerin yaptıkları yorumlara ve rivayetlere göre hangisini tercih ettiklerini açıklayacağız. Ayrıca hülasa olarak nur kelimesinin incelenmesinin amacı, nur-hidayet ilişkisi, nur kavramının hususiyetlerini bilmemizin değeri ve de çağımızın en

çok atıf yapılan psikologlarından biri olarak kabul edilen Mihay Çiksentmihaiy'in mutlu hayat yaşama anlayşının konumuzla olan ortak noktalarını dikkate alacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

NUR KAVRAMI VE İSLAM DÜŞÜNCESİNDE NUR ANLAYIŞI

Nur kavramı, İslam düşüncesinin en dikkat çekici kavramlarından biridir. Hem İslam öncesi hem sonrasında şöhret kazanan ifadelerdendir, nitekim Kur'an-ı Kerim'de de bu kelimenin sık kullanılan ve manaları farklı şekilde gelen bir kelime olduğunu görebilmekteyiz. Bunun misalı nur-i ilahi manada gelmesi gibidir, nitekim âyet-i kerimelerde: "Gerçekten Allah'tan size bir nûr ve apaçık bir kitâb gelmiştir." (Mâide 15); "Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse; karanlıklarda kalıp ondan çıkamayan kimse gibi midir hiç?" (En'am 122); "sen kitap nedir? İman nedir? bilmiyordun. Fakat biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola iletiyoruz." (Şurâ 52); "Allah, kimin bağrını İslâm'a açmış ise işte o, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir?" (Zumer 22); "Allah, göklerin ve yerin nurudur (aydınlatıcısıdır) ... Allah dilediği kimseyi nuruyla hidayete iletir." (Nur 35) buyurmaktadır. Nurun başka anlamı, mfredatın tâbiriyle "has nurlar" yani göz ile görünen nurlar şu âyet-i kerimede geçmektedir: "O Allah'tır ki, güneşi bir ışık, ayı da bir nur yaptı." (Furkan 61). Bu âyet-i kerimede güneşi zıya olarak, ayı da nur olarak tahsıs etmesi şu yöndendir ki, zıya nurdan daha has olması nedeniyledir. Âyette geçtiği gibi: "nurlu bir ay", yani nur sahibi manasındadır. Genel anlamda olan nur ve zulumat âyetleri: "karanlıkları ve aydınlığı var eden" (En'am 1); "sizin için ışığında yürüyeceğiniz bir nur yaratsın". Diğer nurlardan bahsedren âyetler: "O gün ki; mü'min erkeklerle mü'min kadınları nûrlan önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün" (Hadid 12); "Çünkü onların nurları, önlerinde ve yanlarında koşar da, "Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla, çünkü sen her şeye kâdirsin." Derler" (Tahrim 8); "Bize bakın da sizin nurunuzdan alalım?" (Hadid 13); "Arkanıza dönün de nur arayın!" (Hadid 13). Allah'ın kendisini nur (munavvir manada) diye isimlendirmesi şu âyette gibi: "Allah göklerin ve yerin nurudur" (Nur 35), kendi fi'lini mubalaga etmek içindir. Âyetlerde "nâr" manada geçen kelimelere gelince yani Allah'ın ateşi olarak geçen, bildiğimiz hisslerle hissedilen ateşten ibarettir. Burada ateş de korku için zikredilir. Nitekim âyet-i kerimelerde kullanıldığı gibi: "yaktığınız ateşi gördünüz mü?" (Vâkıa 71); "Onların misâli; ateş yakan kimsenin misâli gibidir" (Bakara 17). Soyut sıcaklık ve cehennem ateşi anlamları ile kullanılan âyetler: "Ateş. Allah, onu küfredenlere

va'detmiştir." (Hac 72); "yakıtı insanlarla taşlar olan, ateşten sakının." (Bakara 24); "O, Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir" (Hümeze 6). Nâru'l-harb (savaş ateşi) manada gelen kelme şu âyet-i kerimede geşmektedir: "Savaş için ateşi ne zaman körükleseler" (el-Mâide 64). Bazıları diyorlar ki, nur ve narın kökü birdir, çoğu zaman birbirine yakın olurlar ancak şu var ki, nâr güçlendirmek için dünyada, nur da güçlendirmek için âhirette kullanılır bu sebepten bu manalar nur kelimesinden benimseyerek kullanılır, âyette geçen "nurunuzdan alalım" ifadesi gibi (Hadid 13).[1]

Bu âyet-i kerimeler arasından sadece Nur sûresinin 35. âyetine bile İslam düşünce geleneğinde birçok yorumlar yapılmış ve birçok risaleler yazılmıştır. Bu açıdan nur kavramının Kur'an'da nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını incelemeden önce lugatteki ve ıstılahtaki manasını gözden geçirmek gerekecektir. Daha sonra da düşünce geleneğimizde gerek felsefî, gerek tasavvufî, gerekse kelâmî açıdan söz konusu kavramın nasıl değerlendirildiği üzerinde durmak uygun olacaktır.

1. NUR KAVRAMININ TARİFİ

Nur kavramı, lûgatlerde aydınlık, ziya, parlaklık, karanlığı gideren, şan ve şeref gibi manalarda kullanılmaktadır. Ayrıca Allah'ın ismi ve sıfatı olarak da nur kelimesi kullanılmıştır[2]. Istılahta ise Müfredat'a göre nurun meşhûr ismi: göze görünen ışıktır, o da iki çeşittir: dünyevi ve uhrevidir. Dünyevi de iki vecihtir: birincisi basiret gözüyle akledilen/bilinen o da ilahi işlerden ibarettir akıl nuru ve Kur'an nuru gibi. İkincisi gözle görünen ay ve yıldızlar gibi ışığı veren cisimlerden ibarettir. Nur, güneş, ay ve ateşten gelen arızı bir nitelik, eşyayı ortaya çıkaran ve onun gerçekliği göz ile görünen, kendisi görünüp başkasını açığa çıkaran şey diye tarif edilmekte ve ziya kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır[3]. Tehanevi ziya ve nurun bazen anlam farklılığına uğradıklarından da bahsetmektedir. Ona göre parlaklığı bizzat kendinde olan cisimlere ziya; başka bir ışık kaynağı vasıtasıyla ışığı saçtığında nur denilmektedir. Onun bu yorumu muhtemelen şu âyet-i kerimeye

---

[1] Ragib el-İsfahâni, *Mufredat*, n-v-r.
[2] İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut 1980, c. 5, s. 340.
[3] Muhammed Ali b. Ali Tehanevi, *Keşşaf el-Istılahat el-Fünûn*, c. 2, İstanbul 1984, s. 869-871, 1394-1395.

dayanmaktadır: “Güneşi ışıklı (ziyalı), ayı nurlu kılan...”[4]. O halde bu âyete göre ziyanın nurdan daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu yorum çok tercih edilen bir yorum değildir, genel kabul Tehanevi’nin de belirttiği gibi nurun ziyadan daha güçlü bir ışığı yansıtması veyahut da aynı anlama gelmesidir. Nitekim Nur sûresi 35. Âyette Allah-u Teâlâ kendisini “Nur” olarak tanımlamaktadır.

Tehanevi bu tarifi yaptıktan sonra meşhur filozof Sühreverdi’nin (ö. 1191) felsefî görüşlerinden hareketle nuru arazi nur, yani başkasına muhtaç olan ve zatıyla kaim olan (sırf nur) olarak iki kısma ayırmaktadır. Bu konuyu aşağıda detaylıca inceleyeceğimizden burada detaya girmek istemiyoruz.

2. FELSEFEDE NUR KAVRAMI

Nur kavramı İslam düşüncesinde olduğu gibi, İslam öncesi veya İslam geleneği dışında da üzerinde çok durulan bir kavram olmuştur. Bu durum özellikle felsefî literatürde daha çok yoğunlukla tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda nur kavramı kendine ait bir ta’rif ve tanım kazanmıştır. Bu tarif ve tanımların İslam düşüncesine de etkisi olduğu muhakkaktır, ancak kavram İslam İslam düşüncesinde yeniden değerlendirilmiştir. İşte bu yüzden ilk asırlardan itibaren konuyu açıklamak ve aradaki temel farklılığı veya benzerlikleri görmek açısından antik zamanlardan İslami döneme kadarki süreci kısaca değerlendirmeyi uygun gördük.

Antik asırlara ait, efsanelerde, mitolojilerde ayrıca mistik ve metafizik sahada, ilahiyat ve felsefede nur (ışık) hep zıddı olan karanlık kavramıyla birlikte kullanılmıştır. Meselâ, Maniheizm’de ve eski İran inançlarında bütün evrenin, iki aslî ruh olan, aydınlık ve karanlık (nur ve zulmet) üzerine kurulduğuna inanılmaktaydı. Bu yüzden nur iyilik,zulmet de kötülüğün temsili olarak kullanılmış ve e bunlar arasındaki mücadelenin durmadan devam ettiği üzerinde durulmuştur. Mecûsiler de bu inançtan uzak değillerdir. Onların iyilik tanrısını sembolize eden ateşe, yani nura tapmaları da buna delalet etmektedir[5]. Ancak şunu da söylememiz gerekir ki, Mecûsilik denildiğinde de tek bir grup anlaşılmamalıdır, nitekim Şehristani onların

---

[4] Yunus 10/5.

[5] Emel Esin, *Türk Kosmolojisine Giriş*, İstanbul 2001, s.21-22; G.Tümer-A. Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1988, s. 76-81.

içerisinde nurun ezeli, zulmetin ise muhdes, yani sonradan yaratıldığını kabul edenlerin bulunduğunu ifade etmektedir . Bu yüzden Mecûsileri nur ve zulmeti iki ezeli yaratıcı diye kabul eden Senevilerle karıştırmamak gereklidir[6].

Budistlerde ve Antik Yunan düşüncesinde de nur kavramı temel kavramlardan biridir. Budizm'de karanlıktan aydınlığa çıkaran Buddha'nın bu dünyaya sarı ışık getirdiğine ve onun öğretisi olan "dharma ışığı" sayesinde bu dünyanın aydınlanacağına ve gerçeğe ulaşılacağına inanılmaktadır. Budizm'de de karanlık cehalet, bilgi aydınlıktır. Ayrıca Budist öğretisinin temeli olan dharma'da bilim ve hikmetin beraber olduğu inancı bulunmaktadır. Dharma da ışık ve güneşe benzetilmektedirler. Onlara göre kurtuluşa ve sonsuz nirvanaya götürecek olan şey ise bu hikmettir dolayısıyla hikmet ışıktır[7]. Antik Yunan'da ise, Heraklitos (ö. 475)'un "aklın ışığının kaçınmazlığından" bahsettiği, toprak ve katı cisimlerin de birer sönmüş ateş olduklarını belirttiği bilinmektedir[8]. Yine meşhur filozof Platon (ö. M.Ö. 347) 'un meşhur mağara temsilinin, nur ile hakikate erişmeyi aynı görmeyi sembolize ettiğini görmekteyiz. Buna göre Platon, alemi bir mağaraya benzetmekte, yani alem; sadece bir taraftan ışık alan, insanlar da hayat boyunca bu mağarada ışığın kaynağını görmeyip yalnız mağaranın duvarlarında onun gölgelerini görebilen canlıların yaşadığı bir yer olarak tasvir edilmektedir. Öyleyse, mağaradaki insanların birisi merak edip de bu ışığı ne olduğunu öğrenmek isteyip ışığın geldiği tarafa yöneldiğinde ilk gördüğü şey ışık olacaktır. Ancak bu insan ışığa bakmak isterken gözü kamaşmıştır. Çünkü o ilk kez yeni renklerde bu dünyayı, hayvanları, bitkileri ve diğer varlıkları görmüştür. Platon'a göre gerçek şudur ki, insan, varlıkların kaynağını araştırırken ışığı kavramaya çalışmaktadır, yani ona göre eşyaların esasları ışıkla ilgili bir kavramaya bağlıdır.[9] Buradan da anlaşılmaktadır ki Platon'a (ö. MÖ 347) göre ışık, yani nur hakikati temsil etmektedir.

Platon'a göre insanların bu alemde gördükleri, duyu organlarımızla algıladığımız ancak ışığın yansımasıdır ve gerçeğin gölgesidir. Gerçek ise bu ışıktadır ve bu ışıktır. Bu yüzden ona göre insanın amacı bu ışığı görebilme ve bunu

---

[6] Bkz. İbrahim Maraş, *Klasik İslam Felsefesinde Nur Metafiziği*, Ankara 2009, s.9-10.
[7] Mağfiret Kemal, *Buddhist Türk Çevresi Metinlerine Göre Buuhizmin Işık Imajı*, Çağdaş Türklük Araştırmaları Dergisi, c. 2, Ocak 2007, AÜDTCF Yay., s. 154-165.
[8] Alfred Weber, '*Felsefe Tarihi'*, çev. Vehbi Eralp, İstanbul 1991, s. 21-28.
[9] Platon, *Devlet*, çev. Canan Eyi, İstanbul 2001; s.290-300; Weber, age., s.52.

anlayabilme seviyesine ulaşabilmekten ibarettir. Platona göre insan kainatta var olan bütün maddelerin sadece görünüşünü idrak etmektedir, onların asıl ve gerçek sûretleri ise idealar alemindedir. Ayrıca bu madde muhtelif şekillere girebilir, zira o gölge ve taslaktır. "Onlar yer yüzündeki numuneleri mevcut olmadan önce yüce bir alemde ebedi olarak vardırlar"[10]. Platon'a göre hakikate ulaştıracak esas yol ise temeli sevgiye dayanan bir çeşit entelektüel sezgidir . Platon bunu, "duyulur aleme sürülmüş ve sanki yurt acısından ıstırap çeken ruhun mutlakla birleşmek, ışığın ve hakikatin prensibini karşı karşıya temaşa etmek için duyduğu büyük istek"[11] olarak açıklamıştır.

Nur kavramının en yoğun kullanımına Hıristiyanlık düşüncesinin etkide bulunduğu Helenistik dönem düşüncesinde, özellikle Plotinus (ö. 270)'ta rastlanmaktadır. Onun düşüncesinde nur, ışık kavramı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu düşüncede "mutlak bir"den akılların taşması düşüncesi, güneş ışınlarının güneşten çıkması temsili kullanılarak anlatılmakta ve böylece yaratılış, nur ile, yani bir çeşit ışığın yayılımı düşüncesiyle izah edilmektedir[12].

Eski Türk düşüncesine baktığımızda yine nur-karanlık temalarını görmekteyiz. Ancak burada da dikkat edilmesi gereken husus, bu düşüncede de nurun, kut kavramıyla eşleştirildiği ve aslî varlığa sahip olan şeyin bu nur olduğunun kabulüdür. Buna göre karanlık nurun mukabili değildir. Tam aksine nuru tamamlayan bir şey olarak görülmektedir[13].

Yukarıdaki izahlardan anlaşılmaktadır ki, İslam öncesi düşüncede nur kavramı iki ana çizgide kullanılmıştır. Bunlardan en yaygını olan birincisi, aslî bir kavram olarak yaratıcıyı veya mutlak varlığı ve mutlak hakikat bilgisini ifade eden nur kavramı iken, daha az gördüğümüz ikincisi ise nur ile karanlığın birbirini ortadan kaldıran iki mutlak güç olduklarına dair olan görüştür. Bunlardan ilki İslam düşüncesine de tesir de bulunmuştur.

---

[10] Platon, age., s.294; *Timaios*, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, İstanbul 1997, s. 51c; *Sofist*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1988, s. 266 b.
[11] Weber, age., s.58.
[12] Bkz. Maraş, a.g.e., s. 13-14.
[13] Maraş, a.g.e., s. 14-15.

İlk dönem İslam düşüncesinde nur (ışık) kavramı, Kur'an'da ve hadislerde sık kullanımından dolayı, pek çok düşünürün üzerinde tartışma yaptığı bir konu olmuştur. Özellikle İslam filozofları, çoğunlukla nuru akılla ilişkilendirmişlerdir. Bu ilişkilendirmede geçmiş kültürlerin bir etkisi olduğu bilinen bir gerçek ise de, İslam kaynaklarının, başta Kur'an ve hadis literatürü olmak üzere, daha belirleyici olduğu görülmektedir[14].

Farabi (ö. 950) kendi risalelerin birisinde[15] Tanrı'yı her türlü birliğin üzerinde olan nitelendirilemeyen "nur-ı mahz"(sırf nur) olarak tanımlamaktadır. Ona göre ilk sebep sırf Nurdur ve o, her şeyin üzerinde olduğu için, "duyum tevehhüm, tefekkür, akıl ve dil konusu olamaz, sıfatlanamaz. Ne kendisi bir şeye arız olur, ne de O'na bir şey arız olur"[16]. Farabi'ye göre nurun akışı (sudur) Tanrı'dan Ruhu'l-Emre, ondan akla, ondan ruha ve nihayet ruhtan da nefse doğru giden bir süreçte gerçekleşir. Ona göre ruh, kalbteki Tanrı iradesinin mahallidir[17]. O halde varlık aleminde mevcut olan her şey var olması bakımından ya vacip ya da mümkün olduğu gibi ayrıca bunlar arasında da bir bağlantı vardır. Fârâbî açısından mümkün varlık varlığını vacip varlıktan almaktadır ve mümkün varlıklar nesneler ya da nedenliler silsilesinden ibarettir. Bu varlıklar ne kadar uzatmış olsak da bu silsile nihayetinde Tanrı'ya dönecektir. Böylece Farabi Yaratan Tanrı ile yaratılan varlık ayrımını ortaya koymaktadır. Ayrıca "Farabi ortaya koyduğu akıl silsilesinin sonunda yer alan faal aklı tanımlarken bir çeşit "nur kaynağı" (güneş) kavramını kullanmaktadır. O faal aklı güneşin görmeyi sağlamasıyla kıyaslayarak güneş nasıl görmeyi sağlıyorsa faal akıl da bilkuvve aklı bilfiil hale getirir, demektir"[18]. Farabi'nin düşüncesinde "faal akıl bir nurdur veya güneş gibi bir çeşit nur kaynağıdır". Bu yüzden o, ilk sebebi güneşe dolayısıyla da ışık kaynağına benzetmektedir.[19] Bu görüşleriyle Fârâbî İslam

---

[14] Ebu'l-A'la Afif, 107-131; İbrahim Agah Çabukçu, *«Sühreverdi ve İşrakiye Felsefesi»*, AÜİFD, c. 16, 1968, s. 178-179.
[15] Mübhat Türker-Küyel tarafından kitap olarak yayınlanmış bir risale.
[16] Mübaht Türker-Küyel, *Farabi'ye Atfedilen Küçük Bir Eser, Risale li Eflatuni'l-İlahi fi'r-Redd Men Kale İnne'l-İnsan Talaşa ve Fena Ba'de'l-Mevt, Ölümden Sonra İnsanın da Bozulup Yok Olduğunu Söyleyen Kimseyi Reddetmek Hususunda Platon'un Risalesi*, metin ve çeviri, Ankara 1989, s.54-55, 60-61.
[17] Farabi *Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler*, Neşr. Necati Lugal-Aydın Sayılı *Belleten*, c.15, Ankara 1951, s. 81.
[18] Farabi, *Risale fi Maani'l-Akl*, Mısır 1907, s.54-55; *Mebadii Ara'Ehl el-Medine el-Fazıla*, s. 84; Kitabü's-Siyaseti 'l-Medeniye, Fevzi Naccar neşri, Beyrut 1993, s.35.
[19] Maraş, a.g.e., s. 47.

düşüncesinde nur kavramını felsefî açıdan yorumlayan ilk düşünürdür. Daha sonraları tasavvufa da tesiri bulunan bu görüşlerden önce Kindi'de de nur kavramının kullanıldığına dair bazı işaretler vardır. Nitekim o, nefis ile felekler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi izah etmek için"güneş ve güneş ışığı örneğini vermiş ve güneş ışığı güneşten kaynaklandığı gibi nefis cevheri de yüce Yaratıcı'nın nurundan gelir, demektedir.[20]

Yukarıda görüldüğü gibi bilgi felsefesini faal aklın üzerine dayandıran Farabi bu bilginin de iki türünden bahsetmiştir. Buna göre o, insana faal akıldan akan bilginin birisine ilham, ikincisine ise vahiy adını vermektedir. Birincisi peygambere ikincisi de filozofa akan bir bilgidir, bunların arasındaki fark ise peygambere doğrudan gelirken filozofun "münfail aklına" feyezan etmesi dir. Farabi İlk Neden'i ışık olarak gördüğü için bu ışığın parlak ve açıklığa sahip olmasına rağmen yani bizatihi nur olduğundan O'nu göremediğimizi belirtmektedir. Görüldüğü gibi Farabi burada "kalp ve akıl aydınlanmasından bahsetmekte ve bilgiyi nur ile izah etmektedir".

Farabi *Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler* adlı risalesinde ilk aklın fiilinin ve ruhaniyetinin akış kaynağının Ruhu'l Emir olduğunu belirtmektedir. Ona göre ilham ve vahyin kaynağı Ruhu'l Emrdir, "muhatabı ise kalptir". Çünkü kalbin Tanrı'dan aldığı ilham nuru yine Tanrı'nın insana verdiği kabiliyetle gerçekleşecektir. Ayrıca Nur 24/35. âyeti üzerine yorum yapan Farabi: "kandili akıl nuruna, kandilin içinde bulunduğu yeri sadra (göğse), kandilin nurunu da müminin yani Hz. Muhammed (s.a.s.)'in nuruna benzetmektedir. Böylece, kalpteki akıl, ilim ve marifet nuru parlamaktadır (işrak)". Fârâbî, bu ifadeleriyle ilmin yerleştiği asıl yerin kalp olduğunu ve ilham sebebiyle de insanın manevi yükselişinin gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Fârâbî sonrasında onun görüşlerinin de bir takipçisi olan Ebu Süleyman es-Sicistani'nin (ö. 985) buna benzer fikirler ileri sürdüğü ve akıl ile Tanrı arasındaki ilişkiyi güneş metaforuyla anlattığı bilinmektedir. Ona göre akıl Tanrı'dan gelen nur

[20] Maraş, a.g.e., s. 42-44.

veya mutlak nur olarak isimlendirilen ilk varlık olup aynı anda da nefsin kaynağı olarak gösterilmektedir.[21]

Nur kavramına en geniş yeri veren ilk İslam filozofu hiç şüphesiz İbn Sina (ö. 1037) olmuştur. O, nur kavramına eserlerinde geniş yer vermiş ve bu konuda çeşitli yorumlarda bulunmuştur. İbn Sina, Nur sûresinin 35. âyetinin tefsirini yaptığı *Risale fi İsbati'n-Nübüvve*'de ve *İşârât ve't-Tenbîhât*'ta Allah'ın "bizatihi hayr (iyilik) ve Nurun kaynağı olan bir Nur olduğundan söz etmektedir"[22] İbn Sina, nuru aslî, yani zâtî ve mecâzî olmak üzere iki kısma ayırmakta, mecazi olanı da kendi içinde hayır ve hayra götüren sebep şeklinde iki kısımda değerlendirmektedir. O buradan yola çıkarak âyette kastedilen nurun her iki anlamıyla mecazi olan manaya geldiğini vurgulamaktadır. Şunu da açıklamamız gerekir ki İbn Sina bazen İlk Sebep'i "güneşe dolayısıyla da ışık kaynağına benzetmektedir".[23]

İbn Sina Nur Süresi 35. âyetin tefsirinde Tanrı'yı nur olarak nitelerken, nuru varlık teorisi yanında ve bilgi teorisinin de temeline yerleştirmektedir. Ona göre âyette geçen "mişkat insani akla, misbah bilfiil müfredat akla, zücace bilmeleke akla, nur ise, bilfiil akla" işarettir ve bunların hepsi insanın idrak-i mertebelerini belirtmektedir. Âyette geçen "bu ağaçın yağı neredeyse değmeden bile ışık verecek gibi" sözü ise, ona göre, bir feyiz akışı veya nurlanma olarak anlatılmaktadır, o, "böylece akılları harekete geçiren ve heyulani olanı meleke haline onu da bilfiil haline getiren nur, yani faal aklı olmaktadır"[24] diye yorum yapmaktadır. İbn Sina varlıkları akılla algılama konusunda faal aklın önemini de şu cümlelerde vurgulamaktadır: "Akl-ı faal ile bizim aklımızın durumu, güneş ile bizim gözlerimizin durumu gibidir. Yani güneş nasıl görülebilen objeleri aydınlatır ve onların görüntülerini göze ulaştırırsa, aynı şekilde akl-ı faal'in etkisi hayal

---

[21] İsmail Taş, *Ebu Suleyman es-Sicistani ve Felsefesi*, Konya 2006, s. 142-157; Ian Richard Netton, *All Farabi and His School*, London New-York 1992, s. 11-13, 63-72; bu kitabın çevirisi için ayrıca bkz. Netton *Farabi ve Okulu, çev Mehmet Vural*, Ankara 2005, s. 24-28, 99-112.
[22] İbn Sina, "Peygamberlerin Peygamberliklerinin İspatı ve Onların Kullandıkları Sembol ve Örneklerin Yorumu Hakkında Risale", *Risaleler*, çev. A. Açıkgenç-H. Kırbaşoğlu, Ankara 2004, s.35-44.
[23] Maraş, a.g.e., s. 52.
[24] İbn Sina, *Risale fi İsabati'n-Nuriye*, s.51-52; el-İşaret ve't-Tenbihat, s. 113.

edilebilenler (mutehayyelat) üzerine doğar ve onları maddi ilintilerinden soyutlamak suretiyle ma'kulat haline getirir ve onları ruhlarımıza ulaştırır"[25].

İbn Sina (ö. 1037), *Hayy Bin Yakzan* risalesinde faal akıldan nur elde etmenin, bilgi ışığı almanı yollarını da göstermektedir. Ona göre önce aklî ve istidlalî bilgi gerekmektedir. Risalesinde geçen "durgun hayat pınarı"ndan feyz almasına önem vermektedir. Bu risale üzerine yazlmış olan şerhlerin birisinde bu durum şöyle izah edilmektedir: "İşte bu yüzden "o akarsuda başını ve bedenini yıkaması yani mantık bilmek kendisine yarar verir" dedi. Mantık başka bir ilim için öğrenilirse o bu işin akıcılığı ölçüsündedir. Demek ki, mantık gerçek bilgiyi bilmek için öğrenilir. Öyleyse "hayat çeşmesinin yakınında" demek, gerçek ilim (ilm-i hakiki) demektir, yani gerçek ilim orada bulunan sudur. Çünkü o, başka bir ilim için aranmaz. Mantık ilmi öğrenen herkes, bilgisizlik çöllerini aşar, şaşkınlık ve azgınlık denizine batmaz, şüphe dağlarının üzerine çıkabilir ve yoldan çıkanlar onu yoldan çıkaramazlar".[26] İkinci sıraya İbn Sina irfani bilgileri koymaktadır. Ona göre insan kendisindeki nefsi özelliklerden arınmadıkça faal aklın nurlarından faydalanmak imkansızdır. Yani insanın nefsini terbiyelemesi lazımdır. Şunu da söylememiz gerekir ki, İbn Sina'ya göre insanın bu işlerde ilerlemesi, dünyayı terk etmeden faal akılla elde edilen hakiki bilgiyle uygun bir hayat yaşamasıyla kolaylaşacaktır.[27]

İbn Sina'nın bilgi anlayışının İslami dayanağı ise, Buhari'de geçen, "Kulum farz kıldığım ibadetler gibi hiçbir şey bana yaklaşamaz. Ben onu sevinceye kadar nafileler de bana yaklaşmaya devam eder. Bir kerrre onu sevdiğimde artık onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli, yürüyen ayağı ve fuadı olurum. Artık benimle işitir, benimle görür, benimle konuğur, benimle yürür, benimle akleder, benimle tutar"[28] hadisidir.

İslam felsefe geleneğinde öne çıkan düşünürlerden İbn Bacce (ö. 1138) de Farabi ve İbn Sina etkisinde kalarak nefsini terbiye eden kişinin ilahi nurla

---

[25] İbn Sina, *Uyunu'l-Hikme*, s. 118.
[26] bk. İbn Sina, "Risale-i Hayy Bin Yakzan (İbn Sina) ve Şerhi", s. 44-45.
[27] İbn Sina, *en-Nacat*, s. 231; İbn Sina, "Risale fi'l-Hudud", s. 80-81.
[28] *Buhari*, Rikak, 38.

dolduğundan ve nurlaşmasından ve böylece "peygamberler, veliler, şehitler ve saidler sınıfına iltihak"[29] etmesinden bahsetmektedir.

Bir başka Endülüslü filozof olan İbn Tufeyl (ö. 1186) de *Hayy Bin Yakzan* risalesinde hakiki bilgiye ulaşmada aklın yetersiz olduğunu ve sezgi bilgisini de elde etmenin önemini ileri sürmektedir. Ona göre akılla elde edilen bilgi ile ilahi nurla (*ehl-i zevkin*) aydınlatılmada büyük fark vardır. İbn Tufeyl buna kör adamın misalini vermektedir: Anadan doğma kör adam yaşadığı şehrin her şeyini iyi bilmektedir. Aniden gözleri açılınca bildikleri ve gördüklerinin tamamen birbirisine uyduğuna şahit olmaktadır. Bunun avantajı da gözleri açıldıktan sonra bilgi üstünlüğü ve elde edilen zevktir[30]. İbn Tufeyl'ye göre vecd veya ilahi aydınlanma, "bilginin en yüksek formudur", fakat böyle bir bilgiye götüren yol, zahidane uygulamalarla, nefsin arınmasıyla selim hale gelmiş olan akılla döşenmiştir"[31]. Öyleyse İbn Tufeyli'ye göre bilgi aklın tüm imkanlarını kullanarak ve kalbi "ilahi aydınlanmaya mahal olacak derecede tertemiz ayna kılmakla" gerçekleşir. İşte bu, kalbin tertemiz olması, arınma ve riyazetle olur buna da "zevk bilgisi", "ilham ve keşf bilgisidir".[32]

Görüldüğü gübü İbn Sina'nın takipçilerinden biri olan İbn Tufeyl (ö. 1186) de, İbn Sina'nın yolundan giderek, nur kavramını nefis terbiyesi yoluyla, yani bir çeşit arınmayla elde edilen bir yükseliş, yani hakikat bilgisine ulaşma olarak değerlendirmektedir. Varlık açısından da nur'u Tanrı ile özdeşleştiren İbn Tufeyl, bir çeşit felsefî tasavvufun kapılarını aralamaktatır.

Hikmetü'l-işrak veya başka bir dey

işle nur metafiziğinin önemli isimlerinden birisi de filozof Sühreverdi (ö. 1191)'dir. Nur metafiziği alanında yazdığı önemli eserlerinden biri *Heyakilu'n-Nur'*dur. Bu eserin ilk satırlarında o şunu söylemektedir:

"Ey varlığı kendinden olan (Kayyum veya Nurlar Nuru)! Bizi Nur'unla (vehimden arınmış akıl gücüyle, saf akılla) kuvvetlendir, güçlendir (veya tarafından akıl nurunla bizi feyizlendir). İbadetler ve riyazetlerle birlikte bizde oluşan bu (akıl)

---

[29] Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İstanbul 1987, s. 207, 209; Ayrıca bkz. Yaşar Aydınlı, "İbn Bâcce", DİA, c. XIX, s. 351.
[30] İbn Tufeyl, *Hayy Bin Yakzan*, 63-64.
[31] Sıddıki, a.g.m., s. 153.
[32] Maraş, a.g.e., s. 93.

Nurunu bizde sabit kıl (veya bize verdiğin akıl nurunla bizde oluşan hakiki bilgiyi bizde devamlı kıl) ve Nur'una götür (yani ilk yaratılan İlk Nurunla birleştir. Bizim son ihtiyaçlarımızı (isteklerimizi) sen kendin temin et (yani bizim rızamızı senin rızan yap. En uzak maksatlarımızı o şey et ki, seni(n Nur'una) kavuşmak için bizi hazırlasın (nurları alacak hale gelsin)".

Sühreverdi'nin bu sözleri onun nur metafiziği ile ilgili görüşlerinin bütün yönlerini açıklamaktadır. Sühreverdi'nin burada saydığı nurlar, esasında tek nurda, Nurlar Nuru'nda toplanan nura işarettir. Bilgi ve akıl kaynağını Nurlar Nuru'ndan almaktadırlar. "Yani Nurlar Nurunun sıfatıdır Varlık ise zaten Nurlar Nuru'ndan başka bir şey değildir. Çünkü varlığın yegane sebebi vardır, o da Nurlar Nurudur, o halde bütün nurların kaynağı O'dur. Bilgi nuru da varlık nuru da O'ndan yayılmaktadır[33]. Sühreverdi, ilahi nurlar kazanılmakla veya insani çabayla değil Nurlar Nuru'ndan alınacak yansımayı en iyi sağlayacak şekilde arınmakla elde edilebileceğine inanmaktadır.[34]

Suhreverdi "ışığı, nur, hakikatin cevheri olarak tanımlamıştır". Ona göre kavrama nur ile gerçekleşir ve eşyayı kavramamızı sağlayan nurdur. Ancak doğrudan meydana çıkan bilgi, Tanrı tarafından geldiği için insanüstü olduğu ortadadır dolayısıyla insan tarafından algılanması zordur. Eğer birisi bu bilgiye erişebilirse kerameti elde etmiş olabilir ve onun için gizlilik perdesi kalkmış olabilir diyen Sühreverdi buna ilave olarakbu seviyelere çıkma yollarını ve yapılması gereken fiileri de açıklamıştır[35]. Ona göre "insan riyazetle ruhun faziletlerini arttırıp bilincini kuvvetlendirdikçe kudsi alemden bilgiler (*marifet*) almaktadır. Ve felekler alemiyle gerçekleşen bu ittisal, feleklerden uyurken ve uyanıkken da gaybi bilgiler, nurlar almasına sebep olmaktadır."[36]

Nur kavramı üzerine filozofların yapılan yorumlardan ve buna dair söylenen fikirlere dayanarak şöyle özetleyebiliriz ki nur hidayettir, hidayete erişmek ise akılla olur, aklın açık olması ve bu ilme ulaşabilmesi için kendini ilahi ilme uygun hale

---

[33] Bkz. Said Hüseyn Nasr, "Şihabeddin Sühreverdi Maktul", *İslam Düşünesi Tarihi içinde*, çev. M.Alper Tuğsuz, İstanbul 1990, c. 1, s. 411-435.
[34] A.y.
[35] İsmail Yakıt "Risalenin Konusu", Suhreverdi, "Ruhun Yolculuğu (Kıssat eı-Gurbet el-Garbiyye)", çev. İsmail Yakıt, İslam Felsefesinden Sembolik Hikayeler içinde, İstanbul 1997, s. 91-95.
[36] Suhreverdi, *Heyakilu'n-Nur*, s. 43-44.

getirmesi gerekir, bu ise ancak riyazetle olabilmektedir. Ayrıca bu düşüncelerden şu da anlaşmaktadır ki, Allah'u Teâlâ kainatın yaratıcısı, ilimlerin kaynağı ve sırların kapısı olup, insanı boşa yere yaratmamıştır, ona hayvani arzulardan uzaklaşıp melekleşme ve hatta onlardan daha üstün olma imkanını vermiştir. İşte bu yüzden filozoflar ve düşünürler, bu derecelere erişmenin, ancak insanın kendisini terbiye yoluna koyup ilim alma noktasında çaba göstererek gerçekleşebildiğine inanmaktadırlar.

Müslümanlar, ilk dönemlerden itibaren, çeşitli topraklara genişlemeleri başladıktan sonra Müslüman kültürü dışından gelen yabancı kültürlerle karşılaşmıştır. Toprakların genişlemesi, çeşitli halkların bir araya gelmesi yeni durumların ortaya çıkmasının nedeni olmuştur. Buna karşı çözümler üretebilmek, evrensel bilgi üretimini ve yabancı kültür birikiminden azami oranda faydalanmayı isteyen Müslüman düşünürler, İslam mirasını temele alarak kendi kültür miraslarına katkıda bulunmuşlardır. Hatta sadece İslam kültüründen sonra gelen kültürlerden değil daha önceki ilim ve kültürel geleneklerden faydalanmışlardır.[37] Bunun örneklerden birisi olan Kindi (ö. 870) "İlk Felsefe Üzerine" adlı risalesinde şunları söylemektedir: "Her ne kadar bazı gerçekleri görememişlerse de bize intikal eden düşünce ürünleriyle onlar, bizim atalarımız ve ortağımız sayılırlar. O ürünler bize, onların hakikatine eremedikleri birçok bilgiye ulaşmak için bir yol, bir araç olmuştur. Özellikle şu husus bizce ve dilimizi konuşmayan bizden önceki seçkin felsefecilerle çok iyi bilinmektedir ki ne bir kişi ne de bir topluluk kendi çabasıyla gerçeği tam olarak yakalayabilmiştir. Çabaların sonucunda bunlar ya gerçek adına bir şey elde edememişler, ya da gerçekle kıyaslanınca çok az şey elde edebilmişlerdir. Fakat her birinin gerçek adına elde ettiği o azıcık bilgiler bir araya toplanınca büyük bir değer oluşturmuştur..." devamında Kindi bu ilimleri bize ulaştıranlara şükür borcumuz olduğunu çünkü onların kendi düşüncelerini herkesle paylaştıklarını ve bize gizli makamlara ulaşma yollarını kolaylaştırdıklarını söylemektedir.

3. TASAVVUFTA NUR KAVRAMI

[37] Haru Anay, "*12 Yüzyıl Öncesi İslam Felsefesinde Yenilik İddiası ve Geleneğe Bakış"*, İslam Gelenek ve Yenileşme, İstanbul 1996, TDV İSAM Yay., s. 91-103.

Nur kavramı, İslam felsefe geleneği dışında en yoğun olarak tasavvuf düşüncesinde işlenmiştir. Gerçekte mutasavvıfların söyledikleriyle filozoflarınki içerik olarak birbirine çok yakındır, ancak kavramlarda ve anlatım tarzlarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Meselâ, filozoflar nur kavramını varlık ve akılla ilişkilendirirken, bazı sûfiler Muhammedî nur kavramına değinmektedirler. Bunun dışında gerekli izahlar aşağıda da gelecektir. Nitekim, Felsefi tasavvuf düşüncesinin öncülerinden olan Sehl Tüsteri, bütün varlıklardan önce Peygamber (s.a.s.)'in nurunun yaratıldığını ve bütün nurların kaynağının Allah Teâla olduğunu söylemektedir. Ona göre, Allah Teâlâ Peygamber (s.a.s.)'in nurunu kendi nurundan yaratmış ve kendi eliyle şekillendirmiştir. Böylece bu nur binlerce sene kalmıştır. Allah bu nuru yetmiş bin defa düşünmüş ve bütün mahlûkatı bu nurdan yaratmıştır. Bu nur ilk olarak Adem (a.s.)'de tecelli edip O'ndan da diğer peygamberlere geçmiş ve sonra da Muhammed Mustafa (s.a.s.)'ya gelmiştir. Ve bütün kâinatı bu nurla devam ettirmektedir.[38]

Yine ilk dönem mutasavvıflarından Hallac-ı Mansur (ö 309/921): "başta vahiy nuru vardır. İki göz arasında münacat nuru vardır. Kulakta yakîn nuru vardır. Uzuvlarda tesbih nuru vardır. Bu nurlardan hangisi alevlense ötekini hükmü altına alır. Sakin olursa öteki nurun kudreti daha tam olarak kendine döner. Ama bütün nurlar birden alevlenirse o zaman nur üstüne nur olur"[39] demektedir. Görüldüğü gibi gerek Tüsterî, gerekse Hallac-ı Mansur nur kavramını tasavvufi hayatla ve keşf bilgisiyle yorumlamaktadırlar. Nurdan bahseden bir başka tasavvuf alimi ise Bayezit Bistami (ö. 261/874)'dir. Ona göre Allah'ı bilmenin tek yolu vardır, o da O'nun nurudur ve buna erişmek için çeşitli nur dereceleri bulunmaktadır[40]. Bir başka önemli tasavvuf alimi Ebu'l-Hüseyin en-Nuri (ö. 295/908) de insanın nur olmasından söz etmekte ve nuru akıl, marifet, ilim ve ahlaki kavramlarla özdeşleştirmektedir. O, *Makamatü'l-Kulûb* eserinde şöyle demektedir: "Marifet nuru, akıl nuru, ilim nuru, ona göre, marifet, güneş, akıl, kamer ve ilim yıldızlar gibidir. Marifet nuru hevâyı,

---

[38] Salih Çift, *İlk dünem Tasavvuf Düşüncesinde Nur Kavramı*, UÜİFD, 8/1, s.140; ayrıca bkz. İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, II/376.
[39] Ateş, s. 137; Rosenthal, s. 181.
[40] Rosenthal, s. 183.

akıl nuru şehveti, ilim nuru cehaleti örter. Marifet nuruyla Rab Teâla görülür, akıl nuruyla Hakk kabul edilir, ilim nuruyla da Hak'la amel edilir".[41]

Hiç şüphesiz, nur kavramını hem tasavvufî hem de felsefî bir tarzda en çok gündeme getiren kişi Gazzali (ö. 1111)'dir. Onun *Mişkatu'l-Envar* kitabının ana konusu nurdur ve gerçekte bu eser nur âyetinin bir tefsiri mahiyetindedir. Ona göre gerçek ve asıl nur "Nuru'l-Evvel" Allah'tır[42]. İmam Gazzali, İbn Sina'nın nur metafiziğinin ve aşk felsefesinin temelini oluşturan fikirlerinden etkilenip[43] yazdığı *Mişkatu'l-Envar* kitabında Allah için "fâizü'l-envar" ve Peygamber için de (s.a.s.) "nuru'l-envar" tabirlerini kullanmaktadır. O halde ona göre Peygamber (s.a.s.) için "nuru'l-envar" tabirinin kullanılması şuna delalet ediyor ki, o, diğer nurları anlatmak için onun nurunu örnek almaktadır.[44]

İmam Gazzali, *Mişkat* adlı eserinde açıkladığı gibi, nuru güneşe benzetmektedir, yani ona göre nur, "güneş gibi kendisi görülen ve kendisiyle başkasının da görüldüğü şeyden ibarettir"[45]. Gazzali, nur isminin Allah için hakiki başkası için de mecaz olarak kullanılması gerektiğinden de bahsetmektedir. Çünkü onun açısından asıl ve hakiki nur, Nurlar Nuru da dediği Allah'tır, diğer varlıkların ise kendi zatlarından kaynaklanan bir nuru yoktur. Bunlar kendi nurunu asıl kaynak olan Nurlar Nuru'ndan almaktadırlar[46]. İmam Gazzali, sadece aslî nuru gerçek varlık kabul etmekte ve en şiddetli karanlığı da ademiyyet (yokluk hali, yok olma durumu) olarak görmektedir. Yani İmam Gazzali, nur ve zulmeti birbirisine zıd olarak görmemiştir, bilakis ona göre varlık aleminde sadece nur vardır, karanlık ise onun bir mertebesidir zıddı değildir[47]. O halde alemde nurdan başka bir şey yoktur.

---

[41] Çift, s.142.
[42] Ebu-Hamid Muhammed bin Muhammed Gazali, *Mişkatu'l-Envar,* İstanbul 1994, s. 137-139; çev. *Mişkatü'l-Envar*, s.29-35
[43] İbn Sina'ya göre aşk var oluşun ve tecellinin sebebi olarak görülmektedir. Ve ona göre ilk illet Aşık ve Maşuk olmasaydı tecelli de olmazdı ve varlık ortaya çıkmazdı, bkz. Mehmet Bayraktar, '*İbn Sina'da Varlık Varoluşun Sebebi ve Varlığın Delili Olarak Aşk*', AİÜFD, c. XXVII, Ankara 1985, s.301-306.
[44] Gazzali, *Mişkatü'l-Envar*, s. 119-120, 136-137; çev. *Mişkatü'l-Envar*, s.15-16, 28-29.
[45] Gazali, *Mişkatu'l-Envar,* s. 43.
[46] Gazali, a.g.e., s. 56.
[47] Gazali, a.g.e., s. 57.

Gazzali *Munkiz'*de, "Allah kimin hidayetini murad ederse İslam için kalbini şerh eder"[48] âyet-i kerime'sinde geçen şerh kelimesinden muradın ne olduğu konusunda Hz. Peygamber (s.a.s.)'den gelen bir rivayeti kullanmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine bu soru sorulunca, "O, Allah'u Teâlâ'nın kalbe ilka ettiği bir nurdur" cevabını vermiştir. Bunun alameti nedir diye sorulduğunda da, "dar-ı gurur, denilen dünya yurdundan uzaklaşmak ve ebedi yurt olan ahirete yönelmektir" cevabını vermiştir.[49]

İslam tasavvuf düşüncesinde nur kavramına en çok yer veren ve onu felsefî yorumlara yaklaştıran bir başka mutasavvıf da Muhyiddin İbn Arabî'dir. O da, düşünce sisteminde nur kavramına oldukça geniş bir yer ayırmıştır. O da nuru yarı felsefî bir şekilde varlık, bilgi ve akıl açısından değerlendirmektedir. Ona göre nur, "yaratmanın veya taayyünün" dolayısıyla varlığın, aklın ve bu sayede gerçekleştirilen müşahedenin, yani idrakin ilkesidir.[50] Bu yüzden İbn Arabî eserlerinde varlığın nurunun yayılmasından veya tecellîsinden bahsetmekte karanlığı yokluk ve varlığı da nur ile özdeşleştirmektedir. Ancak ona göre bu iki kavram birbirinin zıddı değildir. Varlığa gelişi nur ile açıklayan İbn Arabî, aynı zamanda varlığın bilgisine ulaşmayı da nurlanma olarak görmekte veya "gayb karanlığından müşahede nuruna"[51] çıkmak olarak tanımlamaktadır. İbn Arabi ahlaki açıdan da varlık ve iyiliği nur kavramıyla izah etmektedir. O, bunu *Futuhat*'taki şu cümleleriyle ifade etmektedir: "Varlık nur, yokluk karanlık. Kötülük yokluktur. Bizler varlıktayız, dolayısıyla hayırdayız. Hasta olsak bile iyileşiriz; çünkü asıl tedavi edicidir ki, o da nurdur. Nurun özelliği de böyledir, O üzerine doğduğu şeyi göstermek için gelmiştir. Eşya ancak senin vasıtanla idrak edilir".[52]

İbn Arabi Muhammedî nur kavramına da yer vermekte ve bunu insanî kemalin hem ilk hem de son noktası olarak görmektedir. Dolayısıyla o, insan-ı kamil anlayışını da nur kavramıyla izah etmeye çalışmaktadır. İbn Arabi'nin nur ile ilgili açıklamaları her ne kadar tasavvufi ağırlıkta olsa da felsefi yönü olduğu göze

---

[48] En'am 6/25.
[49] Gazzali, *Munkizu Mine'd-Dalal*, Beyrut1996, s.538-539.
[50] Suad el-Hakim, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 495.
[51] Suad el-Hakim, a.g.e., s. 495-496.
[52] Suad el-Hakim, a.g.e., s. 496.

çarpmaktadır. Onun bütün sistemi, belki de bu yüzden, varlığın yayılımı anlamında nur ile izah edilmiştir.

12. asır alimlerimizden olan ve 100' den fazla eser telif ettiği bilinen İsmail Hakkı Bursevi (ö.1137/1725) ninde bu konuda görüşleri mevcuttur. O hakîkat-i Muhammadiye'nin zuhurunu ayın, bir ay içerisinde yaptığı hareketlere benzeterek açıklamaktadır. Ona göre hakîkat-i Muhammadiye nübuvveti ve velayeti içermektedir. İlahi bir nur olan nübüvvetin Hz. Âdem (a.s.)'de hilal büyüklüğünde olan zuhuru, Hz. İbrahim (a.s.) de ayın on dördü gibidir. Hz. Muhammed (s.a.)'in nuru da kemale ererek zuhur etmiştir yani ayın on beşinci gecesinde dolunay şeklinde olması gibidir. Zira Hz. Peygamber insanları bu "Hakikat'ın zat, sıfat ve ef'âline davet etmiş davet de onunla zahirde ve batında tamamlanmış kendisinden sonra bir peygambere ihtiyaç kalmamış". Bu yüzden o hatımu'l-enbiyâdır. Peygamber (s.a.s.)'den sonra bu hakikatın zuhuru azalmaya başlamış, ayın hilale doğru azalması gibi olmuştur. Ancak ondan sonra peygamber gelmeyeceği için nübüvvet nuru onun şeriatı ile parlamaya devam edecektir. Bu parıldamayı veliler devam ettireceklerdir. Bursevi'ye göre velayet mertebesi nübüvvetin özü ve ondan öncedir. Velayet mertebelerin sonu nübüvvet derecelerin başıdır. Nübüvvet de velayete dayanır. İsmail Hakkı'ya göre zahiri ve batını ilimlerden ibaret olan mârifetullah keşf ve kerâmetten üstündür. Bir veliden keramet zuhur etsin veya etmesin mârifetullah şeref olarak ona yeter. Çünkü velayet için keramet şart değildir. Ona göre Hz. Peygamber (s.a.s.)'in nübüvvet ve velâyet nuru vardır, "nübüvvet nuru şeriat nuru, şeriat nuru ise hakikat nurudur". Ve de Resûl-i Ekrem (s.a.s.) kıyamete kadar biri zâhir, diğeri batini nur olarak aramızdadır.

İsmail Bursevi'nin *Ruhu'l-Beyan* tefsirini, nur âyetinin tasavvufi yönlerini açıklayan bir eser olarak çalışmamızda dile getirmekteyiz. Tefsirinde, Necmiye fırkanın[53] te'vilinde, Allah'u Teâlâ'nın r kendi sıfatı ve zatından haber vermek üzere bu âyet-i kerimeyi bir tarif olarak kullandığını söylemektedir. Bu tarif ise her toplum ve şahıs için olup onların oturduğu yerleri anlayabileceği, uslubu milli hususiyetlerine uygun bir biçimde onlara hitab etmektedir. Bu toplumların Allah'ın zatını ve sıfatının nurunu görme anlayışı konusuna gelince, ancak Allah (c.c.) onlara

[53] Cehm b. Safvan (ö. 128/745) bu fırkanın kuruyucusudur.

kendi sıfat ve zatını bildirdikten sonra O'nu nefslerinde görebildiklerini tefsirde anlatmaktadır. Nitekim âyet-i kerimede: "Ufuklarda âyetlerimizi göstereceğiz"[54] yani insanlar için, "ve kendi nefislerinde"[55],onların hususiyetlerine göre, "ta ki onun gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun."[56] Her topluma (kendi oturduğu yerlerine göre) bu ilim verilir, insanların hakkı ise dünyada O'nun "âyetlerini" ve hakkın delillerini görmeleridir çünkü O, insanlara bu bilgileri veriyor ki onlar göklerin ve yerin yaratılışını düşünsünler.

Allah'u Teâlâ'nın zat ve sıfatlarının nurunu muşahada etmek, hisslerin zevki nefislerinde hakkı görmesiyle gerçekleşir, bu olay da insanın davranışlarına bağlıdır. Çünkü Allah'u Teâlâ kendi zâtını ve bütün sıfatlarını muşahade etme kabiliyetini insan nefsi için faydalı kılmıştır. Çirkin sıfatlardan arınma ve kendini parıldama haline getirme tevhid kelimesiyle olur ama bunu bilmeyenler "ilah yok" kelimesiyle nefi ederler ve Allah'ın nurunu cesedini mişkat olarak, kalbını zucac ve sırrını da misbah olarak açıklarlar. Halbuki Nur sûresinin 35. âyetinin tefsiri şu şekildedir: "…cam inciye benzer bir yıldız gibidir Mübarek bir ağaçtan tutuşturulur; bir zeytinden yağı hemen hemen ateş dokunmasa bile ", yani ruhanilerin ağaçı, "ne doğulu", kâdimi değil, "ne batılı", fâni de değil, yokluğun özünde olan mavcudatın semasında batış "yağı hemen hemen", o insani ruhtur "aydınlanır" akıl nuruyla; o, şöyle bir akıl nuru ki ruhun ışığı ve paklığı yani "hemen hemen yaği" ifadesine benzeterek ruhun Allah'ı tanıması (ma'rifeti) neredeyse gerçekleşir. "Ateş dokunmasa bile", yani burada ateş, ilahi nurdur anlamındadır, ve kim de Allah'ın büyüklüğünü ve azametini, varlığın sınırlı olduğunu kabul etmiyorsa yokluktan var olan akıl nuru için ebedi nurun açık olduğunu idrak edemez "nur üzerine nur, Allah dilediğine bu nuruyla hidayet buyurur" istediğinin kalbini misbahının kadîm nuruyla aydınlatır o zaman cesedin mişkatı ve kalbın camı aydınlanır, hisslerin haramdan uzak olan güzelliklerinden aydınlık çıkmaya başlar o takdirde insanların yerleri parlar. Nitekim Allah'u Teâlâ âyet-i kerimede: "Yer, Rabbının nuru ile aydınlandı"[57] buyurmaktadır.

---

[54] Fussılat 41/53.
[55] A.y.
[56] A.y.
[57] Zumer 39/69.

Burada bir işaret vardır ki: akıl nuru mutlak olarak insana mahsustur, İlahi nura erişme yolu da yoktur: çünkü bu şeref ve fazilet Allah'ın hidâyetine mahsustur. Bu ibadetle ulaşılabilecek bir şey değildir, bu Allah'ın fazıletidir, onu isteyene verir: "boylece Allah insanlara misaller verir", yani insanların erişecekleri vaad edilen o günde imtihan edilecekler. "Allah her şeyi bilendir", yani eşyaların varlık ve yokluk hallerini, sıfatında ve zatında değişiklik olmaksızın her şeyi bilendir.

"Nur üstüne nur" âyetinin ifadesindeki ilk nur kelimesi, yerin eşyası ve semaların birinci semasında yayılan ışık, ikinci nur ise hakıkı nurdur o da yerdeki eşyaların ve birinci semadan azat olanıdır. Şu izafi nur da hakıkı nura delalet edip açık bir delildir. Delil edilen mutlak nurun bâtini tarafı da Allah'ın var lığına bir delildir.

Mufredat'a gore "beyt" kelimesinden kasıt, insanın gece sığınağıdır. Kelimenin diğer anlamı ise binalardan murat bütün mescitlerdir, nitekim İbn Abbas (r.a.) dedi ki: "Mescitler Allah'ın evleridir, onlar ehli sema için yerdeki aydınlatmalardır sanki yer için, gökte olan yıldızların aydınlatması gibi." Âyetteki: "Allah izin verir", bir şeyin izini, icâzet ve ruhsat manasındadır; "yükseltmeye" kelimesi de tağzım manasına gelmektedir.[58]

"Sabah, akşam" ifadesiyle sabah ve gece kastedilip "sabah" kelimesinden murat sabah namazıdır; "gudû" ve "êsol" kelimeleriyle bu namazlardan başka olan yani sabah, zuhr, asr, magrib ve işa namazları bunun aslı da bunları cemetmektir. Âyette geçen sabah kelimesinin masdaranın anlamı da sabah vaktine girme, o da sabah namazı ve güneşin doğuşu arasında olan vakittir. Bu masdarın manası da sabah ve geceyi birleştirme anlamındadır.[59]

4. KELAMDA NUR KAVRAMI

İlk dönem kelam literatüründe nur kavramına çok fazla rastlanmasa da başta Karmatilik olmak üzere bazı şahısların ve grupların inanç sistemlerinde nur kavramına yer verdikleri görülmektedir. Meselâ, Hasan Basri'nin nur kavramını

[58] İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l-Bayan Tefsiri*, Lubnan 2009, VI/168-170.
[59] Bursevi, a.g.e., VI/170-171.

“ittisal anlamında”[60] kullandığı ve nuru insanların kalp ve tevhid nuru olarak yorumladığı ve peygamberlerin kalplerinin nurlarının da bunlardan daha yüce kabul edildiği bilinmektedir.[61] Yine Karmatilerin inancına göre Allah, zatı itibarıyla nur olarak isimlendirilmektedir. Onlara göre bu ulvi nur, hem külli aklın hem de kainatın nefsini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla varlığın, tıpkı felsefedeki gibi, suduru bu şekilde gerçekleşmektedir[62]. Öte yandan nur kavramına en çok yer verenlerin Şiî-Bâtini çevreler olduğu da gözden kaçmamaktadır. Bunların dışında İbnü’l Cevzi (ö. 1116-1201)’nin, aklı, kalbe düşen nura benzettiği[63], meşhur kelamcı Taftazani (ö. 791)’nin Peygamber (s.a.s.)’e atalarından geçmiş bir nurdan bahsettiği[64] de kaynaklarımızda zikredilmektedir.

---

[60] Çift, s. 140-141.
[61] Suleyman Ateş, *Sülemi ve Tasavvufii Tefsiri*, İstanbul 1969, s. 136.
[62] Abdülkadir Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar* (*el-Fark Beyne’l-Firak)*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 2001, s. 98, 100-103, 160, 209, 258, 282; Sabri Hizmetli, “Karmatiler”, *DİA*, XXIV/512.
[63] A.y.
[64] Süleyman Uludağ, “Nur”, *DİA*, XXXIII/245.

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN'DA NUR KAVRAMI

1. NUR KAVRAMININ KUR'AN'DA AÇIKLANMASI

Nur, sirac, ziya kavramları Kur'an-ı Kerim'de bir çok âyette birbirine yakın anlamda zikredilmektedir. (Nuh 71/16, Nur 24/40, En'am 6/1, Yunus 10/5) bu âyetlerden en dikkat çekici ise Nur sûresinin 35. âyettir. Bu âyetlerde kullanan nur, ziya ve sirac birbirine yakın anlamda kullanmıştır. Bazen açık bir ifadeyle muhkem bazen de muteşâbih olarak kullanılan bu âyetlerde nur, ziya ve sirac fiziki anlamda veya hidayet, hak yol anlamında kullanılmaktadır. Buna ziyade olarak Kur'an-ı Kerim'i ve onu getiren Peygamber (s.a.s.)'i temsil eder bir şekilde; insanları putlara tapmaktan men eden ve ebedi mutluluğa götüren bir nur anlamlarını taşıdığını da görebilmekteyiz.

İslam düşünce tarihinde Nur suresinin 35. âyeti, üzerinde en çok yorum yapılan âyetlerdendir. Müfessirler bu âyetin tefsirinde Allah'u Teâlâ'nın nur ile vasıflanmasını batıni manalarla değil lafzî ve manasındaki i'caz yönüyle yorumlamışlardır. Nur kelimesiyle Allah gökleri, yeri ve aralarındakileri aydınlatan, dilediğini hidayete erdiren diye açıklamışlardır.

Yukarıda nur kavramın ıstılâhî ve lûgavî manaları açıklandı, bu bölümde ise Kurani manası açıklanacaktır. Ayrıca bu kavramın anlamı aklımızda daha net hale gelsin diye ve farklı alimlerin şahsi görüşlerinin iyi kavranabilmesi için nur kavramının âyetlerdeki anlamını açıklamaya çalışarak, müfessirlerin bu âyetler üzerine yaptıkları tefsirleri ele alacağız. Kur'an'da nur kavramının ta'rifi nur suresinin 35. âyet-i kerimesinde geçmektedir, bu âyetin Elmalılı Hamdi Yazır tarafından verilen meali ise şudur: "...O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir; o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur. (Bu öyle bir ağaç ki) yağı, nerdeyse, kendisine ateş değmese bile ışık verir. (Bu ışık) nur üstüne nurdur..."[65]

[65] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, ESER Yay. V/3522-3523.

Elmalılı, tefsirinde bu âyet-i kerimeyi şöyle izah etmektedir: "Mişkat; bir pencere ki duvarın dışına deliği olmayıp yalnız bulunduğu odanın içinde nazırdır. Misbah; çarağdır. Zücace; billurdan kandildir. O çarağı; kendisinde bulunan billurdan kandil, sanki parlak bir yıldızlar ki yukarıda pencerede takılı olduğundan gökte yıldız gibi herkes görür. Dürriy; inci taneleri gibi parlak demektir. O çarağ hayrı çok ve bereketi çok olan zeytin ağacının zeytinlerinden hasıl olan yağıyla yandırılır ki, o zeytin ağacı yalnız şarka veya garba mensup değil, belki şark veya garba nispeti müsavi olduğundan daima güneşe maruz ve meyvesi tamamıyla olgun ve dolgun olduğu cihetle yağı gayet saf ve berraktır. Hatta o ağacın yağı o kadar halis ki ateş dokunmasa bile hemen ziya vermeye yakındır. Çarağın nuru billurun nuru ve yağın saffeti ziya üzerine ziyadır."[66]

"Allah, göklerle yerin nurudur" âyetinde geçen "nur" arap dilinde gözün görebildiği ışık demektir. Mecazi olarak doğru ve aydınlık anlamlarında kullanılmıştır. Bu yönden bakmak süretiyle/üzere "nur olan bir söz ve aydınlatıcı kitap (el-Kitabu'l-Münîr)" denilmektedir. Şairin şu beyti de bu türdendir: "Öyle bir neseb ki o anki kuşluk güneşinden onun üzerinde, Bir nûr ve sabahın tan yeri aydınlığından bir direk vardır." Buna göre; 'Yüce Allah'ın bir nuru vardır' ifadesi, övmek manasında olabilir. Çünkü eşyayi var eden O'dur, her şeyin kaynağı ve eşyaların nuru O'ndandır. Yüce Allah ise "idrâk olunan aydınlıklar kabilinden değildir."[67]

Kurtubî'nin naklettiğine göre Hasan el- Cevâtikî ve Mücessime'den bir grub şöyle demektedir: "O diğer nurlar gibi olmayan bir nurdur ve diğer cisimler gibi olmayan bir cisimdir". Bütün bunlar Allah için muhal olan şeylerdir. Onların bu sözlerinde de bir çelişki vardır. Çünkü onların: Yüce Allah hakkında O: bir cisimdir veya bir nurdur demeleri, O'nun hakkında bunların hakikati gereğince hüküm verdikleri anlamına gelir. Diğer taraftan ise onların O, diğer cisimler ve nurlar gibi değildir demeleri, önceden söyledikleri cisim ve nur oluşunu inkar ettiklerl manasına gelir. Bu bir çelişkidir. Onları bu çelişkilere düşüren zâhiri manalardır, bunların birisi de bu âyet-i kerimedir. Peygamber (s.a.s.)'ın geceleyin teheccüde kalktığı vakit

---

[66] Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, IX/3736-3737.
[67] Abi Abdullah Muhammad ibn Ahmad el-Ansari el-Kurtubi (Kurtubi), *el-Câmiu'l-Ahkâmu'l-Kur'an*, DARU'L-HADİS, el-Kâhira 2002, VI/541.

söylediği: “Allah'ım, hamd Sanadır, göklerin ve yerin nuru Sensin.”[68] buyruğu ile kendisine: Rabbini gördün mü? diye sorulması üzerine, onun; “Ben bir nûr gördüm” demesi[69] ve buna benzer diğer hadis-i şerifler bunlar arasındadır.[70]

Kurtubî, ilim adamlarının bu âyet-i kerimenin te’vili konusunda farklı görüşlere ayrıldıklarından da bahsetmektedir. Alimlerin şu şekilde izah ettikleri söylenmişti: “O’nun varlığı ve kudreti ile göklerin ve yerin nuru, aydınlık vermiştir, onların işleri dosdoğru yoluna girmiştir. Onlardaki yaratıklar bu uygun halleriyle var olabilmiştir”. Burada kullanlan ifadenin maksadı anlaşılsın diye bir temsil kullanılmış. Nitekim: Hükümdar ülkenin nurudur, denilmesi de böyledir. Yani onun gayretiyle devlette tertip olur ve bütün işler düzelir. Burada da nur hükümdar için kullanılan mecazi bir anlamdır. Yüce Allah’ın sıfatları en mükemmeldir. Çünkü bütün varlıkları var eden ve aklı hidayet nuruna ileten O’dur. Bu anlamdaki açıklamaları Mücahid, ez-Zührî ve başkaları da yapmıştır. Kurtubî, İbn Arafe’den naklen şöyle demektedir: “Yani gökleri ve yeri nûrlandıran O'dur”. ed-Dahhak ve el-Kurazî de böyle demişlerdir. [71]

Kurtubî, tefsirindeki açıklamalarda âyette geçen “nurunun misali” ifadesindeki “he” zamiri üzerindeki tartışmalara da değinmektedir. Buna göre alimler bu zamirin neye râci olduğu konusunda farklı görüşlere ayrılmışlardır, El-Mevdudi’ye göre “nurunun” kelimesindeki “he”nin zamiri Yüce Allah’a aittir ve ifadenin manası da şöyledir: “Allah göklerde ve yerde bulunanları hidayete, iletendir. O’nun müminlerin kalbindeki hidayetinin misali bir kandil yuvası gibidir.” Bu açıklama İbn Abbas’tan da rivayet edilmiştir. Zeyd b. Eşlem de böyle demiştir. Yine Kurtubî, el-Hasen’in, Nûrunun’daki “he” zamirinin Allah’a ait olduğunu belirttiğini nakleder”. Hatta Kurtubî, ilginç bir açıklama yaparak Ubeyy ve İbn Mes’ud’un bu buyruğu: “Mü’minin kalbindeki nurunun misali bir kandil yuvasına benzer” şeklinde okuduklarını, fakat Muhammed b. Ali et-Tirmizi’nin: “Onlardan başkalarının ise Kur’ân-ı Ke-rîm’deki bu âyeti böyle okuduklarını görmedim” dediğini nakletmektedir. Ancak bütün bu açıklamalara rağmen onların okumalarına uygun

---

[68] *Buhârî*, Teheccüd 1, Deavât 10, Tevhîd 8, 24, 35; *Müslim*, SalâtıVl-Müsâfirîn 199; *Ebû Dûvûd*, Salât 119; *Tirmizt*, Deavât 29; *Nesâi*, Kıyâmu'l-leyl 9; *îbn Mâce*, İkâmetu"s-Sa-lât 180; *Dârimî*, Salât 169; *Muvatta*, Kur'ân 34; Müsned, 1, 298, 308.
[69] Müslim, İman 292, Müsned, V/147.
[70] Kurtubi, a.g.e., VI/541.
[71] Kurtubi, a.g.e., VI/542.

te'vilde bulunulmuş ve buradaki murat, müminin kalbindeki nurudur, denilmiştir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme de bunu tasdik etmektedir: "Acaba -kendisi Rabbinden gelmiş bir nûr üzere bulunup da- Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse (sapıklıkta olan gibi) midir?"[72] Zamirin Allah'a ait olmadığını söyleyenler de şu şekilde yorum yaparlar: "Zamir Yüce Allah'a ait değildir; çünkü Allah'ın nurunun sınır olmaz."[73]

Kurtubî'ye göre, İbn Ömer "kandil yuvası" ifadesi üzerine şöyle demektedir: "Muhammed (s.a.s.)'ın karnı (göğsü), "cam" kalbi, "kandil" ise yüce Allah'ın kalbine yerleştirmiş olduğu ve mübarek bir ağaçtan tutuşturulan nurdur. Yani onun aslı İbrahim'den gelmektedir, onun ağacı da odur. Yüce Allah, nuru tıpkı İbrahim (a.s.)'ın kalbinde tutuşturduğu gibi Muhammed (s.a.s.)'ın kalbinde de tutuştur-muştur". Muhammed b. Ka'b'ın açıklaması da şöyledir: "Kandil yuvası" İbrahim (a.s.)'dir. "Cam" İsmail'dir. "Kandil" Muhammed'dir. Allah'ın salât ve selâmları hepsine olsun. Yüce Allah ona bu âyet-i kelimede kandil dediği gibi, bir başka yerde de "sirâc; kandil" tabirini kullanarak şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın izni ile çağıran ve nûr saçan bir kandil olarak da..."[74] "O, mübarek ağaçtan tutuşturulmuştur. Bu da Âdem (a.s.)'dir onun nesli mubarek kılınmış ve o nesilden çok peygamberler ve Allah dostu gelmiştir. Bu ağacın İbrahim (a.s.) olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın ona "mübarek" demesi, peygamberlerinin çoğunun onun sulbünden gelmiş olmasından dolayıdır." "Doğuya da, batıya da nlsbeti olmayan" ifadesi de şu demektir: Yani o Yahudi de değildi, Hıristiyan da değildi. O hanif bir Müslümandı. Böyle buyurmasının sebebi Yahudilerin batı tarafına dönerek, Hıristiyanların da doğuya doğru dönerek namaz kılmalarındandır." "O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir." Yani Muhammed (s.a.s.)'ın güzellikleri yüce Allah kendisine vahiy ihsan etmeden önce de insanlar tarafından açık seçik bir şekilde görülmüştür. "Nûr üstüne nurdur." Yani o, peygamber soyundan gelen bir peygamberdir. Kurtubî bu açıklamalardan sonra ed-Dahhâk'ınAbdu'l-Muttalib'i kandil yuvasına, Abdullah'ı cama, Peygamber (s.a.s.)'i de kandile benzettiğini belirtmektedir. O, onların içinde idi, peygamberliği de

[72] ez-Zumer 39/22.
[73] Kurtubi, a.g.e., VI/545.
[74] el-Ahzab 33/46.

İbrahim'den miras almıştır. [75]

Kadı Beydavi tefsirinde "güneşin doğduğu yere de, battığı yere de, nispeti olmayan zeytinden..." âyeti hakkında şöyle bir görüş daha vardır: O hoş, güzel, temiz ve yeşildir. Hangi halde olursa olsun güneş ona değmez, ne doğduğu zaman ve ne battığı zaman. İşte mümin de böyledir: Kendisine herhangi bir fitnenin değmesinden korunmuş fitnelerle imtihan olunmuş da, Allah bunlarda kendisini hak üzere sabit tutmuştur. O şu dört huy arasındadır: Bir şey söylediğinde doğru söyler, hükmettiği zaman adaletli olur, imtihan olunduğunda, bir musibete duçar kaldığında sabreder, kendisine bir şey verildiğinde şükreder, diğer insanlar içinde o, ölülerin kabirleri arasında yürüyen diri kimse gibidir.[76] Bu konuda Beydavi tefsirinde Hasan el-Basri'den naklen: "Şayet bu ağaç yeryüzünde olmuş olsaydı, ya güneşin doğduğu yere veya battığı yere nispet edilirdi. Fakat bu Allah'u Teâlâ'nın nuru için verilmiş bir misaldir" Şeklinde bir açıklama vardır.[77]

Beydavi, bu açıklamalardan en uygun olanının; o ağacın, yeryüzünde düz, geniş, güneşe açık bir yerde olduğu şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir ve günün başından sonuna kadar ona güneş vurur ki böylece zeytinyağı en temiz ve en hoş olur, der. Nitekim yukarıda adı geçen âlimlerden birçoğu da bu şekilde açıklamışlardır. Bu sebeple Allah Teâlâ: "Ateş değmese dahi, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak." buyurmuştur. Beydavi, Übeyy îbn Kâ'b (ö. 35/636)'dan "Nur üstüne nurdur" âyeti hakkında şöyle bir nakil de zikreder: O beş nûr içinde dolanıp durmaktadır: Onun kelâmı nûr, ameli nûr, girişi nûr, çıkışı nûr ve kıyamet günü cennete gidişi nura doğrudur."[78]

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî, "Ağacından"; kelimesini takva ve ridvan ağacı olarak açıklamaktadır. Ona göre bu hidayet ve iman işareti demek olup, bunun aslı da peygamberliktir, feri (dalı) mürüvvet (insanlık, mertliktir, dalları, indirilen Kur'ân-ı Kerîm'dir, yaprakları te'vildir. Bu ağacın bakıcıları Cebrail ve Mikail'dir. Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî'ye göre: "Bazı fakihlerin bu, yüce Allah'ın İbrahim, Muhammed, Abdu'l-Muttalib ve oğlu Abdullah'a vermiş olduğu bir misaldir, demesi oldukça garib hususlardan birisidir, "el-Mişkât (kandil yuvası) Habeşçe'de duvardaki küçük

---

[75] Kurtubi, a.g.e., VI/547-548.
[76] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, II/30.
[77] Kâdi Beydavi, *Envar et-Tenzil*, VI/397-401.
[78] A.y.

oyuk demektir. Abdu'l-Muttalib, içinde kandil bulunan kandil yuvasına benzetilmiştir. Bu ise cam demektir. Abdullah'ı ise kandile benzetmiştir, cam da odur. Muhammed (s.a.s.) da kandil gibidir, yani onların sulblerinden gelmiştir ve sanki o inci gibi parıldayan bir yıldız -ki o da müşteri (Jüpiter) yıldızıdır- gibidir. 'Mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan' buyruğu O, peygamberliği İbrahim (a.s.)'dan miras almıştır, demektir. Mübarek ağaç da odur, kasıt ise haniflik dinidir. Bu ağacın doğuya da, batıya da nisbeti yoktur. Yahudi de değildir, hristiyan da değildir. 'O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir' " buyruğu da şu demektir: İbrahim neredeyse kendisine vahiy, gelmeden önce dahi vahye uygun şeyler söyleyecektir. 'Nûr üstüne nurdur' " Yani önce İbrahim (a.s.), sonra da Muhammed (s.a.s.) peygamber olarak etrafı aydınlatmışlardır. Bütün bunlar, buyruğun zahir anlamından sapmadır, bununla birlikte temsili ifadelerde kişinin geniş açıklamalarda bulunması da imkânsız değildir."[79]

Tüm âyetin üzerine yapılan açıklamalarla ilgili olarak ise Beydavi'de geçen İbn Abbâs'tan nakledilen ifâdeleri zikr etmek istiyoruz, buna göre âyetin manası şöyledir: ''Göklerde ve yerde bulunanları doğru yola ileten Allah'tır. Burada bulunanlar Allah'ın nuru ile hidayete ererler. Nurun göklere ve yere izafeti ise onun aydınlığının genişliğine delâlet içindir. Veya göklerle yeryüzünün hissî ve aklî nurları ihata etmesindendir. Beşer idrâklerinin göklerle yeri veya bunlarla alâkalı olan hususları ve bunların delâlet ettiği şeyleri kavrayıştaki eksikliklerindendir. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O'nun hayret verici olan nurunun özellikleri ise şu şekildedir: Nurun Allah Teâlâ'ya âit olan zamire izafeti nurun Allah'a ıtlâkının zahire göre olmadığına delildir. "Kandil yuvası gibidir." Penceresi olmayan kandilin konulduğu oyuk gibidir. "O çerâğ bir sırça içindedir." Büyük çerâğ bulunur ve etkisi her yere uzanır. Denildi ki kandil yuvası anlamına gelen kelimesi; kandilin ortasındaki borudur. Kandil anlamına gelen kelime ise; yanan fitildir. "O çerâğ, bir sırça içindedir." Çerâğ camdan bir kandildedir. "Sırça, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır." Işık saçar, parlaktır. Parlaklık bakımından çiçek gibidir. Ancak bunun çiçeği inciye mensuptur... "Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nispeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden yakılır." Işığın yakılmasının başlangıcı, faydası pek çok olan zeytin ağacından tutuşturmakla olur.

[79] Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, III/1388.

Ağacın önce müphem olarak belirtilip sonra bereketle vasıflandırılması sonra da buna bedel olarak; zeytin ağacı, denmesi o ağacın sânını yüceltmek içindir... "Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nispeti olmayan..." Zaman zaman üzerine güneş düşer, hatta gün boyunca güneş üzerinden hiç eksilmez. Öyle ki seyrek ağaçlı bir yerde veya geniş bir çölde yetişen zeytin ağacının meyvesi daha olgun ve yağı daha özlü olur. Ya da bu ağaç ne yeryüzünün i'mâr edilmiş olan doğusunda, ne de batısındadır. Sadece ortasında yetişir ki burası Şam'dır ve Şam'ın zeytini zeytinlerin en güzelidir. Veya o ağaç kuşluk vakti güneş üzerine sürekli doğar ve onu yakar; ya da sürekli güneşsiz kalır ve olgunlaşmaz bir ağaç değildir. Bu sebeple her ikisinin ortasındadır anlamı da verilebilir. Nitekim hadîs-i şerifte; hiç güneş lmayan veya sürekli güneş alan bitki ve ağaçta hayır yoktur, denilmiştir. "Ateş değmese dahi, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak." Yani ateş değmeden de kendiliğinden aydınlatıcı özelliğe sahiptir. Çünkü parlaktır ve parlaklığı son derecededir. "Nûr üstüne nurdur." Kat kat nurdur. Çünkü ışığın aydınlığının fazlalaşmasında zeytinyağının arınmışlığı, kandilin parlaklığı, kandil kovuğunun ışığı koruması sebep olmaktadır.[80]

İbn Abbas'ın âyeti anlama şekli üzerine yapılan yorum ise Kurtubi'de şöyle geçmektedirdir: "Bu mü'minin kalbindeki Allah'ın nurunun ve hidayetinin misalidir. Nasıl ki saf zeytinyağı ateş değmeden önce neredeyse parıldayacak, ateş dokunduğu takdirde ışığı artıyor ise, mü'minin kalbi de kendisine ilim gelmeden önce neredeyse hidayetin gereği işler yapar. İlim kendisine geldiği takdirde ilim, hidayetine hidayet, nuruna da nûr katar. İbrahim (a.s)'ın ilâhî marifetin kendisine gelmesinden önce; "Bu benim Rabbimdir."[81] demesi gibi. Halbuki daha önceden kimse ona Rabbinin olduğunu haber vermemişti. Yüce Allah ona Rabbinin kendisi olduğunu haber verince bu sefer hidayeti daha bir artmış oldu. "Rabbi ona: Teslim ol dediği zaman, o da; âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti."[82]

Bunun mü'minin kalbindeki Kur'ân'ın misali olduğunu söyleyenler de şöyle demektedirler: "Nasıl ki kandil ile aydınlanılıyor ve bu eksilmeden sürüp gidiyorsa, Kur'ân-ı Kerîm ile de hidayet bulunduğu halde, onda bir eksiklik meydana gelmez. O halde "kandil" Kur'ân-ı Kerîm, "cam" mü'minin kalbi, "kandil yuvası" onun dili ve

[80] Beydavi, a.g.e., IV/397-401.
[81] el-En'âm 6/76.
[82] el-Bakara 2/131; Kurtubi, a.g.e., VI/548.

kavrayışı, “mübarek ağaç” ise vahiy ağacıdır. “O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksizın dahi aydınlık verecektir.” Kur’ân’ın delilleri okunmadan dahi açıkça ortadadır. “Nûr üstüne nurdur.” Yani Kur’ân-ı Kerîm, yüce Allah’ın insanlara göndermiş olduğu bir nurdur ve bu nûr Kur’ân'ın nüzulünden sonra onların önüne dikmiş olduğu deliller, bilgilendirmelerle birliktedir. Böylelikle onların nuruna nûr katılmış oldu. Daha sonra sözü edilen bu nurun oldukça üstün ve değerli olduğunu haber vermektedir. Bu nura ancak yüce Allah’ın hidayete nail olmasını murad ettiği kimseler nail olabilir. O bakımdan şöyle buyurmaktadır: “Allah dilediği kimseyi nuruna hidâyet eder. Allah İnsanlar için misaller getirir.” Yani daha iyi kavrayabilmeleri için benzerlikleri onlara açıklar.” “Allah herseyi” kimin hidayet bulduğunu, kimin de sapıklıkta olduğunu “çok iyi bilendir.”[83]

Son olarak Kurtubi’nin İbn Abbas'tan rivayet edilen bir nakline işaret etmek gerekirse, Yahudiler: “Ey Muhammed! Yüce Allah’ın nuru semânın altına nasıl ulaşır? diye sormuşlar. Bunun üzerine yüce Allah bu örneği nurunun misali olarak zikretmiştir.”[84]

2. NUR KAVRAMININ KUR’AN’I KERİMİNİN ÇEŞİTLİ AYETLERİNDEKİ MANALARI VE BU AYETLERİNİN TEFSİRLERİ:

Kur’an-ı Kerim’de nur kavramı 49 defa zikredilmektedir. Zikri geçen yerlerde, nur kavramının ağırlıklı olarak dört manaya geldiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki, Allah’ın yüceliğini anlatmak için kullanılmışken, ikincisi doğrudan Kur’an-ı Kerim’e işaret etmektedir. Son iki anlam ise Peygamberimiz (s.a.v.) ve hidayet anlamındadır. Bu çalışmada biz nur kavramını içeren âyetleri ve bu âyetler üzerine yapılan yorumları, bazı temel tefsirler açısından tahlil edeceğiz.Konuyla ilgili ayetleri ilk sıraya alacağız,ancak bununla birlikte konuyu her yönüyle anlatmak ve açıklamak (çünkü çalışma sadece kavramsal çerçeve üzerine yapılmayacaktır) için, diğer bazı âyetlere de başvurmamız gerekecektir.

---

[83] Kurtubi, a.g.e., VI/548.
[84] Kurtubi, a.g.e., VI/548-549.

Kur'an-ı Kerim'de bir kelimenin dahi, çok önemli ve derin manalara sahip olduğu bir gerçektir. Kur'an lafızlarının manalarının derin ve kapsayıcı olduğunu daha net anlamak için, âyetlerin hükümlerinin açık ve kapalı olarak iki kısımda incelendiğini hatırda tutmak gerekir. Birinci kısım, delaletin açık olması, yani bizzat sigasıyla murad edilene delalet eden lafızlar, diğeri ise (lafızların tüm kısımları ileride açıklanacaktır) bizzat sigasıyla maksada delalet etmeyip, kendisinden murad edilenin başka bir şeye bağlı olduğu lafızlardır. Bu lafızlar, ne Allah'u Teâlâ tarafından, ne de Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından açıklanmıştır. Bu daKur'an-ı Kerim'in lafızlarının derin ve kapsayıcı manalara sahipolduğuna delalet etmektedir. Bu yüzden nur kelimesinin farklı âyetlerde farklı anlamlara gelmesinin bir sebebi ve hikmeti olduğu ortadadır.

Çalışmamızın bu bölümünde amacımız, klasik tefsir kaynaklarımızı kullanarak nur kavramının nasıl yorumlandığını tespite çalışmaktır. Burada esas vurgumuz yukarıda zikrettiğimiz dört ana anlam üzerinde yoğunlaşacaktır. Çalışmamızda bir rivayet, bir dirayet ve bir de ahkam tefsiri örnek alınacaktır. Bunlar, sırasıyla, İsmail b. Ömer ed-Dımeşkî (ö. 774) *Tefsirü'l-Kurani'l-Azım* (*Tefsir-i İbn Kesir*), Muhammed b. Ömer b. El-Hüseyn er-Râzî (ö. 606) *Mefatihü'l-Gayb* (*Tefsiri Râzî*), Muhammed b. Ahmed b. Farah el- Kurtubî (ö. 671) *el-Camiu l-Ahkami'l-Kur'an* (*Tefsiri Kurtubî*) adlı tefsirlerdir. Biz ağırlıklı olarak bu tefsirlere dayanacağız, ancak nur kelimesini daha iyi izah edebilmek için zaman zaman bunların dışındaki tefsirlere de müracaat etmeye gayret edeceğiz. Önceden şunu da söylememiz gerekir ki, bir kelimenin birkaç anlamı olmasına rağmen, mutlaka öne çıkan bir manası vardır. Dolayısıyla nur kelimesinin de zikrettiğimiz dört anlamından mutlaka öne çıkan bir manası olmalıdır. Öyleyse bizim amaçlarımızdan birisi de, müfessirlerin bu dört manadan hangisini tercih ettiklerini öğrenmektir.

a) ALLAH'IN YÜCELİĞİ

Nur kelimesinin Allah için kullanılması, kelamda "teşbih" yahut "tecsim" denilen mücessime anlayışlarından ve Maniheist Nur-zülmet inancını çağrıştıran fikirlerden uzak durmak gerekçesiyle zaman zaman tartışılmıştır. Örneğin Ebu'l-Hasan el-Eş'âri (ö. 260/873) "ışığın fiziki anlamıyla, Allah'a Nur denilemeyeceğini

savunan görüşlere temas etmiştir."[85] *Mişkatü'l-Envar* adlı eserindeki görüşleriyle Nur fikrine büyük katkı sağlayan Gazzali (ö. 1111) tek ve hakiki Nur'un Allah olduğunu, O'nun dışındaki nurlara ancak mecaz yoluyla nur denilebileceğini ifade etmiş ve nuru "zuhur" olarak tanımlamıştır.

İnsan, yaratıkların en şereflisi olup her şeyin en iyisine layıktır. Peki,insan için en iyisi nedir, insan neye layık olabilir? İşte insanındiğer mahluklardan farklı olan özelliği de akıldır, insan, akıl sayesinde seçim yapar, kendi amaçlarına ulaşır ve özgür olarak yaşamayı hak eder. Bu özgürlük, onu diğer varlıklardan ve canlılardan üstün kılar. İnsanın seçme özgürlüğünün var olması da bir üstünlüktür. Çünkü varlık, yokluktan daha iyi ve hayırlıdır. "Varlık, kemal ve yetkinlik; yokluk, zeval ve eksikliktir. Yüce Allah, insanı en güzel biçimde (ahsen-i takvîm üzere) yaratmış[86], ona ruhundan üflemiş[87] ve yeryüzünde halife yapmış, onu şerefli kılmış[88], her şeyi onun hizmetine sunmuş[89], ona varlıkların isimlerini öğretmiş ve meleklerden ona secde etmelerini istemiştir.[90] Gökler, yer ve dağlar kendilerine teklif edilen ilâhî emaneti yüklenmekten kaçınırlarken,Allah, emaneti yüklenme cesaretini gösterebilen[91] insana akıl, idrak ve hür irade vererek, onun diğer varlıklara olan üstünlüğünü pekiştirmiştir."[92] İnsanı var eden ve yeryüzüne yerleştiren, Allah'u Teâlâ'dan edindiğimiz bilgilerimiz nedir? Nur kavramını içeren âyetlere ve o ayetlerin tefsirlerine dayanarak bu konunun aydınlatılmasının, bizim için faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ezelden beri ilim, hocadan talebesine geçmiştir. İlk üstadlar peygamberler olmuşlardır, Onlar insanları doğru ve hak yola davet eden ve bildiklerini öğreten ilk üstadlardır. Peygamberlerin üstadı ise ilim sahibi, alemlerin Rabbi Allah (c.c.)'tır. O, gerçek anlamda etkin ve fonksiyonel olan ve aktif biçimde âleme yansıyan hakiki isim ve sıfatları kendi istediği kadarıyla peygamberlerine bildiren Zattır. Peygamberler de vahiy yoluyla gelen ilmi, emir ve yasakları eksiksiz ve tam olarak insanlara ulaştırmışlardır. Allah'u Teâlâ'dan son Peygamber (s.a.s.)'e gelen kitap:

---

[85] İlhan Kutluer, "Nur", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/246.
[86] Tîn 95/4.
[87] Hicr 15/29; Sâd 39/72.
[88] İsrâ 17/70.
[89] Bakara 2/29; Nahl 16/12; Câsiye 45/13.
[90] Bakara 2/30-34.
[91] Ahzâb 33/72.
[92] Saim Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Yay., İstanbul 2010, s.154-155.

Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'de nur kelimesini içeren ayetleri incelememiz ve bu âyetler üzerine yapılan tefsirleri öğrenmemiz, bu konunun farklı yönlerden açılmasını sağlamıştır. Konumuzla ilgili âyetlerden birisi En'am süresinin birinci âyetidir. Bu âyet-i kerimenin başında Allah, ilahlığını isbat etmiş, bütün hamdların O'na âid olduğunu ve O'nun ortağı olmadığını sürenin ilk kelimeleriyle belirtmiştir. Gökleri ve yeri, karanlığı ve nuru yaratan O'dur, Âdemoğlunu yaratan ve onların ecelini de belirleyen O'dur, O, göklerde ve yerde tek olan ilahtır, açık olanı da bilir, gizli olanı da bilir. Allah'u Teâlâ yarattığı insanın fıtratını ve nefsâni yönlerini en iyi şekilde bilmektedir. Yani onun kötülüğü hemen kabul edebileceğini, iyilikte ise tereddüt edebileceğini bilmektedir. Bu yüzden de emir ya da nehiy ile sözüne başlamayıp öncelikle kendini ve yüce sıfatlarını bildirmektedir ki kendilerine gönderilen buyrukları hafife almasınlar. Âyette geçen "bir çamurdan sizi yaratan O'dur." ifadesi Allah'ın insanın fıtratını ve bütün yönlerini bildiğine delalet etmektedir ve "sizin içinizi ve dışınızı bilir" kavli de bunu tam olarak netleştirmektedir.[93] Âyette karanlıklar lafzının çoğul olarak kullanılmasına karşın nur kelimesinin tekil olarak kullanılması, bu kelimenin ne kadar şerefli olduğunu göstermektedir.[94]

Aynı sürenin üçüncü âyet-i kerimesinde Allah'u Teâlâ: "O, göklerde de, yerde de Allah'tır. Gizlinizi de, aşikârınızı da bilir. Ne kazanacağınızı da bilir."[95] buyurmaktadır. Bu âyeti tefsir eden alimler muhtelif görüşlere ayrılmışlardır. Mesela Cehm b. Safvan (ö. 128/745)'nin bu âyet üzerine yaptığı yorumu şu şekildedir: "Allah Teâlâ her yerdedir." Alimler Safvan'ın sözünün yanlış olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Aynı âyet üzere, diğer bir görüş ise Abdullah Muhammad Kurtubi'nin tefsirinde ; "Bu mananın, yerde ve göklerde, tek bir Allah'ın müdebbir olması anlamında gelmesi caizdir."[96] diyegeçmektedir. Muhammad b. Cerîr: "O, göklerde de yerde de Allah'tır. Gizlinizi de, aşikârınızı da bilir" âyetine dair görüşü şudur: "Şekil vermekten uzak durmak ve Allah'ı yer almaktan, intikal etmekten ve hareket etmekten tenzih etmektir. "Ne kazanacağınızı da bilir" yani iyilikten ve

---

[93] Kurtubi, a.g.e., III/703.
[94] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev.Bekir Karlığa, Çağrı Yayınları, VI/2549-2550.
[95] En'am 6/3.
[96] Kurtubî, a.g.e., III/708.

kötülükten ne kazanacağınızı bilir, yani faydalı işlere yönelip yönelmeyeceğinizi ya da zarardan uzak durup durmayacağınızı bilir ve bu sebepten Allah'u Teâlâ'nın fiilerine kesb (elde edilen/kazanan) denilmez".[97] "Kesb" kelimesi Arapçadır ve manalarından birisi de yapmak, işlemektir. Yani Allah'ın insanın tercihini önceden bilmesi O'nu kesb fiiliyle nitelendirmez. Aksine bu durum O'nun büyüklüğünü ve her şeyi bildiğine delalet eder. Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir'in (Tefsiru İbn Kesir) tefsirine göre bu konuda iki görüş vardır. Birincisi bu âyetten murat Allah Teâlâ'nın göklerde ve yerde gizli ve açık olan her şeyi bilmesidir. İkincisi ise, "O (Allah), göklerde ve yerde Allah, olarak çağrılandır. Yani göklerde ve yerde olanlar O'na ibadet eder, O'nu birler ve onun ilâhlığını kabul ederek O'na Allah ismini verirler, isteyerek veya korkarak O'na dua ederler. Cinlerden ve insanlardan kâfir olanlar bunun dışındadır." İbn Kesir'e göre görüşlerin en sıhhatli olanı da budur. Bu görüşe göre âyet "Gökte de ilâh, yerde de ilâh olan O'dur."[98] âyeti gibidir. Yani O, gökte olanların da yerde olanların da ilâhıdır."[99]

Bu âyet hakkında, İbn Cerîr (ö. 922)'in tercih ettiği görüş ise şöyledir: "O göklerde de Allah'tır." kısmında vakf-ı tâm yapılır. Sonra haber başlar ve "yeryüzünde gizlinizi de aşikârınızı da bilir. Ne kazanacağınızı da bilir." şeklinde sona erer.[100]

Âyette geçen "karanlıkları ve aydınlıkları var eden" ibaresinde var eden fiili, meydana getiren anlamındadır. Daha ayrıntıya girdiğimizde ise "yaratma" ile "kılma" kelimeleri arasında fark olduğunu görürüz. Yaratmada takdir anlamı, kılmada ise tazmin anlamı vardır. Bu yüzden karanlık ve aydınlık meydana getirme manası kullanılmak istendiğinde, dualistlerin sandıkları gibi karanlığın ve aydınlığın kendiliğinden var olmayacaklarına dikkat çekmek üzere var eden kelimesi kullanılır. Bilindiği gibi hidayet birdir, delalet ise çoktur nitekim âyette karanlık kelimesi sebepleri ve şekilleri çok olduğundan, cemi olarak kullanılır çünkü burada aydınlıkla hidâyet, karanlıkla dalâlet kastedilir. Karanlıkların önce, aydınlığın sonra zikredilmesi de karanlıkların önce var olduğunu göstermektedir. Karanlığın araz ve aydınlığın zıddı olduğunu iddia edenler bu âyeti delil göstermişlerdir. Halbuki onlar,

---

[97] Kurtubi, a.g.e., III/703.
[98] Zuhruf 43/84.
[99] İbn Kesir, a.g.e., VI/2552.
[100] A.y.

körlük gibi yeteneksizliğin sırf adem olmadığını ve bu sebeple varlığın ona taalluk etmeyeceğini bilmiyorlar." [101]

Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri'nde İsmail ibn Kesir "Karanlıkları ve aydınlığı var eden" âyet üzerine bazı alimlerin görüşlerini dile getirmektedir: Buna göre Süddî (ö. 744) "karanlıklar ile gecelerin karanlığının, aydınlıklar ile gündüzün aydınlığının kastedildiğini" söyler. Hasan (th) ise: "karanlıklarla küfrün, nur ile imanın kastedildiğini" söyler. Denilir ki: "Karanlıklardan maksat cehalet, nurdan maksat ilimdir. Başkaları da karanlıklardan maksat; ateş, nurdan maksat cennettir, derler. Katâde (ö. 24) der ki: "Allah gökleri yeryüzünden önce yaratmıştır. Karanlığı da nurdan önce, cenneti de cehennemden önce yaratmıştır."[102]

Allah'ın yüceliğini bildiren ve nur kelimesini içeren âyetlerden birisi de Nuh sûresinde yer alan: "Görmediniz mi, Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını? Ve ay'ı bunlar içinde bir nur yapmış, güneşi de bir lamba kılmıştır."[103] ayetidir. Birinci âyet-i kerimede: "Görmediniz mi, Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını?"[104], her bir katı diğerinin üzerinde halk ettiğini. "Bu, yalnızca göğün vasıtalarıyla mı kavranır, yoksa his ile idrak edilen hallerden bir hal midir?" diye İbn Kesir bu âyeti tefsir ederken soru sorarak Allah'ın açıkladığı mana üzerine vurgu yapmaktadır. el-Ahfeş (ö. 177) burada "görmediniz mi" sorusu gözle görmek anlamında değil, haber vermek anlamındadır. "Onlar arasında" yani dünya semasında "ayı bir nur kılmış" demiştir. İbni Kaysan dedi ki: "Ay bu semalardan birisinde ise onların hepsinde anlamındadır." El-Kelbî (ö. 50) de şöyle açıklamıştır: "Yüce Allah, gökleri ve yeri yaratmakla birlikte güneşi ve ayı da yaratmıştır". Dilbilgilerinin çoğunluğu İmru'l-Kays (ö. 545)'ın:

"Son dönemlerini teşkil eden otuz aylık zaman içerisinde
Üç ayrı halde bulunan kimse rahat olabilir mi?"

sözündeki "içerisinde" lafzının "beraber" anlamında olduğunu söylemişlerdir. En-Nahhas dedi ki: "Ben el-Hasan b. Keysan'a bu âyeti kerimeye dair soru sordum, o da şöyle dedi: "Nahivcilerin cevabına göre eğer yüce Allah onu (ayı) o semalardan birisinde yaratmış ise, onların hepsinde yaratmış demektir." Bir başka cevap da

[101] A.e.
[102] İbn Kesir, a.g.e., VI/2552-2553.
[103] Nuh 71/16.
[104] Nuh 71/15.

şudur: “Rivayet olunduğuna göre ayın yüzü semaya doğru bakar. Eğer semanın içine doğru bakıyor ise o vakit semaya bitişik demektir.” “Bir nur” buyruğu yeryüzündeki bir nur anlamındadır. Ata: “Göklerde ve yerde bulunanlara bir nur” diye açıklamıştır. İbn Abbas ve ibn Ömer de: “Onun bir yüzü yeryüzündekileri aydınlatır. Öbür yüzü ise semadakileri aydınlatır.” demişlerdir. “Güneşi de bir kandil yapmıştır.” hayatı devam ettirmek için iş ve tasarruflarda imkan sağlayan yeryüzündekilere bir kandil kılmıştır. Semadakileri aydınlatma konusu da yukarıda zikrettiğimiz gibidir.. Bunu da el-Mâverdi (ö. 1058) rivayet etmiştir. El-Kuşeyri (ö. 1072) ibn Abbas’tan naklettiğine göre “güneşin yüzü göklerde, arkası ise yerdedir (yere dönüktür). Aksi de söylenmiştir. Abdullah b. Ömer’e: “Güneşe ne oluyor ki bazen bizi kavuruyor, bazen de bize serin geliyor”, diye sorulunca İbn Ömer şu cevabını vermiştir: “Güneş yazın dördüncü semeda, kışın ise yedinci semada Rahmanın Arşının yakınındadır. Eğer dünya semasında olmuş olsaydı, hiç bir şey ona karşı dayanamazdı.”[105]

Nuh sûresinin sonraki âyetlerinde de, Allah’u Teâlâ’nın yüceliği ve büyüklüğü anlatılmaya devam etmektedir. Nitekim 17. âyetten itibaren: “Ve Allah, sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir.”[106] buyurmaktadır, burada alemlerin Rabbi, Kur’an’da insanın yeniden dirilişi hak ettiğini ve bunun yapmasının kolay olduğunu, insanı ota benzeterek anlatmaktadır. “Sonra sizi oraya döndürür ve sizi bir çıkarılışla çıkarır”[107] sonra öldüğünüz zaman sizi geri döndürür ve kıyamet günü yeniden çıkarır. “Ve Allah, yeryüzünü sizin için bir döşek kılmıştır”[108], yeryüzünü yaymış, hazırlamış, kararlaştırmış, dağları oturtarak yerleştirmiştir. Yeryüzünü siz “Geniş yollarında gezip dolaşasınız diye”[109], sizin için yaratmıştır.

Bütün bu ifadeler, Nuh (a.s.)’ın Allah (c.c.)’ın kuvvetini ve azametini anlatarak kavmini uyardığını anlatmaktadır. Ve yine aynı ayetlerde göklerin ve yerin yaratılışı ve insanlara gökten faydalı yiyecekler verilmesi hususu anlatılmaktadır.

Allah Teâlâ’nın arkadaşı, eşi, çocuğu ve benzeri olmadığını, yaratan ve rızık verenin O olduğunu, O’nun yüce ve büyük olduğunu, bütün varlıklara bildiren âyetlerden bazıları şunlardır.[110]

---

[105] Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, Buruç Yayınları, XVIII/50-52.
[106] Nuh 71/17.
[107] Nuh 71/18.
[108] Nuh 71/19.
[109] Nuh 71/20.
[110] İbn Kesir, a.g.e., 14/8116-8118.

Yûnus sûresinde şöyle belirtilir: “Güneşi ışık, ayı nur yapan, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur. Allah (c.c.), bunları ancak hak ile yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar. Gece ile gündüzün değişmesinde; Allah'ın göklerde ve yerde yarattıklarında, sakınan bir kavim için âyetler vardır.”[111] Bunları Allah’u Teâlâ boş yere yaratmamıştır, ve bu yaratılışlarda büyük hikmet ve hüccet vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: “Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları, boşuna yaratmadık. Bu küfretmiş olanların zannıdır. Vay ateşe uğrayacak inkarcıların haline.”[112], “Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O’ndan başka tanrı yoktur ve O, yüce Arş’ın Rabbıdır.”[113] Allah’u Teâlâ’nın göndermiş olduğu bu âyetler akleden insanlar için açık bir delil konumundadır, nitekim âyet-i kerimede: “Bilen insanlar için âyetlerini, hüccetleri, delilleri uzun uzadıya açıklar” buyrulmaktadır.[114]

Furkan sûresinde: “Gökte burçlar var eden, orada bir çerâğ ve aydınlatan ayı, var eden ne yücedir. İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için, gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O’dur.”[115] buyrulmaktadır. Allah Teâlâ bu âyette Zâtını yüceltip gökte burçlar yaratmasındaki ihsanı üzere ta’zîm etmektedir. Gökte yaratmış olduğu burçlar; Mücâhid (ö. 24), Saîd ibn Cübeyr (ö. 95), Ebu Salih, Hasan ve Katâde’nin söylediğine göre, büyük yıldızlardır. Bunların gökte koruyucular için (hazırlanmış) köşkler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama Hz. Ali (r.a.) (ö. 661), İbn Abbâs (ö. 687), Muhammed îbn Kâ’b, İbrâhîm en-Nehaî (ö. 96), Süleyman İbn Mihrân el-A’meş (ö. 61) tarafından rivayet edilmektedir. Ebu Salih’ten gelen rivayetlerden birisi de şöyledir: “Gökte burçlar var eden, orada (varlıklar içinde) bir çerâğ (mesabesinde olan, ışık saçan güneşi) ve aydınlatan ayı var eden Allah ne yücedir.”[116] Başka bir âyet-i kerîmede de: “Pırıl pırıl parlayan bir kandil astık.”[117] buyrulmaktadır.

Allah Teâlâ ahireti, ölümden sonra dirilişi inkar edenlere karşı, her şeye güç yetirici olduğunu şu âyetlerde delil gösterir ve şöyle buyurur: “Ey insanlar, şayet

---

[111] Yûnus 10/5-6.
[112] Sâd 38/27.
[113] Mü’minûn 40/115-116.
[114] İbn Kesir, a.g.e., 8/3764-3765.
[115] Furkan 25/61-62.
[116] İbn Kesir, a.g.e., 11/6031-6033.
[117] Neb’e 78/13.

öldükten sonra kıyamet günü cesetlerin ve ruhların kalkmasından, tekrar diriltilmelerinden şüphede iseniz; Biz sizi topraktan yarattık." Sizin yaratılmanızın aslı topraktandır. Âdem (a.s.) ondan yaratılmıştır. "Sonra bir nutfeden yarattık." Âdem (a.s.)'in neslini, az bir su olan nutfeden, sonra pıhtılaşmış bir kandan yaratmıştır. Nutfe, kadının rahminde kırk gün kalır. Ona kendisinden toparlanacâğı şeyler ilâve edilir, sonra bu, Allah'ın izni ile kırmızı bir kan pıhtısına döndürülür. Bu durumda kırk gün kalır. Sonra şekil değiştirir, şekli ve hatları olmayan bir parça ete dönüşür. Sonra şekillenmeye ve hatları belli olmaya başlar Ondan baş, iki el, göğüs, karın, iki uyluk, iki ayak ve diğer uzuvlar şekillendirilir. Bazen şekillendirilmeden ve hatları belli olunmadan kadın onu düşürür. Bazen da şekil ve hatları belli olmuş durumda atar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: "Gerçek şu ki; (Sizin de müşahede ettiğiniz gibi onu) size açıkça gösterelim diye, yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem etten yarattık" buyurmuştur. "İstediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız". Bazen bu bir çiğnem et rahimde yerleşir, kadın onu atmaz ve düşürmez. Nitekim Mücâhid, "Yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem et." kısmı hakkında: "Bu, yaratılışı belirli ve belirsiz olan düşüktür, demiştir. Bir çiğnem et iken üzerinden kırk gün geçtiğinde Allah Teâlâ ona bir melek gönderir de, melek ona ruh üfürür ve Allah'ın dilediği şekilde güzel veya çirkin, erkek veya dişi olarak düzeltir. Rızkını, ecelini, mutlu mu yoksa mutsuz mu olduğunu yazar". Nitekim *Buhârî* ve *Müslim*'in *Sahîh*'lerinde A'rreş kanalıyla, ... İbn Mes'ûd (ö. 32)'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.)'nden ki O doğru sözlüdür ve doğrulardandır şöyle rivayet etmiştir: "Muhakkak sizden birinin yaratılışının anne karnında toplanması kırk gün kırk gecedir. Sonra aynı sûrede bir kan pıhtısı, yine aynı sürede bir çiğnem et olur. Sonra ona melek gönderilir de, ona dört kelime bildirilir ve melek o kimsenin rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu yoksa mutsuz mu olduğunu yazar. Sonra ona ruh üfürülür."[118]

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Dâvûd îbn Ebu Hind yoluyla,... Abdullah îbn Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilmektedir: Nutfe rahimde yerleşince onu bir melek avucuna alır ve: "Rabbim, yaratılışı belirli mi yoksa belirsiz mi?" der. Eğer; belirsiz, denilirse o, insan olmaz ve rahimler onu kan olarak atar. Eğer, yaratılışı belirli, denilirse melek: "Rabbim, erkek mi, dişi mi? Mutlu mu, yoksa mutsuz mu?

[118] İbn Kesir, a.g.e., X/5414-5418.

Eceli (ömrü) nedir? İzi (ameli) nedir? Nerede ölecektir?" der. Nutfeye, "Rabbın kim?" denilir, nutfe "Allah", der. "Sana rızık veren kimdir?" denilir, "Allah', der. Ona "Ana Kitâb'a (Ümmü'l-Kitâb'a) git, muhakkak sen, orada bu nutfenin kıssasını bulacaksın", denilir. Yaratılır ve ömrünün sonuna kadar yaşar, rızkını yer, izine (ameline) basar. Nihayet eceli gelince ölür, (ecelinin geldiği) o yerde defnolunur. Sonra Âmir eş-Şa'bî (ö. 23/723) şu âyeti okumuştur: "Ey insanlar, eğer dirilişten yana bir şüphede iseniz; gerçek şu ki; size açıkça gösterelim diye, Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış bir kandan sonra da yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem etten yarattık." O, bir çiğnem et olma durumuna ulaşınca, dördüncü yaratılışa döndürülür de, insan olur. Şayet yaratılışı belirsiz ise rahimler onu kan olarak atar. Eğer yaratılışı belirli ise yaratmaya döndürülür.[119]

Buna benzer ancak başka yolla gelen, başka hadis-i şerif de vardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd el-Mukrî'nin,... Huzeyfe İbn Esîd'den —ki Huzeyfe hadîsi Hz. Peygamber (s.a.s.)'e ulaştırır— rivayetinde O, şöyle buyurmuştur: "Nutfe rahimde kırk, kırk beş gün kaldıktan sonra yanına melek gelir ve mutlu mu mutsuz mu olduğunu, erkek mi, yoksa dişi mi olduğunu, amelini, eserini, rızkını ve ecelini yazar. Sonra sayfa kapanır ve oradaki şeyler artmaz ve eksilmez." *Müslim*, bu hadisi Süfyân İbn Uyeyne'den, ayrıca bir de farklı bir kanalla/senedle Ebu Tufeyl'den yukarıdakine benzer anlamda rivayet etmiştir.[120]

Allah Teâlâ: "Sonra sizi bedeni, işitmesi, görmesi, duyuları, kuvveti ve aklı zayıf bir çocuk olarak çıkarırız"[121], buyurur. Sonra Allah Teâlâ ona azar azar kuvvet verir, ona lutuf ile davranır, ana-babasını gece ve gündüz ona karşı şefkatli kılar. Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur: "Böylece yetişip ergenlik çağına gelirsiniz."[122] Kuvvetleriniz, melekeleriniz mükemmelleşir ve artar, böylece görünüşü güzel gençliğin başlangıcına ulaşmış olursunuz. "(Kiminiz gençlik halinde öldürülür) kiminiz de bilirken hiç bir şey bilmez olsun diye ömrünün en fena zamanına (ih-tiyarlığa, bunaklığa; kuvvet, akıl ve anlayış zayıflığına, düşünce ve maharetlerin noksanlığına) geri itilir." Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: "Kiminiz de bilirken hiç bir şey bilmez olsun diye." buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır:

---

[119] A.e.
[120] A.e.
[121] Hac 22/5.
[122] Hac 22/5.

“Allah O'dur ki, sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O Alîm’dir, Kadîr’dir.”[123]

Hafız Ebu Ya’lâ îbn Ali İbn Müsennâ el-Mavsılî *Müsned*'inde der ki: Bize Mansûr İbn Ebu Müzâhim,... Enes İbn Mâlik (ö. 93/712)’den —Enes hadîsi merfû’ olarak rivayet etmiştir— şöyle buyurmuştur: “Doğan çocuk, sevâb ve günâh yazılacak çağa kadar bir iyilik işlerse bu, babasına veya annesine yazılır. Bir kötülük işlerse ne ona, ne de ana-babasına yazılır. Sevâb ve günâh yazılacak çağa ulaştığı zaman Allah Teâlâ onun hakkında kalemi yürütür, onunla birlikte olan iki meleğe onu sıkıca muhafaza etmeleri emrolunur. İslâm’da kırk seneye ulaştığında, Allah Teâlâ onu şu üç musibetten emîn kılar; delilik, cüzzâm[124] ve abraşlık hastalığı (alatenlilik). Elliye ulaştığı zaman Allah Teâlâ onun hesabını hafifletir. Altmışa ulaştığında Allah Teâlâ, sevdiği şeyle kendine dönüşü, ona bahşeder. Yetmişe ulaştığı zaman gök ehli onu sever. Seksene ulaştığında, Allah Teâlâ onun iyiliklerini yazar, kötülüklerinden vazgeçer. Doksana ulaştığı zaman Allah Teâlâ onun geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlar, ailesi efradı hakkında onu şefaatçi kılar. Yeryüzünde Allah’ın esiri olur. Bilirken hiç bir şey bilmez olsun diye ömrünün en fena zamanına ulaştığında, Allah Teâlâ onun sıhhati halinde işlemiş olduğu hayırların bir mislini onun için yazar. Bir kötülük işlediğinde bu onun aleyhine yazılmaz”. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir ve bunda şiddetli bir münkerlik durumu da vardır. Bununla birlikte İmâm Ahmed İbn Hanbel (ö. 241/855) *Müsned*’inde bu hadîsi merfû’ ve mevkuf olarak rivayet eder. Ebu Nadr Enes’in şöyle dediğini rivayet eder: “Müslüman bir kimse kırkına ulaştığı zaman Allah Teâlâ onu delilik, cüzzâm ve abraşlık gibi çeşitli musibetlerden emîn kılar. Elliye ulaştığında Allah Teâlâ onun hesabını yumuşatır. Altmışa ulaştığı zaman Allah Teâlâ ona kendisinin sevdiği şeyle dönüşü bahşeder. Yetmişe ulaştığında Allah Teâlâ onu sever ve gök ehline sevdirir. Seksene ulaştığında Allah Teâlâ onun iyiliklerini kabul buyurur, kötülüklerini siler. Doksanına ulaştığı zaman ise Allah Teâlâ onun geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlar ve ona “Yeryüzünde Allah'ın esîri”, ismi verilir de ailesi hakkında şefaatçi kılınır.” Sonra İmâm Ahmed İbn Hanbel, Bize Hâşim,... Abdullah İbn Ömer îbn

[123] Rûm 30/54; İbn Kesir, a.g.e., 10/5414-5418.
[124] İsim ar.: insan vucuduna yer yer lekeler veya çıbanlar ve yaralar şeklinde beliren, çok bulanıcı, iyileşmesi güç bir deri hastalığı, miskin hastlığı, lepra.

Hattâb (ö. 73/692)'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.s.)'den rivayet etti,... diyerek yukarıdaki hadîsin benzerini zikreder. Yine İmâm Ahmed, Enes İbn İyâz yoluyla Enes İbn Mâlik'den rivayet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "İslâm'da kırk sene yaşamış olan hiç kimse yoktur ki Allah Teâlâ ondan şu üç çeşit belâyı çevirmiş olmasın: Delilik, cüzzâm ve abraşlık". Ve başka bir râvî de yukarıdakinin benzeri bir hadîsin tamamını zikretmiştir.[125]

Allah Teâlâ'nın: "Yeryüzünü kupkuru olarak görürsün..." kavli Allah Teâlâ'nın ölüleri diriltmeye kadir olduğuna dair diğer bir delildir. Allah Teâlâ nasıl ölü, kupkuru ve içinde hiç bir nebat olmayan yeryüzünü diriltiyorsa, aynı şekilde ölüleri diriltmeye de kadirdir. Katâde, âyetteki (hâmidan) kelimesini; tozlu ve kurak, olarak; Süddî ise ölü, olarak açıklamıştır. "Ama Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden çift çift yetiştirir". Allah Teâlâ yeryüzüne yağmur indirdiği zaman ölümünden sonra dirilir, nebatlarla harekete geçer, içindeki nem ile kabarır, muhtelif renk, tat, koku, şekil ve faydalara sahip değişik bitkileri, ekinleri ve meyveleri bitirir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: "Her çeşit güzel (görünüşlü, hoş kokulu) bitkiden çift çift yetiştirir."[126] buyurmuştur. "İşte böyle. Muhakkak ki Allah, hakkın (dilediğini yapan müdebbir Yaratıcının) ta kendisidir." Nasıl ölü yeryüzünü diriltip ondan bu çeşitli bitkileri yetiştirmişse, aynı şekilde O ölüleri de diriltir. "Ona can veren Allah, şüphesiz ki ölüleri de diriltir. Muhakkak ki O, her şeye kadirdir."[127], "O'nun emri, bir şeyi murat ettiği zaman, sadece ona; ol, demektir. O da oluverir."[128]

Başka bir âyet-i kerimede: "Kıyamet saati mutlaka gelecektir onda hiç şüphe yoktur. Ve Allah, kabirlerde olanları (çürümüş kemikler haline geldikten sonra tekrar) diriltecektir (ve yoktan onları var edecektir)." Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: "Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi: Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı hakkıyla bilendir. Yemyeşil ağaçtan size ateş çıkartan O'dur. Siz ondan hemen yakıverirsiniz."[129]. Bu hususta âyetler pek çoktur. İmâm Ahmed der ki:

---

[125] Aynı hadis şerif Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr, Abdullah İbn Şebîb kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivayet edildi. Bkz. İbn Kesir, a.g.e., X/5414-5418.
[126] Az-Zariyat 51/49.
[127] Fussilet 41/39.
[128] Yâsîn 36/82; İbn Kesir, a.g.e., 10/5414-5418.
[129] Yâsîn 36/78-80.

Bize Behz,... Ebu Razîn Lakît ibn Âmir el-Ukaylî'den rivayet etti ki O: "Ey Allah'ın elçisi, kıyamet günü herkes Rabbini görecek mi? Bunun Allah'ın yarattıkları içinde alâmeti nedir? demişti. Allah Rasûlü (s.a.s.): "Hepiniz aya ayrı ayrı bakmaz mısınız?" diye buyurdu. Biz "Evet bakarız", dedik. Allah en büyüktür, buyurdu. Ben "Ey Allah'ın elçisi, Allah ölüleri nasıl diriltir? Bunun Allah'ın yarattıkları içinde alâmeti nedir?" dedim. Kuraklıktan helak olmuş bir vadiye hiç rastlamadın mı?" diye buyurdu. O "Evet rastladım" dedi. "Sonra yeşillikler içinde dalgalanırken de ona uğradın mı?" diye buyurdu, o yine "evet uğradım" dedim. İşte böylece Allah ölüleri diriltir ve yarattıkları içinde bunun alâmeti budur" buyurdu.[130] Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn İshâk'ın,... Ebu Razın el-Ukaylî'den rivayetinde o, şöyle anlatmıştır: "Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne geldim ve: Ey Allah'ın elçisi, Allah ölüleri nasıl diriltir? dedim. Senin arazînden kurak bir yere uğrayıp, sonra aynı yere bitek iken uğradın mı? diye sordu. O: Evet, uğradım, dedi. İşte yeniden diriltilme de böyledir", buyurdu. İbn Ebu Hatim (ö. 327/938) der ki: Bize babamın,... Muâz İbn Cebel (ö. 18/640)'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir: "Kim Allah'ın, apaçık gerçeğin ta kendisi olduğunu, kıyametin hiç şüphesiz geleceğini, Allah'ın kabirlerdekileri dirilteceğini bilirse; cennete girer."[131]

Allah Teâlâ "Allah'ın göklerde ve yerde (azametine delâlet eden âyetlerde), yarattıklarında (günâh işlemekten) sakınan bir kavim için âyetler vardır." buyurmaktadır. Başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: "Göklerde ve yerde nice âyetler vardır..."[132], "Göklerde ve yerde neler var, bir bakın, de. Fakat bunca âyetler ve ihtarlar inanmayanlar güruhuna fayda vermez."[133], "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde; akıl sahipleri için elbette âyetler vardır."[134]

"Allah, bunları ancak hak ile yaratmışve bu yaratma boş yere olmamıştır'". Bilakis bunda onun için büyük bir hikmet ve yüce bir hüccet vardır, Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: "Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları, boşuna yaratmadık. Bu küfretmiş olanların zannıdır. Vay ateşe

---

[130] Hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivayet etmişlerdir.
[131] İbn Kesir, a.g.e., X/5414-5418.
[132] Yûsuf 12/105.
[133] Yûnus 10/101.
[134] Âl İmrân 3/190; İbn Kesir, a.g.e., VIII/3764-3765.

uğrayacak inkarcıların haline."[135], "Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O'ndan başka tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rabbıdır."[136]

Allah Teâlâ ve Nur

Görünüşte zulmetin zıddı olan nur Ragib'in *Müfredat'*ında anlattığı gibi ışık anlayışından daha geniştir. Ve Allah'u Teâlâ'ya mecazen olsa bile ışık denmesi caiz olmaz. Âyette geçen "nur" kelimesi Allah'a ismi şerifi olarak verilmiştir[137]. Halbuki En'am süren'ın başında "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur"[138] buyrulmuştur. Bu ayete göre, Allah nurun kendisi değil, her nevi zulümat ve nur onun mec'ulüdur. Nuru Allah'a denk tutanlara ise âyetin devamında: "Böyleyken kâfirler hâlâ Rablerine başkalarını eşit sayıyorlar"[139]denilerek bu durumdan sakındırılmıştır. Buna ilaveten Allah'ı bir nur olarakanlamak demek, bu noktadan gaflet edilmek ve mutaşabih[140] bir ma'na murat olunduğunu bilmek demektir.

Kur'an-ı Kerim'de nur kelimesinin birkaç defa geçtiğini zikretmiştik, ama bunların arasında Nur süresinin 35. âyet-i kelimesi "nur âyeti" diye isimlendirilen, alimlerin ve düşünürlerin diğer âyetlerden daha fazla ilgilerini çeken bir âyet-i kerimedir. Bazı alimlere göre bu âyetteki nurdan maksat Allah'u Teâlâ'nın kendisidir, tabiî ki bu gibi cesaretli iddialara karşı diğer alimlerin ve tefsircilerin ilgisiz ve sessiz kalması düşünülemez. Bu konuda İmam Gazzali'nin *Allah gerçek bir nur* demesine dair Fahruddin er-Razi'nin kendi tefsirinde getirdiği görüşlerini bu paragrafta sunmayı uygun gördük. Çünkü, Fahruddin er-Razi'nin muteahhirin alimlerden olması ona nur konusuna dair tam bilgiyi elde etme imkan vermektedir.

---

[135] Sâd 38/27.
[136] Mü'minûn 23/115-116.
[137] Fahruddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, Akçağ Yayınları, XVII/76-77.
[138] En'am 6/1.
[139] A.y.
[140] Delâleti açık olmayan lafızlar Hanefîlere göre dört kısma ayrılır: Hafî, müşkil, mücmel, ve müteşâbih. Bunların en kapalı olanı müteşabihtir, sonra mücmel, sonra müşkil, sonra hafî gelir. Eğer kapalılık lafızda değil arızî bir sebepten dolayı ise buna "hafî", lafzın kendisinden geliyor ve akıl ile o lafızdan maksadın ne olduğu anlaşılabiliyorsa buna "müşkil", maksadı akıl ile değil ancak nakil ile anlamak mümkün oluyorsa buna "mücmel", maksadı ne akıl ne nakil ile anlamak mümkün olmuyorsa buna "müteşâbih" denir. Hafî'deki kapalılık sîgadan olmadığı halde diğer üçünde sîğadan gelen bir sebepten dolayıdır. Bkz. Vehbe Zuhayli, *Fıkıh Usulü,* s. 57.

Nur sûresinin 35. âyeti “nur âyeti” ismini almaktadır, onun üzerinde de söz birkaç fasıl olarak düzenlenmiştir. Bunun birincisi nur isminin Allah Teâlâ’ya ıtlak edilmesi hakkındadır. İlk paragrafta geçtiği üzere nur lafzı lugat bakımından güneş, ay ve ateşten, toprağa, duvara veya başkalarına yansıyan keyfiyet için konuşulmuş bir lafızdır. Bu keyfiyetin tanrı olmasına birkaç vecih mânidir, Fahruddin er-Razi tefsirinde bu sebepleri genişçe açıklanmıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için burada biz bu sebepleri özetleyip maddeler halinde sıralamak istiyoruz.

a) Eğer bu keyfiyet cisimden ibaret ise, cismin hadis olduğuna delalet eden delil, o keyfiyetin de hadis olduğuna delalet eder. Ancak bu öncül Allah Teâlâ’nın bir yerde hulûl etmesinin muhal olmasına delalet eden delilin ortaya konulmasıyla sabit olabilir.

b) Biz ister nur cisimdir veya cisme hulul etmiş bir durumdur diyelim o, bölünebilir. Bölünen şey kendi parçalarına muhtaçtır, her muhtaç şey, gerçekleşmesi için başkasına muhtaçtır. Başkasına muhtaç olan şey de kendisi bakımından mümkün, başkası bakımından muhdestir. Öyleyse nur da muhdestir. Yani tanrı olamaz.

c) Nur duyulabilen bir şeydir. Eğer o, Allah olmuş olsaydı, Allah Teâlâ’nın ortadan kalkması imkansız olduğu için bu nurun da yok olmaması gerekirdi, halbuki bu da muhaldır.

d) Duyularla kavranan bu nur, güneşin ve yıldızların doğuşuyla ortaya çıkar. Halbuki bu, Allah için muhaldir.

e) Eğer şu nurlar ezeli olmuş olsalardı, bu takdirde ya hareketli veya durgun olacaklardı. Hareketli olmaları caiz değildir. Çünkü hareket demek, bir yerden ikinci bir yere geçmek demektir. Öyle ise hareket, ilk mekanda olmak durumundan sonra gelir. (Yani hareketten önce ilk mekanda bulunma yer alır.) Ezeli olan şeyin ise kendisinden önce bir şeyin bulunması imkansızdır. Binaenaleyh ezeli hareket muhaldir. Bu nurların durgun olması caiz değildir. Çünkü durgunluk ezeli olmuş olsaydı, yok olması imkansız olurdu. Ne var ki durgunluğun son olması caizdir. Zira biz, nurların bir yerden bir başka yere geçtiğini görüyoruz ki bu da onların hadis olduğuna delalet eder.

f) Nur ya cisim olmalı ya da cisimde kaim olan bir keyfiyet olmalıdır. Yukarıda saydığımız bütün bu deliller tanrının nur olmadığını gösterir.

Kur'an'da nur ile ilgili geçen bazı âyetler, ilk görünüşte Allah'ın şekline meyl ediyor gibi gözükse de, bu konuda delillere[141] yöneldikten sonra ehli sünnet görüşlerine uygun olmayan fikirlerin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu gibi fikirleri savunan Mücessime'ye[142] gelince, onların sözlerinin bozukluğuna iki vecihle delil getirilir. Birincisi:

a) Allah Teâlâ'nın "Onun gibi hiç bir şey yoktur."[143] kavli birinci delildir. Eğer Allah Teâlâ nur olmuş olsaydı, bu âyetin batıl olması gerekirdi. Çünkü bütün nurlar birbirinin benzerdir.

b) Allah Teâlâ'nın: "O'nun nurunun misali."[144] kavlidir. Bu şunu göstermektedir ki, Allah Teâlâ'nın zatı, nurunun kendisi değil, bilakis nur O'na izafe edilmiştir. Aynen "Allah, dilediğini nura kavuşturur."[145] sözü de böyledir.

c) Allah Teâlâ'nın "Karanlıkları ve nuru halk etmiştir."[146] kavlidir. Bu ifade de açıkça gösteriyor ki, nurun mahiyeti Allah Teâlâ tarafından mec'ul (kılınmış halkedilmiş) dur.

İkincisi:

a) Buradaki nurdan murât, göklerin ve yerin idarecisi demektir. O, eşsiz bir hikmet ve parlak, aydınlık hüccetle gökleri ve yeri idâre eder. Bunun için de kendi zâtını, göklerin ve yerin nûru diye nitelendirmiştir.[147]

b) "Allah, göklerin ve yerin nurudur.", kavlinden maksat, göklerin ve yerin nazımıdır. En güzel bir sırayla onları tanzim eder. Nur lafzı bazen nizâm için

---

[141] Aslî deliller: Kitap, sünnet, icmâ, kıyas. Bkz. Hayreddin Karaman, *Fıkıh Usûlü İslam Hukukunun Kaynakları,Metodu ve Felsefesi*, ENSAR, İstanbul 2010, s. 90).

[142] *Mücessime,* ilâhî Zâtı, yaratıklarına benzeterek O'nun da yarattıkları gibi cisim olduğunu iddiâ eden dînî akımın adıdır. İlâhî zâtı kullarına teşbîh ettikleri (benzettikleri) için bunlara Müşebbihe de denilir. İlk olarak Şiî ve Râfızîler kanalıyla ortaya çıkmıştır (Bağdâdî, Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed, *el-Fark Beyne'l-Fırak,* Tahkîk, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1990, s.124). İlk Şiîler olan Sebeiyye fırkasından sonra teşbîh ve tecsîmi benimseyen fırkalar, Beyân b. Sem'ân'ın öncülüğünü yaptığı Beyâniyye, Muğîre b. Saîd'in tabileri olan Muğîriyye ve ilk dönemlerinde bir Dehrî, sonra Zerdüşt ve Manilikten sonra Müslüman görünen Hişâm b. Hakem ve ayrıca Hişâm b. Sâlim el-Cevâlikî'nin tâbileri olan Hişâmiyyedir. Husûsiyle bunlardan Hişâm b. Hakem'in Allah.Teâlâ'nın eni, boyu ve derinliği olması itibarıyla belli sınırının olduğunu; Hişâm b. Salim'in ise Allah Teâlâ'nın insan suretinde olduğunu iddiâ ettiği rivâyet edilir. Ona göre ilâhî zâtın el, ayak, burun, kulak göz ve ağız gibi organları ve insanlardaki gibi duyulan vardır. Bkz. Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l- Musallîn,* (Tashîh, Helmut Ritter), Weisbaden, 1980, s.31-35.

[143] Şura 42/11.

[144] Nur 24/35.

[145] Nur 24/35.

[146] Enam 6/1.

[147] Bu görüş Assâm ve Zeccâc'ın tercîh ettiği görüştür (Er-Râzî, a.g.e., XVII/79-87).

de kullanılır. Nitekim; ben bu iş için bir nur görmüyorum (nizâm) deyimi burada misal olarak getirilebilir.

c) Bu âyetin mânâsı: göklerin ve yerin aydınlatıcısıdır. Sonra, bu tefsir konusunda üç ayrı görüş zikredilmiştir:

1) Âyetin mânâsı: Allah gökleri meleklerle, yeryüzünü de peygamberlerle aydınlatandır, demektir.

2) Allah, gökleri ve yeri, güneş, ay ve yıldızlarla aydınlatandır, demektir.

3) Allah, gökleri güneş, ay ve yıldızlarla süslemiş, yeryüzünü de peygamberler ve bilginlerle süslemiştir[148]. Bu tefsirlerden gerçeğe en yakın olanı birincisidir. Çünkü âyetin sonunda "Allah, dilediğini nuruna kavuşturur." kavliyle burada kasdedilen nur, ilim ve amel konusunda hidayete ermektir.

İmam Gazzali'ye göre koyu cisimler dış kısımlarında parlayan güneşten, aydan ve ateşten yansıyan keyfiyetten ibarettir. Ayrıca bilinir ki, görülen maddenin görünmesi onun nurlanmasına dayalı olduğu gibi gözün görme imkanına da dayalıdır, zira nesne ne kadar nurlanmış olsa da, gözler görmediği takdirde o şeyi idrak edemez. Demek ki cismi idrak için, görücü güç ve nurun, ikisinin de olması şarttır. Dışa çıkan nur, ne idrak eder ne de idrak edilir, onunla sadece idrak gerçekleşir. Dolayısıyla gören nur, görülen nurdan daha gerçeğe yakındır çünkü görme, gören ruh ile gerçekleşir demektedir. Bu akıl yürütmeler görme olayına âid olanlardır. İdrak etme konusuna gelince, sadece bu saydığımız vasıflar yeterli değildir. Bu konuda Fahruddin er-Râzi'nin şunları söylemektedir: "İnsan için bir göz (basar) vardır bir de basiret vardır. Göz (basar) renkleri ve ışıkları idrak eden ve gören gözdür. Basiret ise akledici güçtür. Her iki idrakte, idrak edilenin açığa çıkmasını gerektirir. Şu halde her iki idrak de bir nurdur. Ne var ki gözün nuru için öyle eksiklikler sayılmıştır ki, aklın nuru için bunlardan hiç birisi mevcut değildir."[149] Yani böylece insanın gözü şükürünü ifa edemeyeceğimiz ölçüde çok değerli r Allah (c.c.) tarafından verilen, büyük bir nimettir. Ancak, insanın hidayetine vesile olan başka bir görme şeklinin bulunması ve onun fiziki gözden üstün olması gerektiğini, tefsirin musannifi bize açıklamaktadır. İmam Gazzali bu eksiklerin yedi tanesini zikretmektedir, İmam Er-Razi ise bunu yirmiye çıkarmıştır:

---

[148] Bu rivâyet Übeyy İbn Kâ'b, Haşan ve Ebu'l-Âliye'den menkûldür. (Er-Râzî, a.g.e., XVII/79-87).
[149] İbn Kesir, a.g.e., XI/5904.

1- Dediğimiz gibi iki güç var, birisi basiret gücü diğeri de basar gücüdür. Basar gördüğünü idrak etmez. Akledici güce (basiret) gelince, o bunların hepsini idrak eder, bu da kalb ve beyindir. Böylece akıl nurunun, göz nurundan daha mükemmel olduğu sabit olmaktadır.

2- Görücü güç, küllileri kavrayamaz ama akledici güç küllileri kavrar.

3- Aklî idrâk üreticidir. Şöyle ki: Biz bazı şeyleri düşünürüz, bir müddet sonra onu aklımızda bir bilişime kavuştururuz. Bu terkip vasıtasıyla da başka bilgileri elde edebiliriz.

4- Aklî idrâk çok konuyu kaplayabilir. Çünkü kim daha çok bilgi elde ederse, onun daha yeni bilgileri elde etme imkanıkolay olur. Aksi ise daha zor olur.

5- Hissi güç, kuvvetli duyguları idrâk ettiği zaman güçsüz duyguları idrâk etmekten âciz olur. Meselâ kulak şiddetli sesi duyduğu zaman, aynı anda zayıf sesi duyması imkânsızlaşır. Halbuki aklî gücü, akledilen hiç bir şeyi diğer şeyin akledilmesinden alıkoyamaz.

6- Aklî güç kırkından sonra güçlenir bunun tersine hissi güç de zayıflar.

7- Görücü kuvvet, görünen nesneyi çok yakın ve çok uzakta olduğu zaman idrâk edemez. Aklî güç ise, yakınlık veya uzaklığa göre değişmez.

8- Hissi güç, eşyanın ancak dış görünüşünü kavrar. Mesela, insanı idrak ettiği zaman sadece onun şeklini ve rengini görür. Halbuki insan dış yüzeyinin renklerinden ibaret değildir. Akıl gücü nesnenin dışını ve içini idrak eder. Böyle dışı ve içini kavrayabilen akli güce nur denir. Görücü güçe ise dışa nisbetle nur, içe nisbetle zulumat denir. Görüldüğü gibi aklî nur, gören nurdan daha üstündür.

9- Akledici gücün idrâk alanı, Allah Teâlâ ve O'nun bütün filleridir. Görücü gücün idrâk alanı ise, şekiller ve renklerdir.

10- Akledici güç bütün var olanları yok olanları, var olanlarla yok olanların sergiledikleri mâhiyetleri idrâk eder. Bunun için akledici gücün ilk hükmü olan, varlık ve yokluk birlikte olamaz ve ortadan kalkamaz hükmü, elbette ki ondan önce varlık adı verilen ve yokluk adı verilen bir tasavvurun bulunmasını gerektirir, öyle görülüyor ki o, bu iki tasavvurla birçok yönden eşyâyı ihâta etmiştir. Görücü güç ise ancak renkleri ve ışıkları idrâk eder.

11- Akledici güçteki, çoğaltmaya tekleştirmeye güç yetirir. Görücü güç ise, buna, güç yetiremez. Akledici güç, çoğu tekleştirmeye muktedirdir. Görücü güç ise mâhiyetlerin durumuna muttali' olamaz. O, sâdece bir tek durumu görür onun ne ve nasıl olduğunu göremez. Böylece akledici gücün daha değerli olduğu ortaya çıkmaktadır.

12- Akledici güç, sonsuz idrâkleri kavramaya muktedir olur. Duyucu güç ise buna muktedir olamaz. Akledici güç, sonsuz idrâkleri kavramaya muktedir olduğundan onun açıklanması birkaç yöndendir:

a) Akledici güç elde edilen bilgilerle bilinmeyenleri ortaya çıkarmaya imkân sağlar. Sonra bu sonuçları sonsuza kadar devâm etmek üzere diğer neticeler için öncülük yapar. Bildiğiniz gibi hissedici güç hiç bir sonuç çıkarmaya muktedir olamaz.

b) Akledici güç, sayıların basamaklarını düşünmeye muktedir olur ve bunu sonsuza kadar devâm ettirir. Sayıların basamaklarının ise sonu yoktur.

c) Akledici güç, kendi kendini de düşünebilir; düşünebildiği gibi düşünmekte olduğunu da düşünebilir ve bunu sonsuza kadar devâm ettirebilir.

d) Nisbetler ve izafetler sonsuzdur ve bunlar duyulabilirliği akledilebilirdir. Böylece akledici gücün daha değerli olduğu ortaya çıkmaktadır.

13- İnsanoğlu akledici gücüyle hakikatları idrâk etme konusunda Allah Teâlâ'ya müşareket eder; (İlâhî özelliğe ortak olur) bilme gibi. Hissedici kuvvetiyle de hayvanlara müşareket eder ;(hayvanlara, hayvânî özelliğe ortak olur) açlık gibi.

14- Akledici güçün kavraması gerçekleşsin diye akledilen şeyin dış dünyada var olması şart değildir. Halbu ki görücü gücün idrakı gerçekleştirmesi için görünen nesnenin dış dünyada var olması lazımdır. Muhtaç olanla muhtaç olmayan karşılaştırıldığında, elbetteki muhtâç olmayan daha üstündür.

15- "Dış varlıkların hepsi kendileri bakımından mümkündürler ve bir fâile muhtaçtırlar. Fâilin bu nesneleri dikkatli ve özenli olarak var edebilmesi ise ancak daha önce bir bilgiye sâhip olması halinde mümkündür. Öyleyse bu eşyanın dış dünyadaki varlığı, aklî idrâke bağlıdır. Eşyânın hissedilmesine gelince, şüphesiz ki bu onun dış dünyadaki var oluşuna bağlıdır. Öyleyse hissedici güç akledici güce bağlı olan bir güce bağlıdır".

16- Akledici güç, akletme için araçlara muhtâç değildir. Bunun delili, insan bir şeye eşit olan şeylerin eşit olduğunu bilir. Hissedici güce gelince; o, pek çok aracılara ve araçlara muhtâçtır. Muhtâç olmayan ise muhtâç olandan daha üstündür.

17- Görücü idrâk ancak yönlere sâhip olan şeyler için mümkün olur. Ayrıca görücü idrâk her yöne etki edecek değildir. O ancak karşısına gelen yönü veya karşısındaki durumunda olan yönde yer alan şeyleri idrâk eder.

18- Görücü güç perde karşısında görmekten âciz kalır. Akledici gücü ise hiç bir perde engellemez.

19- Akledici güç yönetici gibidir, hissedici güç ise hizmetçi gibidir. Yönetici ise hizmetçiden daha değerlidir.

20- Görücü güç çoğu kere yanılır. Çünkü o, bazen hareket eden şeyi duruyormuş gibi ve bazen da duran şeyi hareket ediyormuş gibi görür. Meselâ gemide oturan kişi gibi.

Bütün bu zikrettiklerimiz, aklî idrâkının, göz idrâkinden daha değerli olduğunu ortaya koymuştur. Her iki idrâk da nurun asıl özelliğinin görünmesini sağlamaktadır, öyleyse aklî nurun göz nurundan üstün olması da doğaldır. Bu belli olduğuna göre Fahruddin Er-Râzi diyor ki: "Aklî nurlar iki kısımdır.

Birincisi, şartlar uygun olduğu takdirde elde edilmesi vâcib olan idrâklerdir ki bunlar fıtrî düşüncelerdir."

İkincisi: İnsanın kendi çabasıyla görerek ve öğrenerek elde ettiği ilimlerdir. Bu fitri nurlar gibi insanın doğuşundan beri olmayan yeteneklerdir. Çünkü çocukken insan öğrenme yeteneğine sahip değildir. Demek ki bu yetenekler sonradan meydana gelmektedir. Öyleyse bu yeteneklerin meydana gelmesi için bir sebep olmalıdır. Çünkü bildiğimiz gibi insanın fıtratı şundan ibâret ki, insan kendi gücüyle doğru ve hak yolu bulmaktan acizdir, bu yüzden o bir rehbere ve murşide muhtaçtır. Allah'ın ötesinde Peygamber (s.a.s.)'in başkasında ve Kitab'ın diğerinden başka hidayete ve ebedi mutluluğa kim tâm ve en dürüst rehberlik edebilir. Muhammad (s.a.s.)'ın hidayete sebep olması, cennete davet etmesi, ona nur demesi hakkına daha layık olduğunu göstermektedir. Demek ki Peygamber nurunun özelliği, güneş nurundan evladır ve nasıl ki güneş kendi nurundan verip de diğerlerinden aydınlık almıyorsa, Peygamber (s.a.s.) de diğer beşeri ruhlara aklî nurlar verir ve onlardan nur almaz. Bu

yüzden Allah Teâlâ güneşi sirac, nuru saçan diye nitelendirmiştir. Nitekim âyet-i kerîmede: "Gökte ışık saçan güneş ve aydınlık veren ay halketmiştir."[150] diye buyurmaktadır. Kezâ Muhammed (s.a.v.)'i de ışık saçan ve aydınlatan diye tavsif etmiştir.

b) KUR'AN

İnsan yaratılırken bazı yeteneklerle donatılmıştır ve bu yetenekler sayesinde kendi çabasıyla kendisini, çevresini, diğer yaratıkları kavrayabilir fakat bunlar kendi gücüyle sınırlıdır. İnsanın hem kendi gücünün yeterli olduğu hususlarda hataya düşebilmesi hem de gücünü aştığı hususlarda yanılabilmesi durumlarında, onun yardım ve açıklamaya olan ihtiyacı ortadadır. [151] İnsanın fıtratı çoğunlukla yanılabildiği için onun mutlaka bir rehberi ve kılavuzu bulunmalı ve Allah'ın dışında bir önderin, peygamberin dışında bir kılavuzun olmadığını önceki paragrafın sonunda söylemiştik. Demek ki aklî nur karşısında Kur'an âyetleri, görücü göz önünde güneş nuru gibidir. Öyleyse Allah (c.c.)'ın Kitab'ının nuru güneş nurundan daha değerlidir. Nitekim "Kur'an'ın nuru güneşin nuruna, aklın nuru da gözün nuruna benzer." ve işte böylece Allah Teâlâ'nın: "Allah'a, Rasûlüne ve indirmiş olduğumuz nura îmân edin."[152], "Size Rabbinizden bir bûrhân gelmiştir.Ve sizin üzerinize apaçık bir nur indirmişizdir."[153] buyruklarının anlamları ortaya çıkmaktadır.[154]

Bizim dinimiz İslam'dır. Alemlerin Rabbi'nin gönderdiği son kitap Kur'an'dır. Bildiğimiz üzere son Peygamber (s.a.s.)'den önce çok sayıda peygamber gelmiştir ve onların arasından bazı peygamberlere vahiy yoluyla kitap veya suhuf gönderilmiştir. Allah (c.c.) tarafından gönderilen ve insanları imana çağıran bütün peygamberlere biz inanıyoruz ve bu peygamberler kendi milletlerine sadece alemlerin Rabbi tarafından vahiy yoluyla gönderilen emir ve yasakları tebliğ etmişlerdir.

---

[150] Furkan 25/61.
[151] Saim Kılavuz, *İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, ENSAR Yay., İstanbul 2010, s. 279.
[152] Teğâbun 64/8.
[153] Nisa 4/174.
[154] Er-Râzi, a.g.e., XVII/79-87.

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in gönderilmesinde çok sebep ve hikmetler vardır. Önceki gönderilen kitaplar ve suhuf ancak bir veya birkaç millete şamil iken, gönderilen kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim tüm insanlara şamildir. Kur'an-ı Kerim'in özü, diğer ilahi kitaplar gibi tevhittir. Son Peygamber (s.a.s.)'in gelme sebeplerden birisi de önceki ilahi kitapların bozulmasıdır. Kur'an'dan önce gelen kitaplar tahrif edilince Allah'u Teâlâ sonraki ve son kitabı Kur'an-ı Kerim'i indirmiştir. Artık Kur'an-ı Kerim Allah (c.c.) tarafından kıyamet sabahına kadar himaye edilecektir. İslamın üçüncü şartı ilahi kitaplara îmân etmektir, yani Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an ve suhuf Yüce Allah tarafından indirilen ilahi kanunlardır. Âyetlerden öğrendiğimiz gibi nur vasfı, diğer ilahi kitaplar için de kullanılmıştır çünkü onlar hidayete ileten hak ile batılın arasını ayıran bir rehber ünvanını almaktadırlar.

Allah Teâlâ kendi tarafından Muhammed Mustafa (s.a.s.)'yı bütün insanlara yani, Arap, Arap olmayan, ümmi ve ehli kitaba hak ve doğru yol üzerine davet eden hak peygamber olarak göndermiştir. Ayrıca kendisine belgeler verdiğini hak ile batılın bu belgelerle ayrıldığını bildirmiştir: "Ey ehl-i kitâb, size peygamberimiz gelmiştir. Kitap'tan gizleyip durduğunuzun çoğunu, size açıkça anlatır ve çoğundan da geçiverir."[155], sizin tebdil, tahrif ederek Allah'a iftira ettiğiniz şeyleri size açıklar. Ve artık açıklamada fayda olmayıp sizi çok şeyden de konuşmadan geçiverir. Ve ardından Allah Teâlâ, şerefli peygamberine inzal buyurduğu yüce Kur'an'ı haber vermektedir. Ve şöyle buyurmaktadır: "Gerçekten Allah'tan size bir nur ve apaçık bir kitab gelmiştir. Allah onunla, rızasını gözetenleri selâmet yollarına iletir." Kurtuluş, selâmet ve doğruluk yollarına götürür. "İzniyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve dosdoğru yola iletir.", onları her türlü bela ve musibetlerden saklar, doğru yola iletir, işlerinde muvaffak kılar.[156]

Ahzab sûresinde 46. âyette nur kelimesi geçmektedir.[157] Burada Allah'u Teâlâ aynen mecaz olarak, nuru saçan, tabirini kullanmaktadır. *Mefâtihu'l-Gâyb* tefsirinde,alimlerin bu hususta izahı da şöyledir: "Âyetin bu ifadesiyle, (Hz. Peygamber (s.a.s) değil), Kur'ân kastedilmiş olup, âyetin takdiri, kâfin mahalline atıf

[155] Mâide 5/15.
[156] İbn Kesir, a.g.e., V/2173-2174.
[157] "Ve hem de izniyle Allah'a bir davetçi ve nurlar saçan bir kandil (olarak gönderdik), Ahzab 33/46.

düşürülerek, “Biz peygamber olarak seni ve aydınlatıcı olarak da bir sirâç (yani Kur'ân’ı) gönderdik...” şeklindedir. Yani, “Biz, ayrıca aydınlatıcı bir kandil, yani Kur'ân gönderdik.” demektedir. Bu kelime, (kâfin mahalline değil), kelimesine atfedilmiş olup, manası, “Biz seni müjdeleyici, uyarıcı ve kandil sahibi olarak gönderdik.” şeklinde olur. Zira, “hâl”, ancak ya fâilin, ya da mef'ûlün vasfı olur. “Sirâcân” kelimesi ise, bir vasıf değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s), hakiki anlamda kandil değildir ve yahut da bu ifade tıpkı bir kimsenin, “Falancayı şecaatli gördüm.” anlamında “Onu, bir aslan gördüm.” demesi gibi olur. O halde Cenâb-ı Hakk'ın, bu âyetteki “sirâcen” kelimesi, tıpkı bir kandilin yolu göstermesi ve durumu ortaya koyması gibi, “seni açıklayıcı bir hidâyete erdiren olarak gönderdik.” anlamını ifade eder”.[158]

Şura suresinde Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ı nur olarak vasıflamaktadır: “Fakat biz, o (kitabı) bir nur yaptık ve bununla, kullarımızdan dilediğimize hidâyet ederiz.”[159]Bu âyetin başında “ruh vahyettik” diye geçmektedir, ondan önce ki âyet-i kerime vahiy keyfiyetini beyan etmektedir, yani her şeyi bilen, kudreti sınırsız olan Allah (c.c.), kendi ve insan arasında olan konuşma yollarını belirtmektedir ki, muhataplara Peygamber (s.a.s.)’in sözlerinin bir uydurma olmadığını, bunların Allah tarafından gelen buyruklar olduğunu anlatmaktadır. “Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik.” cümlesinde geçen “ruh” kelimesi üzerine birkaç görüş vardır: el-Kelbî (ö. 240) onu kitap diye açıklamıştır, ed-Dahhak o Kur’an’dır demiştir, Malik b. Dinar (ö. 131/748) da bu görüştedir. Allah’u Teâlâ’nın ona “ruh” adını vermesi cehalet veya küfür ölümlerine karşı hayatı ihtiva etmesi sebebiyledir. Yüce Allah’ın (c.c.) bunu “kendi emrin”den kılmış olması onu dilediği şekilde, dilediği kimseye hayret verici söz üslübuyla indirmiş olması demektir. Çünkü başka bir âyet-i kerimede de Cenabı Hakk’ın: “Birde sana ruh hakkında soru soruyorlar.”[160] buyruğundaki “ruh” kelimesinin Kur’an manasında olduğunu yorumlanması mümkündür. “De ki: Ruh Rabbimin emrindendir.” Yani onlar bu Kur’an’ın nerden geldiğini sorarlar, de ki: O Allah’ın emrindendir, O bu kitabı benim üzerime mucize olarak indirmiştir.” Bunu el-Kuşeyrî (ö. 261) zikretmiştir.[161] Alimler, âyetteki “onu yaptık” kelimesindeki

---

[158] Er-Râzi, a.g.e., XVIII/274.
[159] Şurâ 42/52.
[160] El-İsra 17/85.
[161] Kurtubi, a.g.e., XV/446; er-Râzî, a.g.e., XIX/487-488.

“onu” zamirinin neye râcî olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimileri bunun, âyetteki “iman” lafzına değil de, “kitaba”, yani “Kur'ân'a râcî olduğunu; zira, sayesinde ahkâmın bilindiğini; dolayısıyla da, onun hidâyete erdiren, yolu bulduran nûr'a benzetildiğini söylerlerken, kimileri de, bu zamirin, hem “kitap” hem “İman” lafzının ikisine birden raci olduğunu söylemişlerdir. Böylece, bunların ikisi de aynı şey demek olup tek zamirin, aynı anda iki şeye raci olması yani: “Onlar bir ticaret, yahut bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman dağılıp oraya yöneldiler.”[162] sözüne benzemiş olduğunu söylemektedirler.[163]

Nisa süresinde “Ey insanlar, gerçekten size Rabbinizden bir burhan gelmiştir. Size, apaçık bir nûr göndermişizdir. İşte Allah'a iman edip de, Ona sarılanlar (yok mu?) Onları, kendisinden bir rahmetin ve lûtf-u inayetin içine sokacak ve onları, kendisine (giden) dosdoğru bir yola götürecektir.”[164] diye buyrulmaktadır.

Allah Teâlâ bütün insanlara hitaben kendisinden büyük bir delil geldiğini haber vermektedir. Bu kuşkuyu gideren ve şüpheyi yok eden bir hüccettir. Bunun içindir ki, Nisa süresinde 174. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Size apaçık bir nûr (hakka açıkça delâlet eden bir ışık) indirdik.” ibn Cüreyc ve başkalarının söylediğine göre; bu, Kur’an’dır. Allah Teâlâ: “Allah'a îmân edenleri ve ona sarılanları...” diye buyurarak kulluk makâmıyla bütün işlerinde Allah’a tevekkül makamlarını birleştirenleri, Allah’a îmân edenleri ve Kur’an’a sarılanları, tefsir etmiştir.[165] *Câmiu’l-Ahkam* tefsirine göre de âyette geçen, “Nur-u Mübin” (apaçık bir nûr) de Kur’ân-ı Kerim’dir. Allah Teâlâ, Kur’ân’ı, kalbe iman nurunun düşmesine sebep olduğu için “nûr” diye isimlendirmiştir.[166] Nitekim A’ver kanalıyla Ali îbn Ebu Tâlib (r.a.) (ö. 661)’den rivayet edilen bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.s.): “Kur’an Allah’ın doğru yolu ve onun sağlam ipidir.”[167] buyurmaktadır.

Böylece sonraki âyette Canabı Hakk, Muhammed (s.a.s.)’in peygamberliği, Kur’an-ı Kerim’in de hak olduğu anlaşıldıktan sonra, bütün insanlara Hz. Muhammed (s.a.s.)’in şeriatına sarılmalarını emretmiştir. Bunun karşılığında onları

---

[162] Cum’a 62/11.
[163] Er-Râzî, a.g.e., XIX/487-488.
[164] Nisa 4/174-175.
[165] Bu görüşü, İbn Cerîr rivayet eder. (İbn Kesir, a.g.e., 5/2068-2069).
[166] Er-Râzî, a.g.e., VIII/433-434; Kurtubi, a.g.e., III/406.
[167] Hadîsi *Tirmizî* rivayet etmiştir. Bkz. İbn Kesir, a.g.e., 5/2068-2069.

cennetle mükafatlandıracağını vaad ederek: “İşte Allah'a iman edip de, O'na sarılanlar yok mu...” diye buyurmuştur. Allah'a imandan maksat, O’nun varlığına (zatına), sıfatlarına, fiillerine, hükümlerine ve isimlerine imandır. O’na sarılmaktan murat, “imanda kendilerini sebat ettirmesi, şeytanın yoldan çıkarmasına karşı kendilerini koruması, kendilerini ilahî rahmet ve fazlına girdirmesi ve sırat-ı müstakime iletmesi hususlarında Allah'a sarılmaları, güvenmeleridir.” Böylece Cenâb-ı Hakk, onlara şu üç şeyi, yani rahmet, fazl ve hidayetini vaad etmiştir.[168]

İbn Abbas, buradaki “rahmet’in, cennet; fazl”ın, Allah'ın onlara, hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kulağın duymadığı lütuflarda bulunması; “sırat-ı müstakime hidayet etmesinin de dosdoğru dine hidayet manasında olduğunu söylemiştir.[169]

Fahruddin er-Razi diyor ki: “Rahmet ve fazilet, cennette verilecek olan mükafat ve saygı manalarına hamledilmiştir. Fakat bu âyetteki hidayet ile beşer ruhlarında, kutsiyet ve kibriyâ âleminin nurlarının tecelli etmesi sayesinde meydana gelen saadetler kastedilmiştir. İşte bu, ruhî bir mutluluktur. Cenâb-ı Hak bunu, ruhî mutlulukların, cismani lezzetlerden daha kıymetli olduğuna dikkat çekmek için, ilk ikisinden sonra zikretmektedir.”[170]

c) MUHAMMED (S.A.S.)

Rahmet

Yukarıda Kur’an’da nurun iki manada, yani önce Allah’ın yüceliğini açıklayan sonra da O’nun buyrukları demek olan Kur’an anlamlarında kullanıldığını görmüştük. Allah (c.c.)’ın yüceliğini, O’nun Kitab’ını anlattıktan sonra Kur’an-ı Kerim’de nur kavramının kullanılan üçüncü manasına değinmek istiyoruz. İşte Kur’ân’da geçen nur kelimesinin bu üçüncü anlamı, Hz. Peygamber (s.a.s.)’dir.

İnsan bir mahluktur, onun kendine ait bir takım yetenekleri ve noksanlıkları bulunmaktadır, o sonlu ve aciz olan, problemlerin çözümünde yetersiz veya çözümde yetkin düşündüğü hususlarda bile hata ve yanılgaya düşebilen bir varlıktır. Dolayısıyla gücünü, zamanını boşa harcamadan, hataya düşmeden, hedefe doğru götürecek birisine muhtaçdır yani ilahi yardıma ihtiyacı vardır. İnsan kendi aklıyla

[168] Er-Râzî, a.g.e., VIII/433-434.
[169] A.y.
[170] A.y.

Yüce Allah'ın varlığı ve birliğini anlayabilse de, O'nun kâmil sıfatlarını, herhangi bir haber olmaksızın anlayamaz. Ne nasıl ibadet yapılabileceğini, ne cennet ve cehennem hallerini, nimet işlerini, cennete götürecek ve cehennemden kurtaracak fiilleri, yapılması gereken işleri dosdoğru bilemez. İnsanın doğru yoldan giderek, iki dünyanın saadetine kavuşabilmesi, aklen ve ahlaken yükselmesi ancak peygamberin buyruklarını yerine getirmesi ve yasaklarından sakınmasıyla mümkün olan bir şeydir.[171]

İnsanların ihtiyaçlarını gidermek için Allah Teâla peygambere her türlü bilgileri verip insanlara doğru yolu gösterme görevini yüklemiştir. Eğer peygamberler gönderilmemiş olsaydı, o zaman insanlar bir şey üzerine faydalı veya zararlı mı diye uzun zaman düşünürlerdi ve hatta bu düşünce onları diğer işlerden alıkoyardı. Ve de bir işin iyi mi kötü mü olduğunu ayırt etmek için tek tek deneme yoluna girdikleri için ölüm ile yüz yüze karşılaşırlardı. Bu sebeple Allah Teâla lütüf sıfatının bir tecellisi olarak peygamberler göndermiştir. Nitekim: "(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."[172] meâlindeki âyet bu gerçeği dile getirmektedir.

Allah Teâlâ kafirler, Hıristiyan, Yahudi ve bütün kafirlere deliller getirerek onların şüphelerini cevaplayınca, Muhammad (s.a.s.)'ın son peygamber olduğunu kabul etmeye davet etmiş ve; "Ey insanlar, gerçekten size Rabbinizden bir burhan gelmiştir."[173] diye buyurmuştur. Burhan, Hz. Muhammed (s.a.s)'dir. Allah, bu âyette O'nu, "Burhan" diye nitelendirmiştir, çünkü hakkın hak, bâtılın bâtıl olduğunu göstermek üzere burhan (delil) ortaya koymak O'nun görevidir.[174]

Cenabı Hak hiç bir şeyi gayesiz boşuna eğlence olsun diye yaratmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de, yeri, gökleri ve bu ikisi arasındaki varlıkları boşuna eğlence

---

[171]"Allah'ı tanıyıp bilmenin ancak peygamberin ta'li'mi (öğretmesi) ve imamın bildirmesi ile olacağını söyleyenler, görüşlerine bu ayeti delil getirerek şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ bu ayette, onları, küfür karanlıklarından imân nuruna çıkaranın Hz. Peygamber (s.a.s) olduğunu açıkça ifâde etmiştir ki bu da, Allah'ı bilmenin (marifetullah'ın), ancak öğretme yoluyla elde edildiğine delâlet eder." Buna şöyle cevap verilir: Hz. Peygamber (s.a.s.) tıpkı bir uyarıcı gibidir. Marifetullah ise, ancak delil ile elde edilir. Allah en iyi bilendir. Bkz. İbrahim 14/1, Fahruddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, Akçağ Yayınları, c. 13, s. 486.
[172] Enbiyâ 21/107.
[173] Nisa, 4/174.
[174] Er-Râzî, a.g.e., VIII/433-434; Kurtubi, a.g.e., III/406

olsun diye yaratmadığını vurgulanmaktadır.[175] Yüce Allah sürekli, mahlukların özellikle insanların hedefi ve gayesi olduğunu haber vermiştir. İnsanın gayesi ve amacı Allah'a kulluk etmektir. Sonsuz rahmeti ve şefkati ile insanı ve evreni var eden Allah (c.c.) bu konuda insana yardımcı olmak üzere irade ve idrak vermiştir. İnsan bu iradeyi neye kullanırsa ona göre ahirette mükafaatı verilecektir. Kur'an'ın tabiriyle "Yeryüzünde iyilik yapmak için mi yoksa bozgunculuk çıkarmak için mi harcayacaktır?"[176] İşte bu yüzden Allah (c.c.)'ın rahmeti gereği, peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek suretiyle insana yol göstermesi ve hidayet etmesi söz konusudur.

Akıl, Allah Teâla'nın insana verdiği büyük nimetlerden birisidir. İslam dini akla ve bilgiye oldukça önem verir. "Kur'ân'da 275 yerde "Düşünmüyor musunuz? Akıl erdirmiyor musunuz?" vb. sorular sorulmakta, 200 yerde düşünme ve tefekkür emredilmekte, 12 yerde dolaşarak ibret alma ve 670 yerde ilim ve ilme teşvik yer almaktadır." Ama akıl değerli ve güçlü olmasına rağmen her şeyi kavrayamaz. Bir de akıl bir şeyin idrakı konusunda birisini anlarken diğerinde yanılabilir. Bu durumda aklın verdiği neticeyi kabul etmek ve isabetli davranmak doğru olmaz. İnsanın her gün problem, sıkıntı, tasa vs. yaşadığı duygular içerisinde sâlim aklı engelleyecek durumda olması tabiî olabilir. Öyleyse insanın, irade ve aklını doğru yöne yönlendirmesi için bir yardımcıya ihtiyacı vardır. Bu yardımcılar peygamberlerdir, onların getireceği vahyin amacı aklın yanılmasını ve hata etmesini engelleyerek insana yardımcı olmaktır. Bu ise Allah'ın insanlığa bir rahmeti, yardımı ve lütfudur. Peygamberliğin gerekliliği konusunda önemli ve doyurucu bilgiler veren İmam Mâtürîdî (ö. 280/894) şöyle demektedir: "Şimdi, eğer akılda yeterlik bulunsaydı bile, insanın yine de bu alandaki yeteneklerinin mahdut olması söz konusudur. Bundan başka Allah'ın onun, üstün özellikler ve zihin açıklığı verdiği fikir adamlarıyla çeşitli istişarelerde bulunmak suretiyle yardım alması gerekir, bir de aklın bütün gayretini sarf edeceği sürekli bir çalışma endişesi vardır. Bu durumda peygamber göndermede kulların işlerini kolaylaştırıp hafifletme faktörü vardır, bu ise büyük nimetler statüsünde yer almaktadır. Böylesi bir nimet karşısında nankörlükte bulunmak, kişinin ahmaklığını ve belâ zannedecek kadar nimetlerden habersiz oluşunu gösterir.

---

[175] Bkz. Âl-İmrân 3/191; Sâd 38/27; Enbiyâ 21/16-17; Mü'minûn 23/115; Kıyâme 75/36.
[176] Bkz. Bakara 2/30.

Bir de hayatı düzenleyen akılların birçok meşgalelerinin bulunması yanında onları örten nefsanî arzular da vardır. Bu realite karşısında peygamber gönderilmesi insanlara yönelik bir yardım ve yol gösterme rolü oynar, bu da akılların yaratılıştan temayül göstereceği bir husustur. Yine peygamber göndermede hatırlatma, insanları uyarma ve yanlış yola dikkat çekme gibi faydalar vardır. Bu durum kişileri istidlâle özendirir, kişilerin akıllarını kullanıp tefekkürde bulunmalarına vesile olur."[177]

Şâhid, Müjdeci ve Uyarıcı Olan Hz. Peygamber

Ahzab süresinde: "Îzniyle Allah'a çağıran ve aydınlatan bir ışık olarak…", buyurulmaktadır. Bu ve bundan sonra gelen âyetlerin tefsirleri Allah'ın Elçisi ve Resülü Muhammad (s.a.s.) hakkındadır, Burada O'nun sıfatları, ayrıca bir müjdeci ve uyarıcı olduğu açıklanmaktadır. Ahzab sûresinin 46. âyet-i kerimesinde "nur" kelimesi "aydınlatan" (veya bir "ışık olarak") manasını taşımaktadır. Bu âyet-i kerime ile "Peygamber (s.a.s.) ile mü'minler teselli edilmekte ve hep birlikte onların şerefleri yükseltilmektedir." Ayrıca bu âyet-i kerime Peygamber'in (s.a.s.) altı isminden bahsetmektedir. Peygamberimizin çok sayıda isimleri ve nitelikleri vardır. Bu isim ve nitelikler Kur'an'da, sünnette, önceki indirilmiş olan kitaplarda zikredilmektedir. Canab-ı Hakk, Kitabında O'na Muhammed ve Ahmed isimlerini vermektedir. Âdil ravilerden nakledildiğine göre Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurmuştur: "Benim beş ismim var. Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben Allah'ın benimle küfrü mahvettiği Mâhî (mahvedici)'yim. Ben insanların ayakları üzerinde haşrolunacağı Hâşir'im ve ben Âkib'im.".[178]*Muslimin*'in Sahih'inde de Cübeyr b. Mut'im'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Rasûlullah (s.a.s.) bize kendisinin birtakım isimlerini söyler ve şöyle derdi: "Ben Muhammed'im, Ahmed'im, Mukaffia'im, Hâşir'im, tevbenin peygamberi ve rahmetin peygamberiyim."[179] buyururlardı.

Kadı Ebu'l-Fadl Iyad (ö. 544/1150), "*eş-Şifa*" adlı eserinde Allah'ın Kitabı, Peygamberin sünnetinde ve önceki ilahi kitaplarda zikr edilen bu ümmetin hakkında kullanan birçok sıfatı ve isimi kaydetmektedir... Kâdı Ebu Bekir b. el-Arabî de

---

[177] Ebu Mansur Muhammed Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 221-225.
[178] *Buharı*, III/1299, IV/1858; *Müslim*, IV/1828; *Tirmizî*, V/135; *Dârimi*, II/409; *Muvatta*, II/1004; *Müsned*, IV/80, 84.
[179] *Müslim*, IV/1828.

"*Ahkâmu'l-Kur'an*" adlı eserinde bu âyeti açıklarken Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in altmış yedi tane ismi olduğunu zikretmektedir. "*Vesîletu'l-Müteabbidîn ile Mütâbeati Seyyidi'l-Mürselîn*" adlı eserde geçen rivayette İbn Abbas'ın naklettiğine göre Peygamber (s.a.s.)'in yüzseksen ismi vardır.

Zikrettiğimiz âyette geçen "şâhid" kelimesinin anlamı da şudur: Allah'ın birliğine ve O'ndan başka ilâh olmadığına şâhid olarak gönderdik, kıyamet gününde insanların yaptıkları işlerin şahidi olarak. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: "Ve Biz seni onların üzerine şâhid olarak getirdik." Ve yine Bakara sûresinde şöyle buyrulur: "Tâ ki siz insanlara şâhid olasınız. Peygamber de üzerinize şâhid olsun."[180]. Bunun üzerine de Said, Katade'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Ümmetine karşı onlara tebliğ ettiğine dair, sair ümmetlere karşı da peygamberlerin, kendilerine tebliğ ettiklerine dair "bir şâhid" demektir ve buna benzer açıklamalar yapılmıştır. "Bir müjdeleyici"nin anlamı "mü'minlere yüce Allah'ın rahmetini ve cennetini müjdeleyen" demektir. "Bir uyarıcı (nezir)", isyankarları, yalanlayanları ebedi cehennem azabı ile korkutan demektir. "Allah'a izniyle çağıran" buyruğunun manası tevhidi tebliğ etmektir. "İzni ile" kelimesinin anlamı, Allah'ın ona vermiş olduğu emirlerden ibâretir. Buna göre ifadenin takdiri de, zamanında Allah'a davet etmesidir. "Ve nur saçan bir kandil olarak da" buyruğunda geçen "nur saçan kandil" şeriatın diriltmiş olduğu nura bir teşbihtir. "Bir kandil" hata ve karanlıklardan hakka doğru getiren diye de açıklanmıştır. Çünkü sen de ışık saçan kandil gibisin. Bu kandilin nuru saçmakla nitelenmesinin sebebi ise diğer kandillerin yağı azaldığı halde ışığı da vermeyecek hususta gelmesinden ötürüdür. İmam Kurtubi tefsirinde buna şöyle misal getirir: Üç şey insanı sıkıntıya düşürür: Vaktinde gelmeyen bir elçi, ışığı vermeyen bir kandil ve hazır olan sofraya gelip oturması beklenen kişilerin bulunmaması diye açıklamada bulunmuştur. Buna dair başka bir misal: birisine, insana can sıkıntısı veren iki şeyin ne olduğu sorulmuş, o da: "Her tarafı örten bir karanlık ile aydınlık saçmayan bir kandil" diye cevap vermiştir.[181]

En-Nehhas şöyle demiş: Bize Muhammed b. İbrahim er-Razî dedi ki: Bize

---

[180] Bakara 2/143.
[181] Kurtubi, a.g.e., VII/498-499.

Abdurrahman b. Salih el-Ezdî anlattı: Bize Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribi anlattı. O Şeyban en-Nahvîden naklen dedi ki: Bize Katade, İkrime'den anlattı. İkrime, İbn Abbastan şöyle dediğini rivayet etti: "Ey Peygamber! Şübhe yok ki Biz seni bir şahid, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da" âyeti nazil olunca Rasûlullah (s.a.s.) Ali ve Muazı çağırarak dedi ki: "Haydi gidiniz, müjdeleyiniz fakat zorluk çıkarmayınız. Çünkü bu gece benim üzerime: "Ey Peygamber! şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, ateşe karşı bir uyarıcı olarak gönderdik." "Allah'a yani Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet getirmeye, izni ile, emri ile çağıran ve Kur'ân ile nur saçan bir kandilolarak da." buyrukları indirilmiştir.[182]

Muhammed (s.a.s.)'in sıfatları son peygamberin özellikleri olarak diğer ilahi kitaplarda da zikredilmektedir. İmâm Ahmed îbn Hanbel: Bize Mûsâ îbn Dâvûd Atâ ibn Yesâr'dan aldığı alıntıya şöyle demiştir: "Amr îbn Âs'ın oğlu Abdullah'a rastladığımda dedim ki: Bana Rasûlullah'ın Tevrat'taki vasıflarını anlat. O, peki, dedi. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber Tevrat'ta aynen Kur'an'daki vasıflarıyla tavsif edilmiştir: "Ey Peygamber, Biz seni muhakkak şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik."[183] Ümmîlerin bekçisi olarak Sen Benim kulum ve rasûlümsün. Sana Mütevekkil adını verdim. Sen ne dik başlı ne sert, ne de ağırsın. Ne sokaklarda gezersin, ne de kötülüğü kötülükle savarsın. Sen affeder bağışlarsın. Çarpık milletler[184] Lâ ilahe illallah deyinceye kadar Allah senin ruhunu kabzetmez. Sen o çarpık toplumların kör gözlerini açarsın, sağır kulaklarını işittirirsin ve hatalı kalplerini uyarırsın." Bu hadîs, *Buhârî*'de alışveriş bahsinde Muhammed İbn Sînân kanalıyla Hilâl îbn Adiyy'den nakledilmektedir.[185]

---

[182] İndirilen bu ayetten söz etmeksizin hadisin rivayeti sahih olarak pek çok kaynakta zikredilmekle birlikte; bu ayetin indirilişinden söz eden kısmı ile birlikte: el-Heysemi, Mec-mau'z-Zevaid, VII, 92, Taberânî tarafından rivayet edilmiş olup ravilerinin "sahih ricali" oldukları kaydıyla, (*Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir*, XI, 312); bu konu üzerine ez-Zeccac'ın dediğine göre de: "Bir kandil" yani ışık saçan bir kandil sahibi, bu da aydınlık saçan kitab demektir. Aynı şekilde bunun Allah'ın kitabını okuyan olarak... anlamında olmasını da uygun bulmuştur." Bkz. Kurtubi, a.g.e., c. 7, s. 498-499.

[183] Ahzab 33/45.

[184] Çarpık miltetler anlamına gelen tâbiri: arapların istikâmetini deiştirdiği İbrâhîm (a.s.)'ın dini demektir. Bkz, İbn el-Esîr en-Nihâye *Fi Garîb el-Hadîs* A-V.C mad.

[185] Tefsir bahsinde ise Abdullah îbn Recâ veya Abdullah İbn Salih kanatiyla Abdullah ibn Amr'dan nakleder. İbn Ebu Hatim de babası kanalıyla Abdülazîz îbn Ebu Seleme'den bu hadîsi rivayet eder. *Buhârî,* Alışveriş bahsinde Saîd kanalıyla aynı hadîsi Abdullah îbn Selâm'dan da nakleder. Bkz. İbn Kesir, a.g.e., 12/6556-6559.

Diğer bir kavme de Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in şu güzel sıfatlarını ve onu başkalarından ayıran özelliklerini, Vehb ibn Münebbih rivayet etmektedir: Allah Teâla İsrâîloğullarından Şa'yâ adındaki peygamberlerden bir peygambere vahyetti ki: "Kavmin İsrâiloğulları arasına git, ben senin dilinde bir vahiy onlara söyleyeceğim ve ben ümmîlerden bir ümmîyi peygamber olarak göndereceğim. Onu göndereceğim ama o katı, ağır birisi değildir, sokaklarda gezmez. Bir çıranın yanından geçse sükûnetinden onu söndürmez. Kamışın üzerinde yürüse ayağının sesi duyulmaz. Ben onu müjdeci ve uyarıcı olarak göndereceğim. Bize bir şey demeye görsün onunla kör gözleri açarız, duymaz kulakları duyururuz, kapalı kalpleri açarız. Her güzel işte ona destek olurum. Her güzel ve değerli huyu ona veririm. Kıyafetini sakin kılarım. İyiliği onun şiarı yaparım. Takvayı onun vicdanı yaparım. Hikmeti onun sözü yaparım. Doğruluğu ve vefayı onun tabiatı kılarım. Affı ve ma'rûfu onun ahlâkı kılarım. Hakkı onun şerîatı kılarım. Adaleti onun sîreti kılarım. Hidâyeti onun önderi kılarım. İslâm'ı onun dini kılarım. Onun adı Ahmed'dir. Onunla delâletin arkasından hidâyeti getiririm. Cehaletin arkasından bilgiyi öğretirim. Düşüklüğün arkasından yüceliği getiririm. Bilinmezliğin arkasından bilinirliği getiririm. Azı onunla çoğaltırım. Fakiri onunla zenginleştiririm. Ayrılıktan sonra onunla birliği sağlarım. Muhtelif milletlerin, farklı kalplerin, değişik arzuların arasını onunla birleştiririm. Onunla insanları büyük felâketlerden korurum. Onun ümmetini, ümmetlerin en hayırlısı kılarım. O ümmet; insanlar arasında ma'rûfu emretmek, münkeri nehyetmek için çıkarılmıştır. Onlar tevfîk ehlidirler, mü'mindirler, ihlâslıdırlar. Benim peygamberlerimin getirdiğini o tasdik eder. Ona tesbîh ve hamdu senayı, tekbîri ve tevhidi ilham ederim. Mescidlerinde ve meclislerinde yaptıkları, kalktıkları ve gezindikleri yerlerde, otururken ve ayakta iken Bana ibâdet ederler. Saf saf ve ordu halinde Benim yolumda savaşırlar. Benim hoşnûdluğumu kazanmak için binlerce olarak yurtlarından çıkarlar. Yüzlerini ve çevrelerini temizlerler. Elbiselerini giyinirler. Kurbanları kanlandırırlar, incilleri göğüslerindedir. Geceleyin râhib, gündüzlerin aslandırlar. Onun ailesi ve soyu arasında önde giden sıddîklar, şehîdler ve sâlihler kılarım. Ondan sonra onun ümmeti hak üzere hidâyeti bulup ve hak üzere adaletle hükmederler. Onlara destek olanı yüceltirim. Onlar için dua edeni desteklerim. Onlara karşı gelen veya başkaldıranların üzerine kötülük badirelerini yığarım. Onların elinden bir şey almak isteyenlere kötülük veririm. Onları

peygamberlerin vârisleri kılarım. Rablerine davet eden, ma'rûfu emredip münkerden nehyeden, namaz kılıp zekât veren ve sözlerine, ahidlerine vefa gösteren kişiler kılarım, onlarla başladığım hayrı onlarla tamâmlarım. Bu, Benim lütfumdur, onu dilediğime veririm. Ben yüce fazilet sahibiyim."[186]

Ahzab sûresinin 47-48. âyetleri Peygamber (s.a.s.)'i "Mü'minlere; kendileri için Allah tarafından büyük bir lütuf olduğunu müjdele. Kâfirlere ve münafıklara uyma, onların eziyetlerine aldırma."diyererek güzel bir şekilde desteklemektedir. Onların söylediklerini duyup itaat etme. Onların eziyetlerine itibâr etme ve görevinden vazgeçme, ve onların durumunu Allah'a bırak çünkü Allah onlara yeter. "Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter."[187] âyet-i kerimelerinde de benzer destekler görülmektedir.[188]

Vahiy Nevileri

Yukarıdaki âyetlerde olduğu gibi Şurâ sûresinin 52. âyetinde de nur kelimesinin taşıdığı mananın Peygamber (s.a.s.) hakkında olduğunu görmekteyiz: "İşte biz böylece sana da emrimizden Kur'an'ı vahyettik. Yoksa sen kitab nedir, İman nedir bilmiyordun. Fakat biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola iletiyoruz. Şüphesiz ki sen de insanları doğru bir yola götürüyorsun." Şunu da burada söylememiz uygun olur ki, bu âyetin açıklamaları hem Kitap hem Peygamber bahsinda kullandığımız, bu iki konuyu kapsamaktadır. Önceki paragrafta gördüğümüz üzere bu âyetin tefsiri genelde Kur'an ile ilgildir, bununla birlikte müfessirlerin bu âyet-i kerime üzerine yaptıkları yorumları esas alarak Peygamber (s.a.s.) ile ilgili olduğunu da söyleyebiliriz. Ayrıca bu âyet-i kerimede verilen bilginin bulunması,inanmayanlara ve inkarcılara delil sağlamaktadır. Âyetin verdiği bilgi ise vahiy hakkındadır yani İslam dinin Allah'tan olduğunu ve onun yollarını bildirme de ek bir kanıt olarak bize hizmet verdiği ile ilgilidir.

Allah Teâla Şurâ sûresinin 52-53. âyetlerinde, kudretinin, ilminin ve

[186] İbn Kesir, a.g.e., 12/6556-6559.
[187] Ahzab 33/47-48.
[188] İbn Kesir, a.g.e., XII/6556-6559.

hikmetinin mükemmelliğini bildirince, bunun peşinden peygamberlerle nasıl konuşup vahyettiğini anlatmaktadır. 52. âyetin Şuara sûresindeki son âyetlerle ilgili dikkat çeken birkaç meselesi vardır.[189] Bu âyetin manası şöyledir: Allah, insanlar ile ancak şu üç şekilde konuşur:

a) "Vahiyden maksat, kalbe atılan ilham, yahut da rüyadır. Bu, vahyin, Allah Teâlâ'ya nisbetle arzettiği durumdur. Allah Teâlâ bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kalbine onun Allah'tan olduğuna dâir hiç şüphe etmeyeceği bir şey ilkâ eyler." Nitekim *İbn Hibbân'ın Sahîh'*inde Allah Rasûlü (s.a.s.)'nden rivayet edildiğine göre efendimiz şöyle buyurmuştur: "Ruh el-Kudüs benim kalbime üfledi ki, hiç bir nefis rızkı ve eceli tamâm olmadıkça asla ölmeyecektir. O halde Allah'tan korkun ve istemeyi güzel yapın".[190] Başka misal, Cenâb-ı Hak, Hz. Musa (a.s.)'nın annesine ve oğlunu kesmesi için Hz. İbrahim (a.s.)'e aynı şekilde vahiyde bulunmuştur. Mücahidin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah Teâla Zebur'u, Dâvud (a.s)'a, kalbine vahiyederek indirmiştir."

b) Allah (c.c.), kelâmını herhangi bir elçiyi vasıta kılmaksızın, peygambere doğrudan doğruya duyuran şey vahiydir. Bunun delili, Hak Teâlâ'nın Hz. Musa (a.s.)'ya vasıtasız olarak duyurduğu kelamına "vahiy" demiş olmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ, "Vahyolunana kulak ver, dinle"[191] buyurmuştur[192]. Sahih bir hadiste haber verildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.), Câbir İbn Abdullah'a: "Allah Teâlâ bir perde arkasından olmaksızın hiç kimse ile konuşmamıştır. Ancak O, senin babanla yüz yüze konuştu", buyurmuştur. Câbir'in babası Uhud günü öldürülmüştü. Fakat bu konuşma Berzah âlemindedir. Âyette işaret olunan perde arkasından konuşma ise ancak dünyadadır.[193]

c) Allah, peygambere, melek bir elçi gönderir ve bu melek, vahyini, peygambere tebliğ eder. Bu husus şöyle de ifade edilebilir: "Allah'tan olan vahyin insana ulaşması, ya bir tebliğ edici vasıta kılınmaksızın, yahut böyle bir tebliğ edici,

---

[189] Er-Râzî, a.g.e., XIX/481.
[190] İbn Kesir, a.g.e., XIII/7131.
[191] Tâhâ 20/13.
[192] Er-Râzi, a.g.e., XIX/481-482.
[193] İbn Kesir, a.g.e., XIII/7131.

vasıta kılınarak olur.[194] Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur: "De ki: İmân edenler için hidâyet ve şifâdır. İmân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır ve bu, onlara kapalıdır. Sanki onlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar."[195]

Kısacası vahyin şekillerini şöyle özetleyebiliriz: Birincisi, yani *Allah'ın vahyinin bir aracı vasıta kılınmaksızın peygambere ulaşması* hakkında şu denilebilir: onun duymayan zamanlara gelince, "bu, vahiy ile" ifadesinden; ikincisi, yani *ilahî vahyin peygambere bir şahıs (melek) vasıta kılınmaksızın ulaşmasından, ama peygamberin Allah'ın kelâmının kendisini duyması*, bu da, "bir perde arkasından..." ifadesinden; üçüncüsü, yani *peygambere ilahî vahyin bir aracı vasıtasıyla ulaşması*, bu da, "Yahut bir elçi gönderip de, izni ile dilediğini vahyetmesi..." ifadesinden anlaşılmaktadır. Zikrettiğimiz bu üç kısımdan her biri vahiydir. Ancak Cenâb-ı Hak, birincisini "vahiy" diye isimlendirmiştir. Çünkü kalpte ilham yoluyla varlığa gelen şey, bir anda meydana gelir. Dolayısıyla vahiy kelimesini bunun için kullanmak daha üstündür. İşte bu kısımları birbirinden ayırıp bildirme hususundaki açıkladıklarımız bundan ibarettir.[196]

"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik." senden önce peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da bir ruh vahyettik. İbn Abbas'a göre nübüvvet verdik. el-Hasen ve Katade, tarafımızdan bir rahmet verdik diye açıklamışlardır. es-Süddî vahiy, er-Rabî, o Cebrail'dir demiştir".[197]

Âyetin devamında: "Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin." Yani imana götüren yolu bilmiyordun. Bunun zahiri, kendisine vahiy gelmeden önce imanı bilmediğini göstermektedir. El-Kuşeyrî dedi ki: "Bu akıl tarafından caiz (mümkün) kabul edilen şeylerdendir. Ancak çoğunluğun kabul ettiği kanaate göre Yüce Allah ne kadar peygamber gönderdi ise mutlaka ona peygamberlik verilmeden önce o kimse mü'min idi. Şu kadar var ki bu kanaat bu husus kesin bir haber ile sabit olmadıkça, bir parça tahakküm (dayanaksız bir iddia) ihtiva eder."[198] Kadı Ebu'l-

---

[194] Er-Râzî, a.g.e., XIX/481-482.
[195] Fussilet 41/44.
[196] Er-Râzî, a.g.e., XIX/481-482.
[197] Kurtubi, a.g.e., VIII/370.
[198] Kurtubi, a.g.e., VIII/373.

Fadıl Iyad dedi ki: Peygamberlikten önce bu kabilden mahrum olanın üzerine insanların farklı görüşleri vardır. "Peygamberlerin doğduklarından itibaren bu eksiklerden münezzeh olduklarına hem tevhid hem iman üzerine yetiştiklerine dair haber ve rivayetler birbirini desteklemektedir. Hatta onlar maarifet nurlarının parıltılarına ve mutluluk ve bahtiyarlığın ince esintilerine sahip idiler."[199] Küçüklüklerinden itibaren peygamber olarak gönderdikleri zamana kadar onların hayatlarını tâkib eden bir kimse bunun hak olduğunu görecektir. Nitekim Musa (a.s.), İsa (a.s.), Yahya (a.s.), Süleyman (a.s.) ve diğer peygamberlerin hallerinden bilinen budur. Yüce Allah: "Biz ona hikmeti daha çocuk iken verdik."[200] diye buyurmaktadır. Müfessirler şöyle demişlerdir: "Yahya (a.s)'a Allah'ın kitabına dair bilgi çocukluk halinde iken verilmişti. Ma'mer dedi ki: Yahya iki ya da üç yaşında iken çocuklar kendisine: Ne diye oynamıyorsun? diye sormuşlar. O da: Ben oyun için mi yaratıldım diye cevap vermiştir." Yüce Allah'ın: "Allah'tan bir kelimeyi doğrulayıcı"[201] buyruğu hakkında denildiğine göre; Yahya üç yaşında iken İsa (a.s)'ya iman etmişti. Bir diğer görüşe göre o daha annesinin karnında iken İsa (a.s)'ya iman etmişti. Yahya'nın annesi Meryem'e şöyle diyordu: "Ben karnımda bulunan yavrumun, senin karnında bulunana selamlamak üzere secde ettiğini hissediyorum."[202]

Siyer alimlerinin naklettiklerine göre (Peygamber Efendimizin annesi) Vehb kızı Amine şunu haber vermiştir: "Peygamberimiz Muhammed (s.a.s.) doğduğu sırada ellerini yere doğru açmış, başını da semaya doğru kaldırmış olarak doğdu." Peygamber (s.a.s.) de hadisinde şöyle buyurmuştur: "Yetişkinlik çağına erişince, içime putların nefreti yerleştirildiği gibi şairlere karşı da nefret uyanmıştı. Cahiliye dönemi insanlarının yaptıkları işlerden bir şeyler işlemek iki defa hariç içimden geçmedi. İkisinden de Allah beni korudu, tekrar böyle bir işi yapmaya kalkışmadım."[203]

Daha sonra peygamberin işi sapasağlam yerine oturur ve Yüce Allah'ın lutfu onlara her zaman yardımcı olur. "Marifet nurları kalplerinde parlamaya başlar,

---

[199] A.y.
[200] Meryem 19/12.
[201] Al-İmran 3/39.
[202] Kurtubi, a.g.e., VIII/373.
[203] A.y.

sonunda da en yüksek dereceye ulaşırlar. Yüce Allah'ın peygamber olarak seçtiği kişiler, şerefli hasletleri elde etmek bakımından -bu hususla herhangi bir eğitim ya da ugulama söz konusu olmaksızın- en ileri noktaya ulaşırlar." Yüce Allah: "Tam ergenlik çağına varınca kendisine hüküm ve ilim verdik."[204] diye buyurmaktadır.[205]

Bu konuda Kadı Iyad dedi ki: (Peygamberlere dair) haber nakledenlerden hiç bir kimse kâfir ya da müşrik olduğu bilinenler arasından, herhangi bir kimsenin peygamber olarak seçildiğini nakletmiş değildir. "Bazıları da kalplerin bu yolu izleyen kimselerden nefret ettiğini delil diye göstermişlerdir". Kadı Iyad (devamla) dedi ki: Kureyşliler Peygamberimiz (s.a.s.)'e her türlü iftirayı attılar. Ümmetlerin kâfirleri de kendi ellerinde olan bütün imkanları kullanarak peygamberleri ayıpladılar. Yüce Allah bunları bize nasla bildirmiş ya da bunlar ravilerin nakilleriyle bizlere ulaşmıştır. Fakat bütün bunlar arasında onlardan herhangi bir peygamberin tek olan ilahı reddedip onlarla birlikte iş yaptığı da hiç bir rivayet bulunmamaktadır. Böyle bir iş olmuş olsaydı, hemen tenkitlerini yaparlar, putlara taptıklarını delil olarak getirirlerdi. Kendi ilahlarına ve daha önce ataların taptıklarına yüz çevirmelerini söylemeleri, bu durumda peygamberlere daha zor olurdu. Peygamberlere karşı gelenlerin bu gibi delilleri getirmemeleri, onların bu işlere imkânları olmadığını açıklamaktadır. Çünkü böyle bir şey olsaydı muhakkak nakledilirdi ve Yüce Allah'ın naklettiği: "Onları daha önce yöneldikleri kıblelerinden döndüren nedir?"[206] sözlerini söyleyerek kıblenin değiştirilmesi konusunda susmadıkları gibi bu konuda da susmazlardı.[207]

Cenâb-ı Hak "Hz. Muhammed (s.a.s)'e, "(Ey Muhammed) Şüphesiz ki sen, mutlaka doğru bir yolun (dosdoğru bir ahlâkın) rehberliğini yapıyorsun."[208] buyurmuş, böylece Allah Teâlâ, Kur'ân'ın hidayete erdirmesi gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.s) de hidayete erdireceğini; Peygamberin dosdoğru yola sevk edeceğini ve bu dosdoğru yolun da "Göklerde ne varsa, yerde ne varsa, hepsi kendisinin olan Allah'ın yolu..."[209] olduğunu beyan etmiştir. Ve böylece de, kendisine ibadet

---

[204] Yusuf 12/22.
[205] Kurtubi, a.g.e., Buruc Yayınları, XV/446-449.
[206] Bakara 2/142.
[207] Kurtubi, a.g.e., Buruc Yayınları, XV/446-449.
[208] Şura 42/52.
[209] Şura 42/53.

edilebilecek olan zatın, göklerin ve yerin mâliki ve onlarda tasarruf edeni olarak kendini belirlemiştir. Öyle bir Hâkimdir ki, O'nun hükmünü değiştirecek kimsenin olmadığına dikkat çekmiştir. Bundan maksat da, Allah'tan başkasına iman edenlerin görüşünü iptal etmektir.[210]

Daha sonra Cenâb-ı Hak, "Gözünüzü açın, (bütün) işler ancak Allah 'a dönüp dayanır..." buyurmuştur ki, bu, bir tehdit özelliği taşımaktadır. Böylece Cenab-ı Hak insanın mükellef olduğunu, bu mükellefiyeti kabul etmeyenlerin işlerinin tek ve hakiki hâkim olan Allah'a döneceğini haber vermiştir. Ve, bu mükellefiyeti kabul etmeyen insanların hak ettikleri ceza veya mükafat ile cezalandırılacaklarını veya mükafatlandırılacaklarını bu ayette açıklamıştır.[211]

İbrâhim sûresinin birinci âyetinde: "Elif, Lâm, Râ. Bu bir kitabdır. Onu sana indirdik ki; insanları Rablerininizniyle karanlıklardan aydınlığa, Azîz ve Hamid'in dosdoğru yoluna çıkarsın."[212] buyurulmaktadır. Burada nur kelimesi "aydınlığa çıkarsın" diye geçmektedir. Allah'u Teâlâ tek bir ilahtır ve gerçek güç sahibi olan ancak O'dur, istediğini yapar ve kimseye muhtaç değildir. Eğer O son Kitabı insan ve melek aracılığı olmadan göndermek istemiş olsaydı, bunu mutlaka yapardı. Ama Allah'u Teâlâ bunu gönderilmiş Rasulün elleriyle insanları hidayete davet etmektedir ve sevgili kuluna şöyle buyurmaktadır: "Ey Muhammed, bu bir Kitab'dır ki onu sana indirdik", O, Kur'an-ı Azîm'dir, Allah'ın gökten indirdiği en mukaddes kitabdır. Onu; arabıyla, acemiyle, bütün yeryüzü halkına göndermiş olduğu, en şerefli elçisine indirmiştir.[213]

Âyetin devamında "İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için, Ey Muhammed (s.a.s.), seni bu Kitab ile insanları içinde bulundukları sapıklık ve azgınlıktan hidâyete ve olgunluğa çıkarman için gönderdik. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur: "Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'tur. Onları aydınlıktan karanlıklara çıkarır

[210] Er-Râzî, a.g.e., XIX/488-489; İbn Kesir, a.g.e., XIII/7131.
[211] Er-Râzî, a.g.e., XIX/488-489.
[212] İbrahim 14/1.
[213] İbn Kesir, a.g.e., VIII/4285-4286.

(sürükler)...”[214], “Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O’dur.”[215]

Allah Teâlâ: “Rablerinin izniyle...” buyurur ki; kendileri için hidâyeti takdir buyurmuş olduklarını bildirir ve Rasûlü O’nun emriyle onları hidâyete, her şeyi kahru galebesi altında tutan Azîz'in yoluna eriştirir. O, bütün sözlerinde, işlerinde, kanun koymasında, övülmüştür, haber vermesinde sâdıktır.[216]

Allah Teâlâ: “O Allah ki; göklerde ve yerde ne varsa O’nundur.”[217] buyurur. Bazıları âyetin bu kısmını, başlangıç cümlesi olarak merfû okurlar. Diğer bazıları ise; daha önce geçen lafza-i celâl’in sıfatı olarak mecrûr okumuşlardır. Nitekim şu âyette de böyledir: “De ki: Ey insanlar; ben, gerçekten göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan... Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.”[218] buyurulmaktadır.

İnkar edenlere gelince Allah’u Teâlâ indirdiği son kitabında hatemu’l-enbiya olan Peygamber (s.a.s.)’in insanlara bir uyarıcı ve müjdeci olarak geldiğini vurgulamaktadır. Buna dair deliller getirmekte ve önceki milletlerin kitaplarında son peygamber hakkında geçen haberleri getirmektedir. Allah’u Teâlâ âdildir, kendi kullarına haber ve deliller göndermeden, bildirmeden hemen cezalandırmaz. Ve de hata yapmalarına rağmen , onlara fırsat verir. Ancak bu işler yapıldıktan sonra, bütün tedbirler alındıktan sonra iş insanın iradesine gelir. Bu durum ilahın var olduğunu, O’nun gönderdiği peygamberin yalancılardan olmadığını ve insanların peygamberlere karşı uydurdukları bütün iftiralarının kaynağının da Allah’ın buyruklarının kendi nefislerine ağır gelenlerden kaynaklandığını bildirmektedir. Allah Teâlâ alimdir, habirdir, her şeyi bilen, bütün işlerden haberdar olandır. Nitekim Allah’u Teâlâ şöyle buyurur: Ey Muhammed (s.a.s.), sana muhalefet edip seni yalanladıkları için kıyamet günü “uğrayacakları şiddetli azâbdan dolayı vay kâfirlere.” Sonra Allah Teâlâ olanları ahireti unutmaları, dünyayı öne koyup da dünya için çalışmaları sıfatıyla niteler. İnsanların Rasule tâbi olmak suretiyle Allah’ın yoluna girmemelerini isterler. Halbuki O hadd-ı zatında en doğrudur, karşı gelenler O’na hiç bir zarar veremezler ve bütün işler sonuçta Allah’a dönecektir.

---

[214] Bakara 2/257.
[215] Hadîd 57/9.
[216] İbn Kesir, a.g.e., VIII/4285-4286.
[217] İbrahim 14/2.
[218] A'râf 7/158.

Bozgunculuk yapanlar ise kendi bilgisizlik ve sapıklıklarından dolayı bu işlerle uğraşırlar.[219]

Nur sûresinin otuz beşinci âyetinde, nur kavramının mahiyeti açıklanmaktadır, insanların bu gibi kavramları anlamaları daha kolay olsun diye Allah'u Teâlâ mecâzi yolla onu açıklamaktadır. Alimlerin bazılarına göre bu âyetteki nurdan maksat, Rasûlullah'ın kendisidir. Çünkü o, irşâd edicidir ve Allah'u Teâlâ onu nitelerken kendisi için parlak bir ışık tabîrini kullanmıştır. Bu, Atâ'nın görüşüdür. Bu iki görüş içerisinde (ikincisi: nur, Kur'an'dır; üçüncüsü: nur, Peygamber'dir; birincisi ise nur, hidayettir) birinci görüşün bir kısmı, burada yer almaktadır. Çünkü hidâyet çeşitleri arasında kitâbın indirilmesi ve peygamberlerin gönderilmesi de vardır. Nitekim Allah Teâlâ kitâpların niteliği hakkında şöyle buyurmuştur: "Ve işte böylece sana kendi emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitâp nedir îmân nedir bilmezdin." Peygamberlerin niteliği hakkında da şöyle buyurmuş-tur: "Uyarıcı ve müjdeleyici peygamberler gönderdik. Tâ ki peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir hüccetleri bulunmasın."[220]

Âyet-i kerimede geçen ağacın yağını[221] da, "kendisine bir ateş dokunmasa da hemen ışık vermekle" vasfetmiştir. Çünkü zeytinyağı, katkısız, saf, arı, duru olup ona uzaktan bakıldığında onun sanki şuaları (ışınları) varmış gibi gözükür. Binâenaleyh, ona bir ateş dokunduğunda o, ışık üstüne ışık olur. Kâ'b el-Ahbâr der ki: "Buradaki zeytinyağından maksad Muhammed (s.a.s.)'in nurudur. Yani; Neredeyse onun nuru o daha konuşmadan önce insanlara gerçeği açıklamaktadır." manasındadır. Dahhâk der ki: "Vahiyden önce hikmetle konuşmaktaydı." Nitekim Abdullah İbn Revah onun için şöyle demişti: "Eğer onun için apaçık âyetler bulunmasaydı bile, onun taşıdığı bedahet ve sadakat, sana (verilmesi gereken) haberi verirdi."[222]

d) HİDAYET

Nur terimi Kur'an-ı Kerim'de bir çok âyette "vahyin aydınlığı" veya "yol gösterici ilâhî ışık" anlamında kullanmıştır (mesela bk. el-Maide 15; İbrahim 1; el-

---

[219] İbn Kesir, a.g.e., VIII/4285-4286.
[220] Er-Râzî, a.g.e., XVII/90.
[221] "Mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden tutuşturulup yakılır. Onun yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse ışık verir. (Bu ışık da), nur üstüne nurdur (pırıl-pırıldır)." Bkz. Nûr 24/35.
[222] Er-Râzî, a.g.e., XVII/97.

Hadid 9; et-Teğabun 8). Işık kaynağı olan güneş ondan nuru alan ay ve yıldızlara nur nitelemesi yapılır. Nur âyeti olarak geçen Nur sûrenin 35. âyeti Allah (c.c.) yerin ve göğün nuru olduğunu ve bu nurun bir lambaya bezetilmesi çeşitli islami düşüncelere ve akımlara konu olmuştur. Bu gelişen düşünceler nur anlayışına farklı renkler kazandırmıştır. Klasik İslam literatüründe bu konu: nûrü'l-Kur'ân, nûrü'l-akl ve nûrü'l-Hak gibi akaid, tasavvuf, felsefede bir terminoloji oluşturmuştur.[223]

Nur ismi lugatte güneşten, aydan ve ateşten ibarettir. Bu nurun görünüş şekli, gözlerin gördüğü maddeden ibarettir. Bununla birlikte alimler insanın "nurul-akl" gibi bir şeyin olduğunu söylemişlerdir. İnsanın idrak etme konusunda sadece fiziki olarak gözlerini kullanması söz konusu değildir çünkü alimlere göre idrak iki unsurdan meydana gelir: göz ve akıldan. İdrak etme konusunda akıl gözden daha güçlüdür. Tefsir alimlerinin terimlerini kullanacak olursak: insanın bir basarı bir de basireti olduğunu söyleyebiliriz. Basar, ışığı ve renkleri idrak eden zahiri gözdür, basiret ise (küvveyi akiledir) akli bir güçtür. Görünen eşyanın görünüşü, idrak meydana gelmesi için bu iki unsurun olması gereklidir. Alimler bu iki unsuru da nur diye nitelemişlerdir. Yani akl nuru ve göz nuru birbirine benzemesine rağmen farklıdır. Basar (zahiri göz) basirete göre daha zaiftir, basiret veya envarı akliyye de diyebiliriz o da kusurdan tamamen salim değildir. Buna ziyade şunu da söylememiz gerekir ki, idrakın gerçekleşmesi için öncelikle idrak eden unsurların selameti lûzumludur.

İnsan doğduğu zaman öğrenmesini ve bilgi edinmesini bilmez ancak hayata dair tam olarak bilmediği şeylerin öğrenmesini sağlayan yardımcı düşünce ve unsurlara ihtiyacı vardır. Nitekim Allah Teâlâ: "Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. Şükredesiniz diye size işitme (duygusu), gözler ve gönüller verdi."[224] Göz, kulak bu insanın tabiî yapısıdır ama bizim bahsettiğimiz unsurlar fitri nurlardır, onlar sonradan var olmuştur. Ve onların var olmasını doğuran bir sebep lazımdır. Bütün esbab nihayet Allah'a dayanır. İnsanı hidayete götüren bir sebep, bir mürşid lazımdır. En yuksek murşid ise Allah kelamıyla Enbiya irşadıdır, Kur'an irşadıdır. Hakikatta basiret (insanın görme imkanı) gözünde Kur'an ayetleri basar gözünde güneş nuru seviyesindedir. Ve

[223]İlhan Kutluyer, "Nur", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/245.
[224] Nahl 16/78.

bununla “Ey insanlar! Size Rabbinizden bir delil (Muhammed) geldi ve size apaçık bir nur indirdik.”[225] “Allah'a Peygamberine ve indirdiğimiz, o nura (Kur'ân’a) inanın”[226], “Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik.”[227] âyetlerinin mânâsı ortaya çıkar.

Bu bakımdan, Peygamberin vahye dayanan açıklamasının, güneşin ışığından daha kuvvetli olduğu ortaya çıkınca, onun nefsinin, nurlulukta güneşten daha yüksek olması gerektirir, şeklindeki açıklamalarla islam alimlerinin bu konularda görüşleri mevcuttur. Nitekim Allah Teâlâ “Onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay yarattı”[228] diye güneşi yalnızca bir çerağ (kandil) olmakla vasıflandırdığı halde, Resul-i Ekrem Muhammed Mustafa (s.a.s.)’yı da “Nurlu bir kandil”[229] diye sıfatlandırmıştır çünkü peygamberlik nuru, diğer beşerî şahıslardan istifade etmeksizin diğerlerine nur verir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) emr edildiği gibi güzel öğüt ve nasihatla davet eder, söylediklerine “isteyen inanır istemeyen de inanmaz” çünkü onun vazifesi tebliğ ve Kur’an’ı açıklamadır. Kimseyi ne hidayetten uzaklaştırma ne de ona eriştirme imkanlara sahip değildir çünkü burada her insana verilen irâde sözkonusudur. İnsan irade sahibi olup da nefsin her isteğini yapabilmesi sözkonusu değildir çünkü her şey nihâyetinde Allah’a bağlıdır. Yani, bildiğimiz gibi, insanın iradesi Allah’ın iradesinden üstün değildir, mahlukatın isteği Hâlik olan Allah’ın onayıyla ve kudretiyle meydana gelir. Demek ki, her şeyin sahibi, kudret ve tekvin sahibi Yüce Allah’tır, kulun fiilini yaratan ise yine de O’dur. İbrahim sûresinde ehl-i sünnet alimlere göre “kulun fiilini Allah yaratır” şeklindeki görüşlerinin doğruluğuna, Hak Teâlâ’nın İbrahim sûres’nin birinci âyetindeki “Rablerinin izniyle” ifadesini delil olarak getirmişlerdir. Çünkü âyetin manası, “Hz. Peygamber (s.a.s.)’in insanları karanlıklardan ışığa çıkarması, ancak Rablerinin izniyle mümkündür” şeklindedir. “Bu “izin” ile, ya Allah'ın emri, ya ilmi, ya da meşieti ve yaratması manası murad edilmiş olabilir. İzni kelimesini, “Allah'ın emri” manasına hamletmek imkansızdır, çünkü cehaletten ilme ulaşılması bir emir değil,insanın iradesi ile karar

[225] Nisâ 4/174.
[226] Teğâbün 64/8.
[227] Nisâ 4/174.
[228] Furkan 25/61.
[229] Ahzab 33/46.

vereceği bir şeydir. Çünkü bir emir olsa da olmasa da, durum değişmez. Zira cehalet, ilimden; batıl da haktan iyice ayrılmıştır. “İzn”i, “Allah'ın ilmi” manasına hamletmek de imkânsızdır. Çünkü ilim, malûma, ma’lûmun olduğu durum üzere tâbidir. O halde, zulümattan nura çıkarmayı bilmek, o çıkışa tâbidir. O çıkışın tahakkukunun da, çıkışın tahakkuk edeceğini bilmeye bağlı olduğunun söylenilmesi imkânsızdır. Bu iki kısım batıl olunca, âyetteki “izin” ile, “Allah'ın meşieti ve yaratması ile” manasından başka bir mananın murad edilmediği ihtimali kalır ki, bu da, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in insanları karanlıklardan nura çıkarmasının, ancak Allah'ın meşieti (dilemesi) ve yaratması ile mümkün olduğuna delâlet eder” diye Fahruddin er-Razi kendi tefsirinde bu konuyu güzel ve mantıklı delillere dayanarak açıklamaktadır.[230]

İnsanlar iradelerini kullanırken serbestiye sahiptirler.Gerek işlerini yaparken gerekse yaşamındaki tercihlerini belirlerken iradesi yönünde hareket ederek karar almaktadırlar. Allah Teâlâ insanı yaratırken ona başka hiçbir mahlukta olmayan akıl ve düşünce yetisi vermiştir, kısacası insanı iradesine sahip olabilen ve kendi iradesinden sorumlu bir mahlük olarak yaratmıştır. Bu sebeple insanlar kendi yapmış olduğu davranış ve hareketlerden sorumludur. Allah Teala insanları iradesini kullanabilen bir mahluk olarak yaratmış olması hasebiyle onun iyilik yapma konusunda iradesi olmayan ve işleri emirlere bağlı olan meleklerden üstü olmasının sonucudur. Allah isteseydi insanı iradesi olmayan mahlük olarak yaratabilirdi. Bu durumda insanlar salt emirleri yerine getiren, mecburi ve zorunlu olarak çalışan meleklerden hiçbir farkı kalmazdı.[231] Allah Teâlâ insana, iyilikleri kötülüklerden ayırabilme yeteneği vermiştir. İnsanoğlu her durumda kendi çaba ve gayretiyle iyiliğe ulaşma imkanınına sahip olmuştur. Ve hatta melekleşebilsin diye Allah’u Teâlâ ona seçme iradesini buyurmuştur. Çünkü meleğin iyilik yapmasının zorunlu olması; insanın ise kendisini gerçek ve doğrudan uzaklaştıracak pek çok engellere rağmen hayra ulaşmasındaki seçimi ve çabasıyla onun yüksek makamlara ulaşma imkanını verır.[232]

---

[230] Er-Râzî, a.g.e., XIII/485-486.
[231] Ehl-i Sünnet kelamcılara göre irade konusunda insanlar meleklerden üstündür. Bkz. Kılavuz, a.g.e., s. 229.
[232] Kılavuz, a.g.e., s. 229.

Sonra Cenâb-ı Hak, Şura sûresinin 52-53. âyetlerde "ve bununla, kullarımızdan dilediğimize hidayet ederiz..." buyurmuştur. Bu, Allah'u Teâlâ'nın, Kur'an'ın bizzat kendisini, hidâyetin ta kendisi kıldıktan sonra, nitekim bir âyette: "O, müttakiler için hidâyet rehberidir"[233] buyurmuştur. O'nun, Kur'an-ı Kerim sayesinde bazılarını hidayete erdirip bazılarını erdirmediğine delâlet eder. Bu âyette ele alınan hidâyet, ancak davetten ve ilgili delillerin izahından ibarettir. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.s)'i vasfederken, "Şüphesiz sen, sırat-ı müstaktm'e hidayet edersin..."[234] buyurmuştur ki, bu herkes ve herşeye nisbetle, umumîliği ifade eder. Halbuki, "Bununla, kullarımızdan dilediğimize hiyadet ederiz" cümlesi ise, hususîliği ifade eder. Böylece "davet" manasında olan hidâyetin, umumîliği; "ve bununla, kullarımızdan dilediğimize hidayet ederiz..." cümlesindeki hidâyetin ise, hususîliği ifade ettiği sabit olur. Hususî olan hidayet ise, umumî olan hidayettenfarklıdır. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk'ın, "Bununla, kullarımızdan dilediğimize hidayet ederiz" cümlesinden kastedilen şey, delillerin ortaya konulması ve özürlerin izâle edilmesidir. Burada kastedilen anlam isehidayettenfarklı bir mana taşımaktadır.. Ayette geçen hidayetin, "cennet yoluna iletme" manasında olması da mümkündür. Çünkü Cenâb-ı Hak, "Fakat biz onu bir nur yaptık ve bununla, kullarımızdan dilediğimize hidayet ederiz..." buyurmuştur ki bu, "Biz, Kur'an'ı, sayesinde dilediğimiz kimseleri hidayete erdirdiğimiz bir nur yaptık" demek olup, bu ancak, dünyada tahakkuk eden hidayete uygun düşer. Hem mu'tezile'ye göre, bazıları hakkında cennete hidayet etmek vacib, diğer bazıları hakkında ise yasaktır. Her iki duruma göre de artık, âyetteki "kullarımızdan dilediğimize" ifadesinin bir mana ve anlamı kalmaz. Böylece bu âyetle, Cenâb-ı Hakk'ın, dilediği kimseleri hidâyete erdirdiği ve dilediği kimseleri de saptırdığı, bu hususta kendisine itiraz edilemeyeceğinin kastedildiği sabit olmuş olur.[235]

İnsanın, Allah'ın tek ilah olduğunu, O'nun kainatı, bütün alemleri ve insanı yarattığını anladıktan ve buna inandıktan sonra, kendisinin dünyaya gelmesinin boşa olmadığını anlar ve kainatta ne yapması gerektiğini düşünmeye başlar. Hal böyle olunca, hayatta insana her şeyi içeren emir ve yasasını bildiren Allah'ın kitabı yardıma gelir. Nitekim Cenâb-ı Hak: "Size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap

---

[233] Bakara 2/2.
[234] Şurâ 42/52.
[235] Er-Râzî, a.g.e., XIX/488.

gelmiştir" Maide sûresinde 15. âyette buyurmaktadır. Bu ifâde ile ilgili şu açıklamalar yapılmıştır:

a) Âyetteki "nur" ile, Hz. Muhammed (s.a.s.); "kitap" ile de Kur'an-ı Kerim;

b) "Nur" ile İslâm, "kitap" ile Kur'an;

c) "Nur" ile de, "kitap" ile de Kur'an-t Kerim kastedilmiştir.

Bu üçüncü ihtimal zayıftır. Çünkü atıf, mâtûf ile matufun aleyhin birbirinden başka şeyler olmasını gerektirir. Hz. Muhammed'in, İslam'ın ve Kur'an'ın "nur" diye isimlendirilmeleri ortadadır. Çünkü bilindiği gibi nurlar farklıdır, görünen nur (ışık) sayesinde göz, zahirî şeyleri (eşyayı) görmeye, bâtını nur ile de basiret, gerçekleri ve aklî (manevi) şeyleri görüp idrâk etme imkânı verir.[236]

Sonra Allah, "Allah, rızasına uyanları. Onunla hidayet eder" buyurmuştur. Yani, "Dini istemekten maksadı, Allah'ın razı olduğu dine uymak olan kimseleri, Allah, o kitab-ı mübîn (Kur'an) ile hidayete erdirir. Ama dinden maksadı, alıştığı, kendisi ile büyüdüğü, tefekkür ve istidlali bırakıp atalarından aldığı şeyler ile yetinmek olan kimselere gelince, bu kimse Allah'ın rızasına uymamış demektir."[237]

Sonra Allah "Selâmet yollarına..." buyurmuştur. Bunun, mahzûf bir muzâfın olduğu düşünülerek" Selâm, (selâmet kurtuluş) yurdunun yollarına" ya da azap ve cezadan kurtarır[238] mânasında olması caizdir. İmam Kurtubi sırat-ı müstakim, hak din, selamet yurdu afat, bela ve hertürlü korkudan emin olan cennet olduğunu söylemiştir. "Selam" kelimesiyle Allah Teâlâ (a.c.) kastedilmiş olup yani bunun manası Allah'ın dinidir.[239] Nitekim âyat-i kerimede: "Doğrusu Allah katında din İslam'dır"[240] İmam Kurtubi kendi tefsirinde bu yönde açıklamada bulunmuştur.. Muhammed sûresinin 47. âyeti: "Allah yolunda öldürülenlerin amellerini, (Allah) asla boşa çıkarmaz. Onlara hidayet edecektir"[241] bunun benzeridir. Buradaki hidayetten murad, İslâm'a hidayet etmek olmayıp, cennet yoluna hidayet etmek olduğu malum olduğunu bize İslam alimi er-Razi tefsir etmektedir.[242]

Sonra Allah Teâlâ, "ve onları, izni ile, karanlıklardan nura çıkarır" yani,

---

[236] Er-Râzî, a.g.e., VIII/574-548.
[237] A.y.
[238] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Mealiâlisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yay., V/2318.
[239] Suddi'den rivayet edilmiştir, (Muhammad b. Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, IV/104).
[240] Al-İmran 3/19.
[241] Muhammed 47/4-5.
[242] Er-Râzî, a.g.e., VIII/574-548.

küfrün karanlıklarından, imanın nuruna çıkarır" buyurmuştur. Çünkü tıpkı karanlıklar içinde insanın şaşırıp kalması gibi, kâfir de küfrün içinde şaşırır kalır. Yine tıpkı nûr (ışık) ile yol bulunduğu gibi, iman ile de cennetin yolları bulunur. Âyetteki, "izni ile" kaydı "Allah'ın muvaffak kılmasıyla" demektir.[243] Bu ifâdenin başındaki "bâ" harf-i cerri, fiiline müteallikdir. Yani, "Kim Allah'ın rızasına, Allah'ın izni ile (tevfîki ile) tabî olursa..."[244] demektir. Bu harf-i cerrin, ne fiilinden anlaşılan hidayete, ne de fiilinden anlaşılan "çıkarma"ya nisbet etmesi caiz değildir. Çünkü bunun bir mânası yoktur. Binâenaleyh bu, Allah'ın rızasına, ancak Allah'ın bunu kendileri için dilediği kimselerin tabî olabileceğiine delalet eder.[245]

Cenâb-ı Allah "Sırat-ı müstakime ulaştırır" buyurmuştur. Zira hak (gerçek), aslında tektir ve her yönden üzerinde ittifak edilendir. Bâtıl ise, bir çok olup, hepsi de eğri büğrüdür.[246]

Allah'u Teâlâ kullarına "yorulmadan" tekrar ve tekrar örnekler vermektedir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Karanlıklarda (bilgisizlik, nevi ve hevesler, muhtelif sapıklıklar içinde) kalıp ondan çıkamayan (bir çıkış ve içinde bulunduğu durumdan kurtaracak yere ulaştırılmayan) kimse gibi midir hiç?" Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyuruyor: "Allah, inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'tur. Onları aydınlıktan karanlıklara sürükler. İşte onlar, ateş yâranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır"[247], "Yüz üstü kapanarak sürünen mi daha doğru yoldadır, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi?"[248], "Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. İkisi bir olur mu hiç? İbret almıyor musunuz hâlâ?"[249], "Kör ile gören bir değildir. Ve karanlıkla aydınlık da, gölgelik ile sıcaklık da, diriler ile ölüler de bir değildir. Muhakkak ki, Allah dilediğine işittirir."[250]

Bu kadar anlattıktan ve uyardıktan sonra nasibi olan doğruluğa yönelip hidayeti bulur ve sırat-ı müstakima ulaşır. İbn Abbâs'tan rivayetle Ali îbn Ebu Talha, "Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır",

---

[243] A.y.
[244] Er-Razî, a.g.e., VIII/574-548; Kurtubi, IV/485.
[245] Er-Râzî, a.g.e., VIII/574-548.
[246] A.y.
[247] Bakara 2/257.
[248] Mülk 67/22.
[249] Hûd 11/24.
[250] İbn Kesir, a.g.e., VI/2816-2817.

“Dine bağlı kalın ve onda tefrikaya düşmeyin.”[251] ve Kur’an’daki benzer âyetler hakkında şöyle der: “Allah Teâlâ inananlara cemâat olmayı emretmekte, ihtilâf ve ayrılıktan men'etmektedir. Onlardan öncekilerin sâdece Allah’ın dini hususundaki düşmanlıkları ve münâkaşaları yüzünden helak olduklarını kendilerine haber vermektedir”. Bu sözün bir benzerlerini Mücâhid ve birçokları da söylemiştir. İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: “Bize Esved îbn Amir'in... Abdullah İbn Mes’ûd’dan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.s.) eliyle yere bir çizgi çizerek; işte Allah’ın dosdoğru yolu budur, buyurdular. Bu çizginin sağına ve soluna çizgi çizip; işte bu yollardan üzerinde bir şeytân bulunup da ona çağırmayan hiç birisi yoktur, buyurdular “Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır.” âyetini okudular. İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Abd’ül-A’lâ’nın... Ebân’dan rivayetine göre; bir adam İbn Mes'ûd'a: “Sırât-ı Müstakim nedir? diye sordu. O, şöyle karşılık verdi: Muhammed (s.a.s.) bizi, onun başında bırakmıştır. Onun öbür ucu cennettedir. Sağında ve solunda yollar vardır. Buralarda, geçenleri oralara çağıran kişiler vardır. Kim bu yollara girerse yolu cehenneme varır. Sırât-ı müstakîm’e giren kişiyse onunla cennete ulaşır. Bu sözlerinden sonra İbn Mes’ûd: “Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır...” âyetini okudu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Süvâr Ebu’l-A’lâ’nın... Nuvâs İbn Sim’ân’dan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurdular: “Allah Teâlâ, Sırât-ı Müstakîm’e bir misâl vermiştir. Onun iki yanında, açık kapıları bulunan iki sûr (kale) vardır. Kapıların üzerinde salıverilmiş perdeler vardır. Sırât-ı Müstâkîm'in kapısında bir davetçi şöyle demektedir: Ey insanlar, Sırat-ı Müstakîm’e topluca girin, dağılmayın Sırât-ı Müstakîm’in ortasında da bir davetçi vardır. İnsan öbür kapılardan birini açmak istediğinde: “Yazıklar olsun sana, onu açma. Şayet onu açacak olursan helak olursun”, der. Sırât-ı Müstakim, İslâm’dır. İki sûr, Allah’ın hadleridir. Açık kapılar, Allah'ın haramlarıdır. Sırât-ı Müstakîm’in başındaki davetçi, Allah’ın

[251] Şûra 42/13.

Kitabıdır. Sırât-ı Müstakîm'in ortasındaki davetçi ise, her müslümanın kalbinde bulunan Allah'ın vaizidir, (nasîhatçisidir) diye, hadis-i şerifte buyurulmaktadır.[252]

Ahzab sûresini 43. âyette de: "Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için" buyurulmasıyla Allah'u Teâlâ size rahmet ve övgü sayesinde, cehaletten, karanlıktan ve sapıklıktan meleklerin duaları ile hidayete ermekdemektir. Âyetin devamında da "Ve O, mü'minlere Rahîm olandır", yani dünya ve ahirette mü'minlere merhametlidir. Dünyada başkaların bilmediği hakkı, cennete giden yolu gösterip cehennem azabından kurtarıp mü'minlere merhamet etmiştir. Ahiret merhametine gelince ahiret belasından yani kıyamet azabından kurtaran meleklere, cennet nimetleri ve cehennem azabından kurtarılmasını müjdelemesini emretmiştir.[253]

Mü'minin Dostu Allah'tır

Çalışmanın başından beri zikr ettiğimiz konular: Allah'ın yüceliğinden insanlar için indirilen Kitap'tan ve hidayete davet eden peygamberlerden ve sonunda da bir taraftan büyük bir nimet olarak görünen insân iradesinin var olmasından bahs etmemiz bir türlü tehdit gibi görünebilir. Yani biz şimdi Allah'ın sonsun kudret sahibi olduğunu ispatladık. Bu nedenle sonsuz kudret sahibi olan Allah Teala, insana bahşettiği şeylerin insanlar tarafından neyi ve nasıl tercih edildiğini beklemektedir. Bunu anlaşma olarak kabül edersek, tarafların davranışları anlaşma hükümlerine göre şekillenmektedir. Bu anlaşma hükümlerine riayet eden insan cennet yoluna; uymayanlar ise çaresiz ve amansız cehennemegidecektir. Bu paragrafın başlığı mü'minin dostu Allah'tır, iman eden bir insan sadece öbür dünyada alemlerin Rabbi ile mesül olacak değil. Bu alemde Allah Teâlâ tüm varliklara mü'min olan ve olmayana Rahman sıfatıyala hükm etmektedir ve onlara karşı merhametlidir. Canabı Hakk'ın kitaplar ve peygamberler göndermesi, rızıklandırması, oturacak yeri güzel bir şekilde halk etmesi buna delalet etmektedir. Bunu yapan ancak dost olur, iyilik diler, âdeletle hükm edenlerden olur. Nitekim Allah Teâlâ Bakara sûresinin 257.

[252] Hadîsi Tirmizî ve Neseî, Ali İbn Hicr —Neseî, Amr İbn Osman'ı da ekler— kanalıyla... Nüvâs İbn Sim'ân'dan rivayet etmişler, Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu söylemiştir. (Er-Râzi, a.g.e., XVIII/270-271).
[253] Er-Râzî, a.g.e., XVIII/270-271.

ayet-i kerimesinde[254] iman edenlerin, doğru yola yönelenlerin, iyilik yapanların dost olduğunu haber vermektedir. O mü'min kullarını doğru yola ve aydınlığa çıkartacaktır. Kafirlerin dostu ise şeytandır. Şeytan onlara sapıklığı, bilgisizliği, güzel gösterecektir. Onları hak yoldan çıkartır, küfür ve iftira yollarına saptırır: "İşte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır" âyette de geçmektedir.

Allah Teâlâ âyet-i kerîme'de aydınlık anlamına "nur" kelimesini tekil olarak, karanlık anlamında olan (zulmet) kelimesini de "zulumât" şeklinde çoğul olarak getirmiştir. Çünkü hak: birdir; küfrün ise birçok cinsleri vardır ve hepsi de bâtıldır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurmaktadır: "Ve şüphesiz ki bu: Benim dosdoğru yolumdur, ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki sonra sizi O'nun yolundan ayırır. İşte sakınasınız diye size bunları emretti."[255], "Hamd,... karanlıkları ve aydınlığı vareden Allah'a mahsûstur."[256] Bu ve benzeri âyet-i kerîme'lerin lafızları hakkın tek, bâtılın ise yaygın ve şubelere ayrılmış olduğuna işaret etmektedir.

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bana babamın... Eyyûb İbn Hâlid'den rivayetine göre o şöyle demiştir: "Arzuların sahipleri —ya da fitnelerin sahipleri— diriltilecek. Kimin arzusu îmân idiyse onun fitnesi beyaz ve aydınlatıcı; kimin de arzusu küfür idiyse fitnesi siyah ve karanlık olacak." Sonra: "Allah, inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarandır. Küfredenlerin dostu ise Tâğût'tur. Onları aydınlıktan, karanlıklara sürükler. İşte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır." âyet-i kerîme'sini okudu.[257]

Hidayete Erdirmek ve Saptırmak. Ehl-i Sünnetin Görüşü

Yükarıda geçen âyet-i kerimeler, nur kavramını içeren âyetlerdir. Onların taşıdığı mana tefsirlerde açıklandığı gibi ağırlıklı olarak hidayete yöneliktir. İnsanın en güzel şekilde yaratılmasına rağmen murşide ve yardıma muhtac olduğunu hem sonuçta hidayet konusuyla ilgili bütün işler Allah'a bağlı olduğunu görmüştük. Bu konu akaid ilmiyle irtibata girdiği için ona daha önem ve değer vermektedir. Çünkü

---

[254] Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'tur. Onları aydınlıktan karanlıklara çıkarırlar (sürükler), işte onlar ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır (Bakara 2/257).
[255] En'âm 6/153.
[256] En'âm 6/l.
[257] İbn Kesir, a.g.e., III/1027.

bilindiği gibi bizi ebedi cehennem azabından kurtaracak ve Allah'ın mağfiret göstermesine olan ilk şart imanımızla mansup olan meselelerdir. Ve bu konuda kafamızda herhangi soru işareti kalmasın ve ilim olarak yerleşsin diye (söylemek istediğimiz şudur: bır konuda farklı meseleleri bilme ve herhangi bir neticeye ulaşmama ilim diye sayılmaz ve sadece bilgi olarak kalır) natice olarak, hidayet ile ilgili ehli sünnet görüşünü getirmeye uygun gördük.

Ehl-i sünnet şöyle dedi: "Allah Teâlâ'nın hidâyete erdirmesi demek kulun nefsinde hidâyetlenmeyi (ihtidayı, doğru yola girmeyi) yaratması demektir. Saptırmak (ıdlâl) da onda sapıklığı (dalâleti) meydana getirmesi mânâsına gelir". Mu'tezile de şöyle dedi: "Yüce Allah'ın hidâyeti doğru yolu göstermesi demektir, saptırması ise kula "sapık" demesi (sapık tesmiye etmesi) veya kul kendi nefsinde sapıklığı yarattığı zaman onun sapıklığına hükmetmesi demektir".

Bu mevzu'da da isabetli olan Ehli sünnetin görüşüdür. Çünkü Cenâb-ı Hak Peygamber aleyhisselâma hitaben şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki sen her sevdiğin (istediğin) kimseyi hidâyete erdiremezsin."[258] Eğer hideyet doğru yolu gösterme manasında olsaydı bu doğru olmazdı çünkü Peygamber Efendimiz herkese, sevdiğine de sevmediğine de doğru yolu göstermiş. Yine Cenâb-ı Hak, "Dilediğini saptırır, dilediğine de hidâyet verir"[259] buyurmaktadır. Eğer âyat-i kerimede hidayet, doğru yolu göstermekten ibaret olsaydı, kullanan terimler dilediğine sapıklık, dilediğine hidayet ya da isteyen inanır isteyen inanmaz sözleri doğru olmazdı çünkü Allah Teâlâ herkese doğru ve hakkı açıklaması vâriddir.

Şunu da belirtmeliyiz ki bazen hidayet Peygambere (s.a.s.)'e nisbet olur, bunu vesile ve davet olarak anlamak gerekir. Nitekim âyet-i kerimede: "Muhakkak ki sen doğru bir yola rehberlik ediyorsun."[260] Buradaki hidayet kelimesi vesile ve doğru yola iletmek manasına gelir. Bazen de hidayet Kur'an'a nisbet edilir şu âyet-i kerimede ki gibi: "Muhakkak ki bu Kar'ân en doğruya iletir (hidâyet eder)."[261] kul dalaleti ihtiyar ettiği takdirde Allah Teâlâ nasıl bu işi meydana getirdiği nisbet ettiği gibi, sapıklığa sebep ve vesile olma da şeytana nisbet edilmiştir. Nitekim yüce Allah (şeytanın sözlerini nakil meydanında) şöyle buyurmuştur: "Onları (Allah'ın kullarını)

---

[258] el-Kasas 28/56.
[259] Fâtır 35/8.
[260] eş-Şûrâ 42/52.
[261] el-İsrâ 17/9.

mutlaka saptıracağım, onları behemehal olmıyacak kuruntulara boğacağım."[262] Saptırmak, delalete vesile olmak süretiyle putlara da nisbet edilmiştir. Nitekim İbrahim (a.s.)'dan haber vererek: "Rabbim! Onlar (putlar) insanlardan bir çoklarını yoldan saptırdılar."[263] Şu şübhesizki bir fiil hem Allah'a hem de başkasına nisbet edilmez.[264]

[262] Nisâ 4/119.
[263] İbrahim 14/36.
[264] Nûreddin Es-Sâbûnî, *Mâtürüdiyye Akaidi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 157-158.

SONUÇ YERİNE

"Her şey insanın doğası, sosyal veya kültürel, ya da kader özellikleri tarafından önceden belirlenmiş olsaydı, hayatı harika yapmak konusunda düşüncelerimiz yararsız olurdu. Çok şükür bu konuda bizim seçim ve fırsat özgürlüğümüz var, buna ek olarak da her işte kişisel insiyatif gösterebilmekteyiz. Buna inananların da kaderin kıskacından kaçabilme ve özgür olma şansları fazladır."

Mihaly Csikszentmihalyi[265]

Genellikle bizim dikkatimiz genlerimiz, sosyal kurallar ve çocukluk çağında kazanılmış alışkanlıklar tarafından kontrol edilmektedir. Bu nedenle, hangi bilgiye önem vermek ve hangi bilgiyi bilincimize yerleştirme konusunda biz karar verecek değiliz. Sonuçta, bizim hayatımız bizim değildir ve bizim hissettiklerimizin de çoğu bizim için programlanmıştır. Neye bakmamız ve neden uzak olmamız, neyi unutmamız neyi unutmamamız gerektiğini öğreniyoruz. Fareyi veya bayrağı ya da Tanrı'ya ibadet eden insanı görünce neyi hissetmeliyiz; niçin -insanların kendileri sandıkları gibi- yaşamaya değer ve niçin ölmeye değer olduğunu öğreniyoruz. Yıllar içinde deneyimlerimiz bizim için biyoloji ve kültür ile yazılmış bir senaryoyu takip etmektedir. Kendi hayatına sahip çıkmak için tek yol vardır, fiziksel enerjiyi kendi niyetlerine göre yönelendirmektir.[266] İşte yaptıklarımız fiiller seçimimize bağlı, seçim yapmak için de irade gerekmektedir, irade ise insana has olan bir şey, dolayısıyla insan kendi hayatının sorumlusudur, buradaki söz konusu şey hidayet de olabilir, başka bir şey de olabilir.

Eğer biz eylemlerimizin sonuçlarını ancak bu dünyada görebilseydik bu takdirde mantığa uyarak mümkün olduğu kadar zevk ve maddi yarar almaya yönelik davranışlarımızı ayarlardık, davranışlarımız kaba olsa bile. Yine de eğer tüm varlıklar bencil olsaydı bu durumda insan topluluğu yok olurdu. Bu yüzden bütün dinlerde, sadece kendi çıkarları için çalışanları cezaya götüren bir sonuç vardır. Yani,

---

[265] Mihaly Csikszentmihalyi, 29 Ekim 1934, Riyeka - mutluluk hissini araştırma ile, yaratıcılık ve mutluluk hissi ile bilinen ayrıca "akış"/ "flow" fikrini ortaya koyan sonra da onun üzerine onlarca yıldır araştırmalar yapan Psikoloji Profesörü, Chicago Üniversitesinin eski dekanı. Bazı kitapları çok satanlar arasına girdi ayrıca ünlü dergi ve kitaplar için 120'den fazla makale yazdı. O psikoloji ve işletme ile ilgili çeşitli alanlarda çağımızın en sık atıf yapılan psikologlarından biri olarak kabul edilir.

[266] Mihaly Csikszentmihalyi, *Poisk Potoka*, s. 88.

insan ister istemez, inansa da inanmasada, bilse de bilmese de, öbür dünyada mutlaka hesaba çekilecektir.[267]

Evreni hangi eylemler zenginleştiriyor ve düzene sokuyor, hangileri de onun yıkımına yol açıyor, bunları hayal etmek için evrenin nasıl işlediği hakkında bolca kanaatler vardır. Biz tüm yaşam tarzlarının birbirlerine ve çevreye bağlı olduğunu, bir eylemin eşit veya zıt nasıl bir tepki ürettiğini, bu düzeni ve faydalı enerjiyi oluşturmanın ne kadar zor olduğunu ve bu enerjiyi rastgele harcamanın kolay olduğunu yeniden keşfediyoruz. Bizim eylemlerimizin sonuçları şu anda görünmez olabilir ama onların gelecek olayları etkileyebildiğini öğreniyoruz. Çünkü var olan her şeyin birbirine bağlı olması, bir sistemin parçası olması nedeniyledir. Tüm bunları modern bilim, sadece bizim zamanımıza uygun bir biçimde, günümüz insanlarının anlayacağı dilde gerçekleri sistematik bir şekilde sunmaktadır. Her halde bugüne kadar bilim alanında yapılan araştırmalar, gerçekliğin en güvenilir yansımasıdır ve biz bu bilimi kullanmıyorsak kendimizi riske atıyoruz.[268]

Bizim enerji ve yaşam olanaklarımız sınırlıdır, bunun farkında olup geçmiş tecrübeleri göz önünde tutarak hareket etmemiz gerekmektedir. Yeni örgütlenme ilkeleri doğrultusunda hareket etmek her zaman zordur, ayrıca büyük bir çaba ve enerji gerektirir. Bunu yapma yeteneğini biz erdem olarak isimlendiriyoruz[269]. Bu insani değerler ilk insan ve ilk peygamber Âdem (a.s.)'den itibaren Allah (c.c.) tarafından yeryüzündeki elçilerine gönderilen suhuf veya kitaplarda yansıtılmıştır. Bu zincirin son halkası da Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'e indirilen son mesaj olup günümüze kadar gelen mucizesi, hayat için bir rehber ve insanın gelişmesi için yol göstericisi olan Kur'an-ı Kerim'dir. Bizim Yaratıcımız Allah'u Teâlâ'dır, buna gönülden ve içtenlikle inanıyoruz ve O bizim için "tasarımcı" olup hakkımızda her şeyi bilir: kaçınılması veya yapılması gereken şeyleri, ne ve nasıl yapılmasını, vs. ve şimdi de, bizim Hâlikimiz kendi kulları için, açık bir dille veya mecazi yolla anlatarak yapılması gereken kuralları öğretmektedir. Biz müslümanlar olarak Kitap'ta denilen her kelimeye inanıyoruz, belki de gizli olan ve anlaşılmayan anlamları bilmeyebiliriz ama içtenlikle inanıyoruz ve bu buyrukları yerine getirmeye

[267] Csikszentmihalyi, a.g.e., s. 92.
[268] Csikszentmihalyi, a.g.e., s. 96.
[269] Csikszentmihalyi, a.g.e., s. 102.

çalışıyoruz. İnsalar Allah'ın buyruklarını -insanların iman etmeleri, namaz kılmaları, uruç tutmaları v.s.- duyunca, bu amellerin ilk amacı Yüce Allah'ın rızasını kazanmak ayrıca bu buyruklarda derin bir anlam ve insan için büyük yararın var olduğunun farkında olmamız gerekmektedir.

Bu çalışmada ise örnek olarak, Kur'an'daki nur terimini kullandık. Nur hak yoldur, onun açıklamasını Allah'u Teâlâ açık ve anlaşılır bir dille Kur'an-ı Kerim'de Nur sûresinin 35. âyet-i kerimesinde vermektedir. Kur'an-ı Kerim'de nur kelimesi farklı anlamlarda kullanılsa da, onun dört asıl manası ön plana çıkmaktadır. Birincisi Allah'ın azameti/büyüklüğü, sonra O'nun indirdiği kitaplar, sonra Peygamber (s.a.s.), sonuncusu ise doğru ve hak yol anlamına gelmektedir. Çalışmada yorumların bildiriminin bu şekilde sıralanmasının mantığı: kainatın yaratılış sıralamasına uyarak yapılmıştır yani ilk olarak hiç bir şey yokken tek bir Allah vardı bu yüzden önce kainatı vareden Yüce Allah'ı anlattık. Sonra O'nun buyruklarını yani suhuf ve kitapları, sonra da yer yüzünde elçi olmaya layık olan insanları ve nihayet, peygamberlerin insanları dine davet etmelerini ve müjdeledikleri şeyleri anlattık.

Netice olarak da Kur'an-ı Kerim'de farklı âyetlerde kullanılan nur kalimesinin zikrettiğimiz dört anlamların arasında öne çıkan hidayet manasının olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmamızın hedeflerinden biri de budur yani dört mananın arasında hangisinin daha ağır bastığını belirlemektir. Ama aynı zamanda bu gerçeği açıklayınca bu konu ile ilgili yeni ufuklar açılmaya ve yeni sorular ortaya çıkmaya başlıyor. Aslında, bir kelimenin sadece farklı anlamlarını elde ederek musannıfın bu kelimeye yüklediği manaların derinliğini kavrayabilmek için bu konuda yardımcı olacak ek bilgilere başvurmamız gerekmektedir.

Çalışmada nur âyeti bizim için hareket noktası oldu. Çünkü o hem yeni fikirlerin kaynağı hem de tartışmaların ortak noktası olmuştur. Ondan sonra, "nur âyeti"nden gelen âyetlere gelince söylediğimiz gibi onları ek bilgiler olarak kullandık. Bu âyetlerin manası ise şudur, Allah'u Teâlâ bazı evlerden bahsetmektedir. Bu evlerde Allah'ın izniyle O'nun ismi sabah akşam zikredilmekte ve yüceltilmektedir. Bu evlerde öyle kimseler vardır ki: onlara ne ticaret, ne de alışveriş Allah'ı zikretmeye, namaz kılmaya ve zekat vermeye engel değildir. Bu evlerdeki insanlar, gözlerin ve kalplerin titirediği günden korkarlar. Burada Allah

nur-i ilahinin ne olduğunu anlatmaktadır -onun tarifi ve açıklanması geçen bölümlerde anlatılmıştır- sonra da beytlerden zikr etmektedir -beytlerden çünkü arapçada "buyut" "beytin" cem'i formasıdır- orada sabah, akşam Allah'ı zikr etmek izin verilmiştir. İlk bakışta bu âyet-i kerimenin anlamı ap-açık: Allah'ı zikr eden evlerdir, onun anlamı, budur; ama alimler bu âyette birkaç noktaya vurgu yapmışlardır, mesela: sabah, akşam birlikte gelen kelimelerine dikkatımızı çekmektedirler. Çünkü bunu şöyle anlamak mümkün: sabah belli bir vakitte ve akşam belli bir vakittedir ama belagat ve fesahat ilimleri açısından alimler bu ifade sürekli olarak, durmadan sonuçuna varmaktadırlar.[270] Bu ifade şuna benzer "geceyi gündüze katmak", yani çok çalışmak manasındadır bu âyet-i kerimede de sabah, akşam ifadesinden kast durmadan, sürekli manasındadır. Bu Allah'ın zikr eden evlerde kimler O'nu zikr ediyor? Âyette de onlar böyle erler ki, onların işleri, ticaretleri Allah'ı zikr etmekten, namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoymaz, onlar bu işlerden bu ibadetlerden mahrum değillerdir. Mufessirlerin, âyette geçen zikr kelimesinin manasının anlamı üzerinde görüşleri ayırılmıştır. Mesela buna benzer diğer bir âyet-i kerimeye dayanarak: "Namazı bitirdiğiniz zaman da ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzerinde Allah'ı zikredin"[271], bu âyet-i kerimede geçen zikr kelimesi namazı anlatmaktadır yani insanın selametliği yettiği halde basarak namazı kılar, yetmediği takdirde oturarak, hasta olduğunda da yatarak kılabileceğini açıklamışlardır. Ama bazı alimler namaz başka, zikr başka kanaatındadırlar, bunu da Nur sûrenin 37. âyet-i kerimede apaçık olarak göstermektedir: "onları ticaretleri Allah'ı zikr etmekten ve namaz kılmaktan ... alıkoymaz" buradaki namaz ve zikr birbirsinden farklıdır. Evet namaz da zikr ama ondan başka daha bir zikr vardır. Onlar bu evlerde namaz kılırlar, Allah'ı zikr edeler, bu evleri ve insanları Yüce Allah'ın Kitab'ında zikr etmesi övmesi, bu evlerden ve insanlaradan râzıdır olması demektir, nitekim Nur sûresinin 38. âyet-i kerimesinde: "Allah, onları işledikleri amellerin en güzeliyle mükâfatlandıracak, onlara lutfunu fazlasıyla verecektir. Ve Allah dilediğini hesâbsız şekilde rızıklandırır"[272] buyruğu bunda delalet etmektedir. Buna benzer, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kendi ümetinin, ehli sünnet ve'l-camaatın en hayırlıları kimler olduğunu bir hadis-i şerifinde anlatmaktadır: "Yukarı

[270] Bursevi, a.g.e., VI/171.
[271] Nisa 4/103.
[272] Nur 24/38.

derecelerde olan, bana haber verilene dek yukarı derecelere irişmek benim ümmetimin en hayırlıları kim olduğunu haber vereyim mi? diye sordular; onlar bir türkümdür, onlar görünüşte, Allah'ın rahmetiyle gülerler lakin içleri, canları Allah azabı korkusundan ağlıyor, onlar bu dünyaya boşa gelmedik, öbür dünyada cevap verebilirmiyiz yok mu diye sabah, akşam kaygılanıyorlar, onlar saf yurtlarda Rabbini sabah, akşam zikr ediyorlar, ellerini kaldırıp Rablerine O'nun azabından korkarak ve O'nun rahmetini umit ederek dua ediyorlar, bu kişilerin insanlara pek meşakketleri yok yani onları onlarca, yuzlerce, binlerce kişi bakmıyor, diğerlere yuk olmuyorlar ama bu işleri kendi nefslerine çok ağır geliyor, onlar yer yuzünde korkup endişe içerisinde yaşıyorlar, diye Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hadis şerifinde bize haber vermektedir. Şimdi insan bu zorluklara ve ağırlıklara tahamul edip Allah'ın râzı olan yurtlarda, Allah'ın öven ve razı olan insanlar arasında olup ümmetin en hayırlarından olmak, yukarı derecelerge irişmek mi, yoksa ağırlıklardan kaçıp bu yurtlardan uzak olup bu dünyada rahat yaşaması mı seçecek? Hangisini insan seçecek Allah'ın ve Peygamber (s.a.s.)'in programını mı, yoksa başkasını mı?...

KAYNAKÇA

— Abdullah Gülveni, M. İbrahim Sumbul, Cad el-Azab, H. Abdurrahman el-Hûli, *İgrâbu'l-Kur'ani'l-Kerim*, DARU'S-SAHÂBTİ Li TURÂSİ'l-BİTANTA, 2006.

— Bedreddin Çetiner, *Esbâb-i Nüzûl*, ÇAĞRI YAYINLARI, İstanbul 2006.

— Bursevi İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an,* DAR AL-KOTOB AL-İLMİYAH, Lubnan 2009.

— Bursevi İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an,* tercüme, DAMLA YAYNEVİ, İstanbul 1995.

— Ebu-Hamid Muhammed bin Muhammed Gazali, *Mişkatu'l-Envar*, çeviren Suleyman Ateş, BEDİR YAYNEVİ, İstanbul 1994.

— Ebu-Hamid Muhammed bin Muhammed Gazzali, *İhya Ulumu'd-Din*, tercüme eden Ahmed Serdaroğlu, BEDİR YAYINEVİ İstambul 2002.

— Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn er-Râzî, *Mafâtihü'l-Gayb*, İstanbul 1257h.

— Ebu Ali el-Hüseyin ibni Abdullah ibn-i Sina el-Belhi, *Tefsiru Âyeti'n-Nur*.

— İmam Celaleddin es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, tercüme edenler: Sakip Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, İstanbul 1951.

— Süleyman Uludağ, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, "Nur", XXXIII/245 İstanbul 1999.

— İsmail Carrohoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara 1989.

— Molla Sadra, *Tefsiru Âyeti'n Nûr*, Tahran 1403.

— Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, MATBAAİ ABÜZZİYA, İstanbul 1935.

— Muhiddin İbni Arabi, *el-Fütûhatü'l-Mekkiye*, tercüme eden Salahutdin Alpay, H. Mustfa Varlı, ESMA YAYINLARI, İstanbul.

— Muhiddin İbni Arabi, *Tefsiru'ş-Şeyhi'l-Ekbar*,

— Salih Çift, *İlk Dönem Tasavvuf Düşüncesinde Nur Kavramı*, UÜ İlahiyat Fakultesi, Dergisi,13/1, Bursa 2004, s 139-157.

— Şahabeddin Suhreverdi, *Heykilu'n-Nur*, İstanbul 1949.

— Taberi Muhammad ibn Cerir et-Taberi, *Cami'u'l-beyan Te'vili'ı-Kur'an*, Beyrut 1415/1995.

— Suad el-Hakim, *İbnü'l Arabi Sözlüğü*, çeviren Ekrem Demirli, KABALCI YAYNEVİ, İstanbul 2004.

— Rağıb el-Isfahani, *Müfredat Kur'an Istılahları Sözlüğü*, mütercimler Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu, CİRA YAYINLARI, İstanbul 2007.

— İlhan Ayverdi, Ahmed Topaloğlu, çalışma grubu: Fahrunnisa Bilecik, Nevninal Bayar, *Türkçe Sözlük* İstanbul 2007.

— İmam-ı Rabbani, *Mebde' ve Me'ad*, hazirlayan Mustafa Özgen, GENÇLİK KİTABEVİ YAYINLARI, Konya 2010.

— İbrahim Maraş, *Klassik İslam Felsefesinde Nur Metafiziği*, ARAŞTIRMA YAYINLARI, Ankara 2009.

— Ebu Ali Hueyn ibn Abdullah İbn Sînâ, *Risaleler*, notlar ve çeviri Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaşoğlu, Ankara 2004.

— Muammer Esen, *Kelam Tarihi, Kelam Ekolleri ve Görüşleri*, AVRASYA YAYINLARI, Ankara 2006.

— Muhit Mert, *Kelam Tarihinin Problemleri*, ANKARA OKULU YAYINLARI, Ankara 2008.

— El-İmam Abu Mansur Abdu'l-Kâhir b. Tahir b. Muhammad el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, not., çev. Ethem Ruhi Fığlali, İstanbul, 1979.

— Muhammad Mevlâna Ebu Saîd Hadimi, *Tarikat Muhammadiye Şerhi Berika*, çev. Bedreddin Çetiner, Hasan Ege, Seyfeddin Öğuz, KAHRAMAN YAYINLARI, İstanbul.

— Muhammad Fuâd Abdu'l-Bâkî, *Mu'camu'l-Mufahras li el-Fazı Kur'an-i'l-Kerim*, Kâhira 2007.

— Muhammad Ali Sabuni, *Kur'an İlimleri*, terc. Zeynel Âbidin Tatlılıoğlu, HANİFİYE KİTABEVİ, İstanbul 2006.

— Mannâu'l Kattan, *Mabâhis fi Ulumi'l-Kur'an*, MU'SASATU er-RİSALATU, Beyrut 1998.

— İsmail Carrohoğlu, *Tefsir Tarihi*, FECR YAYINLARI, Ankara 2009.
— Hayreddin Karaman, *Fıkıh Usûlü İslam Hukukunun Kaynakları, Metodu ve Felsefesi*, ENSAR Yay., İstanbul 2010.
— Mihay Çeksentmihayi, *Poisk Potoka*, http://lib100.com/.
— Ebi Abdullah Muhammad b. Abdullahi'l-Hâkimi Nisabûri, *Mustadrak alâ Sahîhayni*, DARU'L-KİTABU'L-İLMİYA, Beyrut.

Azat Karimov, Kur'an'da Nur Kavramı adlı çalışma, Yüksek Lisans tezi: Danışman: Prıf. Dr. Salih Akdemir Ankara Üniversitesi, 2012, 98 s.

ÖZET

Bu tez, bir Giriş, iki Bölümden ve Sonuç Yerine paragraftan oluşmaktadır. Girişte tezin içeriği ve hazırlanmasında izlenen yöntem hakkında bilgi verdik.

İlk bölümde, nur kelimesinin sözlük ve terim manaları üzerinde durduk. Nurun değişik ilim dallarınca nasıl algılanıp yorumlandığını; felsefe, tasavvuf, tefsir ekollerince nura ne tür anlamlar yüklendiğini, sıfat ve özelleklerinin neler olduğunu, (kısacası mahiyetini) incelemeye çalıştık.

İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de nurun kullanış biçimlerini inceledik. Nur kelimesinin Allah (c.c.), kitap, Peygamber (s.a.s.), hidayet gibi manaları ifade ettiğini bu bölümde açıkladık. Bölümün başından itibaren Kur'an'da bizzat geçen âyet-i kerimeleri ön plana çıkarmaya gayret ettik.

Sonuç Yerine bölümünde de çıkardığımız sonuçları kısaca ifade ettik. Nur kelimesinin Allah (c.c.), kitap, Peygamber (s.a.s.), hidayet gibi bu dört mana için alimlerin yaptıkları yorumlara ve rivayetlere göre hangisini tercih ettiklerini açıkladık. Ayrıca hülasa olarak nur kelimesinin incelenmesinin amacı, nur-hidayet ilişkisi, nur kavramının hususiyetlerini bilmemizin değeri ve de çağımızın en çok atıf yapılan psikologlarından biri olarak kabul edilen Mihay Çiksentmihaiy'in mutlu hayat yaşama anlayşının konumuzla olan ortak noktalarını dikkate aldık.

Azat Karimov's Concept of the Qur'an Nur work, Master's Thesis: Advisor: Prif. Dr. Saleh Akdemir Ankara University, 2012, 98 p.

ABSTRAKT

In this thesis, an Introduction, and Concluding Remarks paragraph consists of two parts. We have information about the content and method in the preparation of the introduction of the thesis.

In the first part, the word light on the meaning behind the term dictionary and stopped. The perception of science is interpreted in different branches Nur, philosophy, mysticism, what kind of commentary

with schools meanings nura is installed, the adjective and what is going on features, (in short, nature) tried to elaboration.

Ehamined usage in the second chapter in the Qur'an Nur. Word Nur Allah (SWT), the book of the Prophet (s.a.s.), as guided by mean meanings explained in this section. The Qur'an, the verses from the beginning of the section itself we have endeavored to come into prominence.

Concluding Remarks We have stated briefly in the section extracted from the results. Word Nur Allah (c.c.), the book of the Prophet (s.a.s.) as guidance for these four importance According to rumor, they would prefer to scholars and explained their interpretations. In addition, extracts purpose of the examination of the word nur, nur-guided relationship, and in light of the concept of the value of knowing our time features regarded as one of the most cited psychologist Mihay Çiksentmihaiy'in have considered the common points with the positioning of understanding to live happy lives.